

હૃદયની સ્મૃતિ

લેખક અને પ્રકાશક:
જહરાજી ડી. મિલકડીઆ.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

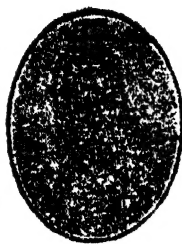
અનુક્રમાંક ૧૪૪૭૩ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ હુથની રસધાર

વિષય ૪- : ૪

સ્વ. કાશીરમા-

યોજના ૧. વર્ષ ૧.

-૨૬ અંચમાળા

પુસ્તક પ. ૧૯૨૮.

હૃદયની રસધાર

મારો
કાવ્ય સંગ્રહ

લેખક અને પ્રકાશક

જી. રા. ડી. પં. દા. રા.

મુખ્ય નં. ૪

આવૃત્તિ ૧ લી

મૂલ્ય

રૂ.
૧૧

પ્રત ૧૦૦૦

ગૃહિણી

(રાગ-ભીમપલાસ, તાલ-ત્રિતાલ)

('સ્વકુલ તારક સુતા'...એ બાલગાંધર્વનો મરાઠી રાહ)

જે ઘર હોય વનિતા પતિવ્રતા (૨)

તે ગૃહજીવનમાં રસકવિતા—જે ઘર હોય—

દેવ રમે માનવમંદિર, જ્યાં

કુલીન વહુ ને કુલીન દુહિતા—જે ઘર હોય—

પૃથ્વીપરનાં સ્વર્ગ ગણો, જ્યાં

સુંદરીઓ છે સાધુચરિતા ;

તે ઘર પુણ્યચરિતા....પતિવ્રતા—જે ઘર હોય—

મુદ્રક : મુદ્રણસ્થાન :

કેશવ હ. શેઠ

ખાયાતા મુદ્રણકલા મંદિર, ચાર રસ્તા, અમદાવાદ

અર્પણ

મારી જીવનસર્ખી

સૌ દયા અંધરીઆ.

જેના સહજીવનનો રસકવિતા છે તે પુણ્યસરિતાને
જ કુવિન પણ જ કુવિન દુલિતા તે પતિવ્રતા સાધુચરિતાને

જે હૃદયની ક્યામિતિ છે

જેના સહયારથી હૃદય રસવંતુ થયું

કવિતા સુગ્રી અને

રસધાર વાહી

એન

હૃદયના આ રસધાર આપું છું.

પ્રવેશ

“પહેલે છુંટડે જ માખી પડી” એ ન્યાયે આ પુસ્તક ગુજરાતી કાવ્યરસિકો સમક્ષ રજુ કરતી વખતે આ ઠેકાણે (જેને જગત ‘ પ્રસ્તાવના ’ કહે છે, ખીજું કંઈ કંઈ કહે છે અને જેમાં પુસ્તક પ્રગટ કરવાના હેતુઓ, કારણો અને સંજોગો વર્ણવાય છે તે) સૌથી પ્રથમ નામમાં જ વાંધો પડ્યો—મારા વિદ્વાન મિત્ર, રા. કેશવ. હ. શેઠે પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો કે “ પ્રવેશ કે પ્રવેશક ? ” અનવાગ્નેય છે, એ જ પ્રશ્ન અન્ય સાક્ષરો પણ ઉઠાવે અને અંદરની વસ્તુ માટે પહેલેથી જ prejudiced શંકાશીલ થાય.

હું ધારું છું, બન્ને ખરા છે. કદાચ જે કારણે ‘ સાહિત્ય ’ના તંત્રી રા. મદુભાઈએ ‘ સાહિત્યક ’ શબ્દ સામે વાંધો ઉઠાવ્યો હતો, તે કારણે ઉલટો ‘ પ્રવેશક ’ શબ્દ સામે વાંધો ઉઠાવી શકાશે. પણ શબ્દો માટે આ મારામારી શી ? હું તો મારો ખ્યાલ કરી છુટું.

અહીં મેં ‘ પ્રવેશ ’ શબ્દ ‘ entry ’ના અર્થમાં વાપર્યો છે. એટલે કે ‘ કાવ્યપ્રદેશમાં મારો પ્રવેશ શાને અને કેવી રીતે ? ’ એનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે મેં એ નામાભિધાન પસંદ કર્યું છે. ‘ પ્રવેશક ’ લખું તો પુસ્તકને સાહિત્યપ્રદેશમાં પ્રવેશ કરાવનાર વસ્તુ—એવો અર્થ કદાચ નીકળે. આ ભીતિએ નામસંસ્કરણમાં આટલો પ્રભુત્વાધિકાર કર્યો છે અને નહિ કે કોઈ નવીનતા આણવા. એવટ કવિને તો બધી જ છૂટ હોય છે ને ?

હવે મુદ્દાની વાત: જુદી જુદી રચનાં મારાં પુસ્તકોમાં આ છટું પુસ્તક પ્રગટ થાય છે. અત્યાર સુધી મુખ્યત્વે હળવું સાહિત્ય ગદ્યમાં સર્જના પછી, આ કાવ્યસંગ્રહ જેતાં જ ગુજરાત કદાચ આશ્ચર્ય

પામશે અને ખાલી ઉદ્દેશ : ‘ આ વળી શું ? ગદ્યમાંથી પદ્યમાં આ ભૂરકો ક્યાંથી લગાવ્યો ? તમે તો લાઇ ‘ સખ બંદરકે ખેપારી ’ લાગો છો ! ’ વગેરે. અનેક મિત્રોએ જ્યારે આ સંગ્રહની હસ્તી જાણી ત્યારે આમ ટીકા કરી. વિદ્વાન મિત્રોએ તે જાણી ત્યારે ટીકાર થઈ કે : ‘ તમે તો જાણે બધા જ ક્ષેત્રમાં દોડ કરવા માંડી છે ! કોઇ ક્ષેત્ર અમારે માટે રહેવા દેવું છે કે નહિ ? ખીજને લખવા દેવું છે કે નહિ ? ’

આવું આશ્ચર્ય થવાનું જ. કારણ કે ‘ કવિ ’ તરીકે કોઇ પણ માસિક કે સામયિકમાં મેં સાધારણતઃ ‘ દર્શન ’ દીધાં નથી ! પણ ‘ પડદા પાછળ ’ કાવ્યો લખાતાં જતાં હતાં. જ્યારે જગતમાં અન્ય કવિઓ કાવ્યરસ છૂટથી છુટાવતા હતા, ત્યારે હું ‘ ભેગો ’ કરતો હતો. એ તો રપ્પટ છે જ કે લંડાળ થયા વગર દલાણી તે ક્યાંથી થાય ? ખાનગી સંગ્રહની સાથે સાથે સામયિકમાં આપી શકાત; પરંતુ અનેક કારણોએ મેં તે જાણી વેદ્યને ન આપ્યાં. આપવા પ્રસંગ આવ્યો, ત્યારે કચવાને મને, અચકાને હાથે આપ્યાં. એમાંનું એક કારણ તે એ, કે ગુજરાતમાં કાવ્યોની છોળો ઉડે છે. ‘ ગુણસુંદરી ’ માસિકના સહતંત્રી તરીકેના મારા અનુભવમાં, કાર્યાલય તરફ આવતા દરેક ૧૦૦ લેખોમાં ૮૦ કાવ્યો હોય છે ! આ અનુભવ સર્વ તંત્રી-એને થતો હોય, એમ માનીએ તો તેમાં વધારા પડતું નહિ હોય. આમ જ્યાં ‘ સખ્ત હરિકાષ્ઠ ’ ચાલતી હોય ત્યાં નગરખાનામાં પીપુડીનું શું ગળું ? એમ માનીને હાલ તુરત ‘ છટક ’ દર્શન દેવાનું માંડી વાળેલું ! આ એક કારણ. ખીજું કારણ વિવિધ રૂચિનાં કાવ્યો એક રૂચિના સામયિકમાં આપે જ્યાં એ અસ્થાને લાગે; માટે જેવું કાવ્ય તેવું સામયિક પસંદ કરવું જોઈએ. પરિણામ એ આવે કે બધાં જ સામયિકોને મોકલવાં પડે. ‘ પછી તેનું શું થયું સખી ? ’ એની તપાસ કરવા માટે રીતસર ‘ તપાસ ખાતું ’ ચલાવવું પડે અને એમ કરતાં જ કામનો ખોળે વધે, તે મારા સંજોગો જેતાં અસહ્ય હતો.

એટલે એ દિશામાં જવું જ માંડી વાળ્યું. આવાં તો અનેક કારણો હતાં અને છે. છતાં આશરે દશેક કાવ્યો આખરે જુદા જુદા સામયિકામાં પ્રગટ થઇ ગયાં છે.

કાવ્યપ્રદેશમાં મારો પ્રવેશ ૧૯૧૨ થી કહી શકાય. ૧૬ વર્ષમાં અનેક તો લખી લખીને મેં ફાડી નાખ્યાં છે ! અને માત્ર સુટેલાં કાવ્યોનો જ સંગ્રહ કરેલો ને તેમાંથી પણ માત્ર સુટેલાં કાવ્યો જ આ પુસ્તકમાં રજુ કરવા હિંમત કરું છું. ગુજરાત તેને વધાવે કે ન વધાવે, લલકારે કે ન લલકારે; હું તો 'ગંગા-જમનામાં મારો ઘીનો દીવો વહેતો મૂકી 'ને કૃતકૃત્ય થાઉં છું'.

ગુજરાતી કાવ્યો વિષે મારે કંઈક કહેવાનું છે. એક દિવસ 'નવરા ખેડા' મેં જુદાં જુદાં સામયિકામાંથી આશરે ૫૦ કાવ્યો લઈ તેનું વિષયવાર પૃથક્કરણ કર્યું તો મને જણાયું કે તેમાં:-

૭૦ ટકા શૃંગારનાં, પતિપત્નીના સંબંધનાં કાવ્યો

૫ ટકા વર્ણનાત્મક

૧૦ ટકા સામાજિક

૧૫ ટકા પરચુરણ (રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી અને બાલોપયોગી વગેરે) હતાં. એમાં કયાંય 'રમુછ કાવ્યો' કે 'ધાર્મિક કાવ્યો' મારા જોવામાં ન આવ્યાં. આ પૃથક્કરણ જોતાં, હું ગુજરાતને પૂછવાની ધૃષ્ટતા કરું છું કે ગુજરાતી જીવનમાં શું ખરેખર કવિતા છે ? ખરેખર શૃંગાર છે ? દલીલ ખાતર ભલે ગુજરાત કહે કે 'હા...હા; ' પરંતુ ગાંધીજીના લેખો અને સરકારી આંકડાઓ કહે છે કે ૯૫ ટકા ગુજરાતી જીવન દર્દીભર્યું છે ; કવિતાશુન્ય છે. જીવનમાં મીઠાશ હોય તો જ કવિતા સુઝે.જે ઉગતા કવિઓ કવિતાઓ લખે છે, તેમનાં હૃદય તપાસી જુઓ તો મને ખાતરી છે, કે તેમનું જીવન કંઈ છે જ અને તેથી જ તેમની ૭૫ કવિતાઓ મોળી લાગે છે; એટલે કે કોઈ કાવ્ય કાયમનું સ્વરૂપ પામી શકતું નથી. તો પછી આ કવિતાનો મુશળધાર વરસાદ શાને ?

ખીજી વાત એ છે, કે અનેક મહાન ગુજરાતી કવિઓનાં કાવ્યો મેં તપાસી જોયાં. કવિઓની ઓળખાણ કરી આવ્યો; પરંતુ મને જેદ સાથે જણાયું, કે એક રા. નરસિંહરાવભાઈ સિવાય એક પણ કવિ સંગીતશાસ્ત્રી નથી. નરસિંહરાવભાઈ પણ ‘શાસ્ત્રી’ (Theorist) છે; ‘કલાકાર’ (Artist) નથી. આ સ્થિતિનું પરિણામ કુદરતી રીતે એ જ આવે—અને આવ્યું છે, કે તેમનાં કાવ્યોમાં મોટે ભાગે ‘ગેય’ તત્વ ઓછું જ હોય, એટલે એવાં ‘અગેય’ કાવ્યો જનતાનો આદર ક્યાંથી જ પામે ? કોઈ પણ કાવ્ય બનાવતાં પહેલાં તેના ‘રાગ’ની કે ‘છંદ’ની પસંદગી કરવી એ કવિનો પહેલો પ્રશ્ન છે; હવે જેને સંગીતશાસ્ત્રનું જ્ઞાન ન હોય, અથવા ઓછું હોય તે કુદરતી રીતે પોતાના નાનકડા ભંડોળમાંથી જ ખર્ચ કરે અને તેથી કાં તો તેને તદ્દન સામાન્ય રાગને શરણે જવું પડે અથવા છેવટ છંદને શરણે. એક તો જનતા ન જાણે, તેને ન ગમે, તેવા રાગ હોય ને પાછા ઉપરથી કવિ પોતે જ પોતાનાં ‘ગીતો’ કેમ ગવાય તે ન બતાવી શકતા હોય અથવા તાલસૂરની ખામી સાથે બતાવી શકતા હોય તો પછી એમનાં કાવ્યો કે ગીતો ક્યાંથી લોકપ્રિય થાય ? કબુલ છે કે તેમાં આત્મા સુંદર હશે; પરંતુ ‘સુંદર શરીર’ ન હોય ત્યાં એ અંદરના આત્માને ઓળખવાની આજ્ઞા યુગમાં કેને દરકાર છે ? જો જગતને એ દરકાર હોત તો તેણે ‘એક નૂર આદમી, હજાર નૂર કંપડાં’ એ કહેવત ન રચી હોત.

‘ગુણસુંદરી’માં સંગીતશિક્ષણનું કોલમ ચલાવતાં જાણીતા કવિઓનાં ગીતો—કાવ્યો બેસાડતાં મને એ મુશ્કેલી નડી હતી. માત્ર બોટાદકર અને મણિકાન્ત એ એ કવિઓએ જ જાણીતા રાગોની પસંદગી કરી હતી.

હું કબુલ કરું છું, કે કાવ્યશાસ્ત્ર અને સંગીતશાસ્ત્ર એ બુદ્ધિ વસ્તુ છે; પરંતુ કંઈ બધા જ કવિઓ, બધાં જ કાવ્યો ‘અનુબુધ્ધી

માંડીને શિખરીણિ' સુધીના જીદોમાં નથી લખતા. તેઓ ખીજી રાજોનો આશરો પણ લે છે અને તે દાખલાઓમાં જ ઉપલી સ્થિતિ લાગુ પડે છે. ઇશ્વરકૃપા અને મારા પિતાજીની મહેનતને લીધે મેં બાવીશક વર્ષ સંગીતનું જ્ઞાન યથાશક્તિ મેળવવામાં ગાળ્યાં, એટલે જ મારાં આ કાવ્યોમાં મોટે ભાગે ગેય કાવ્યો છે—ઉંચા છતાં જાણીતા રાગો છે. એનાપર સંગીતની છાપ પડી હશે એ સંગીત સાચવવા જતાં ક્યાંક શબ્દો, ક્યાંક પ્રાસની 'ભાંગફેડ' 'મારમચડ' થઈ હશે : પરંતુ મારે કંઈ 'જન્મેશ્વ કવિ' કે 'મહાન કવિ' થવાનો દાવો કરવો નથી એટલે એટલી ખામીઓ, કાવ્યરસિક અને કવિઓ દ્વાદશિ સાથે ચલાવી લેશે એવી વિનંતિ છે. કાવ્યપ્રદેશમાં આ તો એકમાત્ર ચંચુપાત છે, ઉલ્કાપાત નહિ.

છેવટ પદ્યસંગ્રહનો પરિચય પણ ગદ્યમાં આપવો પડે, એ પણ એક વિચિત્રતા હોઈ, નિરાશ થયેલા પછને અહીં થોડુંક સંભારીએ :—

‘સાહિત્યકારો ને કવિઓ, એક વાડામાં રમે;
ખીજી ધણી રોતા હશે, આનન્દતા એ જે સમે.’

x

x

x

‘ઢાલું અને રહેલું’ મંદી, સૃષ્ટિ સમાયેલી દીસે:
ત્યાં કાવ્ય છે ને સર્વ છે, ને સ્વર્ગ, તારૂં ત્યાં વસે.’

પદ્યમાં કે ગદ્યમાં, આ બે મંત્રો ગુજરાત ઝીલે અને ઝીલાવે.

મુંબઈ, ૨૭-૮-૧૯૨૮

}

સાહિત્યસેવક :

જદુરાય ડી. ખંધડીઆ

શુદ્ધિપત્રક

પાનું	લીટી	ખોટો શબ્દ	ખરો શબ્દ
૬	૧૪	ભારતને તારવા	ભારત ઉદ્ધાર કાજ
૮	૧૨	નિમ્નનંદ	નિમ્નદે
૧૪	૫	આત્મ જો	આત્મજો
૨૭	૮	નામનો	રામનો
૫૯/૬૦	૮, ૧૨ ૧૬, ૨૦ ૨૪ }	અજળ	સજળ
૭૧ }	૬ ૧૪	નિઝમા એ તો.	નિઝામ (એ તો)
૧૧૩	૮	ટોસ્ટ	ટોસ્ટ
૧૨૧	કુટનોટ	ચિત્રપરથી	ચિત્રાપરથી
૧૩૩ }	૧૧ ૧૫	ત્હારે સુતા	ત્હારો સુનાં
૧૩૫	૨	શિખરીણી	આર્યા ગીતિ
૧૩૬	(પહેલી દશ લીટીઓ કાવ્યકથિકાઓમાં આવી ગયેલી છે, છતાં આ સ્થાને પ્રાસંગિક ગણી પુનરુક્તિ કરી છે)		
૧૪૫	૫	ધ્વજતાર છુટી	ધ્વજ તારખુટી
	૩	વૃક્ષતણાં	વૃક્ષતણાં
૧૪૮	૧૬	બ્હાલી	બ્હેતી
૧૫૦	૨૨	ઉમંગી સમશા	જોગી સમ શા
૧૫૧	છેલ્લી સુવાશીતલતા x બચી.	સુવાસિત લતા x લચી	
'સંસાર અને સંન્યાસ'માં ૧૧ અક્ષરીછંદ પર 'ઈદ્રવજ્ર' છંદ એમ વાંચવું.			

અનુક્રમણિકા

ખંડ ૧ લો (ગંભીર કાવ્યો)

રાષ્ટ્રીય વિભાગ

કાવ્યાંક	કાવ્ય	પાનું
૧	જયભારત	૩
૨	જનન કુરખાની	૪
૩	જીવવું કે મરવું ?	૫
૪	‘ જો, જો, લોકમાન્ય ટીળક કી જો ’	૬
૫	જો, સ્વર્ગ ખેટા, ત્યાં વસે	૭
૬	‘ જાંબે, જાંબે ’ કરતા સહકારીને	૧૦
૭	બ્રાહ્મણનો સાદ	૧૧
૮	દશા કે દુર્દશા ?	૧૨
૯	ખાદી કેસરીઆં	૧૪
૧૦	હિંદમૈયા	૧૫

સાંસારિક-સામાજિક

૧૧	જાને ના રહે ?	૧૬
૧૨	સર્વવ્યાપક નિરાશા	૨૦
૧૩	જીવનમાં રસ	૨૧
૧૪	જો વિધવા	૨૨
૧૫	મિચારી બાળા	૨૪
૧૬	પરાધીનતા	૨૬

૧૭	કલિયુગનાં કુટુંબોમાં	૨૭
૧૮	શોકર અને બીખારી	૩૦
૧૯	ધનવાન કેમ થયા ?	૩૨
૨૦	ધનવાનોતે	૩૩
૨૧	ધન મળે ત્યારે	૩૪
૨૨	મહત્વાકાંક્ષા	૩૫
૨૩	વૃદ્ધને એક યાદ	૩૭
૨૪	બાંધવ જતાં	૩૮
૨૫	સ્મજાનભૂમિ	૩૯

ધાર્મિક

૨૬	તડકા છાંયા	૪૩
૨૭	માનવી જીવનનું માપ	૪૪
૨૮	જન્મળી જીવને	૪૫
૨૯	ભૂલકાણું મન	૪૬
૩૦	કલિકાળ	૪૭
૩૧	સાધુ અને સંસારી	૪૯
૩૨	મૂર્ખાની જીવાની	૫૦
૩૩	પ્રભુને સંદેશ	૫૧
૩૪	શામળીઆને અરજી	૫૨

શૃંગારિક

૩૫	પનિહારીનું દુઃખ	૫૭
૩૬	આ જીલમ કોને કહેવો ?	૫૮
૩૭	બીનાં નયનો	૫૯
૩૮	સાચો પ્રેમ	૬૧
૩૯	અરપૃથ્થ સ્વામી	૬૨

વર્ણનાત્મક

૪૦	દેવલાલી	૬૭
૪૧	બંગાળ	૬૮
૪૨	રેલવાઈ	૭૧
૪૩	મુમતાઝકા કિસ્સા	૭૩

જ્ઞાતિ ઉપયોગી

૪૪	લોહાણા જ્ઞાતિનું જાતીય ગીત	૭૬
૪૫	કોઈ લુહાણો છે સુખી ?	૮૦
૪૬	પારકું પડાવાને	૮૧
૪૭	લાજ કાઢો, બહેન !	૮૨

ખંડ ૨ જે (શ્રી ઉપયોગી અને બાલોપયોગી)

૪૮	ગૃહિણી	૨૭
૪૯	સત્તારીધર્મ	૮૮
૫૦	સ્વરાજ્યમાર્ગ	૮૯
૫૧	બાલસ્વાગત	૯૦
૫૨	મેલાવડાની મઝા	૯૩
૫૩	વાર્ષિકોત્સવ	૯૨

ખંડ ૩ જે (રમુજ કાવ્યો; કથાકથા કાવ્યો; પ્રતિકાવ્યો)

૫૪	નામું વિરહ પ્રેમ	૯૧
૫૫	ધરધાટી	૯૬
૫૬	અંજનવેળી જીવન	૯૮
૫૭	ગૃહકલેશ	૯૯
૫૮	શ્રી પ્રેમ ખાતે ઉધાર	૧૦૫
૫૯	કુંવારાનું ભાવણ	૧૦૨
૬૦	ભાડે જગ્યા મળતી નથી	૧૦૪
૬૧	ઓછા છે	૧૦૬

૧૨	નોકરી	
૧૩	એ...હ...બાબુ !	
૧૪	નાસી જવામાં માલ છે	
૧૫	કવિને !	
૧૬	સુધરેલી પ્રાતઃવિધિ	
ખંડ ૪ થો	(કાવ્યકણિકાઓ)	
૧૭	વિચિત્ર સૃષ્ટિ	
૧૮	તુલના	
૧૯	શાથી દૂર ?	
૭૦	શંખ સંસાર	૧
૭૧	શાન્તિની શોધ	
૭૨	દીક્ષાસો	૧
૭૩	થોડાક સંસ્કૃત શ્લોકો	૧
	અગાધ પ્રભુતા ; લોભ ; મૂર્ખતા ;	
	પ્રભુ વચન : પ્રભુશુણ-ગણના	
૭૪	થોડાંક ચિત્રિત કાવ્યો (ચી. જોશીના ચિત્રપરથી)	
	ધોળકાનું પાદર ; સીમતળાવની વાડીમાં ; કામદહન	૧૨
	રાધાસ્વમ્ ; ૨ નેહસંગીત ; પ્રથમ મિલન	૧૨
૭૫	નવા વર્ષની પ્રભાતે	૧૨
૭૬	દીવાળીના ઉત્સવો	૧૨
૭૭	નાનકડી પ્રગ્ન	૧૨
ખંડ ૫ મો	(એક કાવ્ય કથા)	
	સંસાર અને સંન્યાસ	૧૩

સ્વ. કાશીસ્મારક ગ્રંથમાળાની યોજના ૧લી. વર્ષ ૧૯૬૧. પુસ્તક ૪થું

“દેવાને ખુલ્લા પત્રો” માટે

જગત શું કહે છે ?

સાહિત્ય, વડોદરા “ x જીવન કકળાટ ગળગલી મુકે છે. x
હાસ્યરસ જામ્યો છે. મર્મજો કટાક્ષ જ્યાં ત્યાં ફરી
વળ્યો છે. x ”

બે ઘડી મોજ, મુંબઈ, “ હાસ્યના આવરણોથી ઢંકાયેલા x
આવા સુંદર કટાક્ષોથી પુસ્તક ભરાઈ ગયું છે x ”

રા. રસિકલાલ વીજી, B. A.

નવચેતન, કલકત્તા, “ x તોખાહ x Humourની દૃષ્ટિએ
સફળ x ”

દૈનિક હિન્દુસ્થાન, “ x લેખકે પોતાની પ્રતિભા સાબીત કરી
x હાસ્યની ઝીણવટથી ગુંથળી x ”

ગુજરાતી, “ x તીવ્ર કલ્પનાશક્તિ, નૈસર્ગિક હાસ્ય, મૌલિક સર્જન x”
દૈનિક મુંબઈ સમાચાર, “ x રમુજને ખાતર રમુજ નહિ, પણ
કંઈક બુદ્ધિમળ x ”

લોહાણા હિતેચ્છુ, રાજકોટ. “ x કટાક્ષ અને હાસ્યરસ
પૂરો પાડે છે x ”

સૌરાષ્ટ્રમિત્ર, રાણપુર. “ x ગુજરાતના માર્કેટવેઇન x ”

ગાંડીવ, સુરત. “ x ઘણી જ મૌલિકતા x ”

ખડાયતામિત્ર, અમદાવાદ “ વ્યંગોક્તિમય હાસ્યરસિક x ”

આવા તો અનેક અભિપ્રાયો મળ્યા છે ને મળ્યે જાય છે.

સ્વ. કાશીસ્મારક ગ્રંથમાળા

લેખક અને પ્રકાશક :

જદુરાય ડી. ખંધડીયા

જન્માષ્ટમી બીલ્ડીંગ, ખેતવાડી મેઇન રોડ, મુંબઈ નં. ૪

— ગુજરાતની મહિલાઓ માટે —

સર્વોત્તમ માસિક

“ ગુણસુંદરી ”

તંત્રીઓ :—

જ. ના. વર્મા, B. A. LL. B., M. SO.,
Bar-at-Law

જડુરાય હ. ખંધડિયા

દર વર્ષે ૬૫૦ પાનાંનું વિધવિધ વાચન,
સ્ત્રી-ઉપયોગી વિષયોના મનનીય લેખો,
જાણીતા લેખકોની સુંદર દુકી વાર્તાઓ,
રસભર્યાં રાસ અને કાવ્યો,
નોટશન પદ્ધતિએ સંગીતશિક્ષણ,
દેશ-પરદેશની સ્ત્રીપ્રવૃત્તિના સમાચારો,
દેહને અને ગૃહને સુંદર બનાવવાની સૂચનાઓ,
૨૦૦ આકર્ષક ફોટો-ચિત્રો,
વર્ષમાં ચાર દળદાર અંકો-વાર્તા અંક,
દીપોત્સવી અંક-બાળક અંક-મહિલા અંક,
ઉપરાંત ‘નિયમિતપણું’ એ એનો મુદ્રાલેખ,

છતાં વાર્ષિક લવાજમ :

ફક્ત રૂપિયા ચાર

આજે જ લખો :—

વ્યવસ્થાપક : “ ગુણસુંદરી ”

૧૦૫, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબઈ, ૪

હૃદયની રસધાર

ખંડ. ૧.

(ગાંધીજીના કાવ્યો)

રાષ્ટ્રીય —

જય, ભારત !

રાગ. બિહાગ. તાલ ત્રિતાલ અથવા દીપચંદી.

(મમ આત્મા ગમલા...એ બાલગાંધર્વના મરાઠી રાહપરથી)

જય હો, ભારતમાતા (૨)

જગતભરમાં જગતભરની એ

એક જ ભાગ્યવિધાતા }
જીવનને અનદાતા } (૨)

પુણ્યભૂમિ એ એક સનાતન પ્રભુ ગુણગાતા.....જય હો...

કોટિ નમનથી ભારતમાતના

ચરણકમલ પુગ્મતાં }
ભાવ ઉરે ઉભરાતા } (૨)

ધન્ય, જન્મ ને જીવન મરણ, જે

ભૂમિપર થાતાં.....જય હો...

જાન કુરબાની

{ મોહાના હઝરત મોહાનીના ઉર્દુ દેશગીત—
 { “ સર ફરોશીફી તમન્ના અબ્બ હમારે ” નો અનુવાદ }

(કબ્જાલી)

પ્રાણુની પરવા હવે ખીલકુલ અમે કરતા નથી,
 દેશના એ દુશ્મનોના દોરથી ડરતા નથી.—૧

રે મુસાફર ! મોહમાં જોજો તણાતો તું રખે,
 મર્દ તો મેદાન મુઝી મહેલમાં મરતા નથી.—૨

“ કોણ છે ઘેલા તમારા વીર ખીબા ” પૂછતાં,
 ભોગ લઇ નિર્દોષના એ શત્રુ શરમાતા નથી.—૩

મૃત્યુવીર આ દેશના, ગુલુગાન એનાં હોય શાં ?
 વીર સાચા સેવકો કીર્તિ કદી વરતા નથી.—૪

દેશની આ દુર્દશાથી દાઝતાં દીલ સર્વનાં,
 ‘ કંઈ કરી દેખાડવા ’ તત્પર : ખીબતું રમરતા નથી.—૫

દેશની સેવા વિના કોઈ હોંસ કે ચિંતા નથી ;
 જાન કુરબાની વિના આશા ખીજ ધરતા નથી.—૬

જીવવું કે મરવું ?

(માઠ ગઝલ)

મરણમાં બહીક શી રહી છે, તમે બધું ! મરી જોજો ;
જીવનમાં શી રસિકતા છે, તમે બધું જીવી જોજો.

જીવો તો હિંદનાં જીવન જરા જીવી જુઓ બધું !
વસી જ્યાં જ્યાં રસિકતા હો અમોને તે જરી કહેજો.

મરો તો રઘુપત્ની રીતે જરા જોજો મરી બધું !
જરાયે બહીક ક્યાં રહી છે, અમોને તે જરી કહેજો.

નથી જો કંઈ રસિકતા એ જીવનના દોષ ખૂણામાં ;
જીવન એવાં જીવંથી તો રહ્યા શા લાગ તે કહેજો.

નથી જો બહીક એ વીરોત્તરા સાહજીક મૃત્યુમાં,
ન જ્ઞાને દેશને ખાતર ખપી જવું દવે કહેજો.

જે, જે, લો. મા.....જે ! ૬

હૃદયની

જે, જે, લો. મા. ટીળકપી જે !

ભેરવી-દાદરા

(કોઈ કહેજે જોગીડાને જઈને હો રાજ—એ રાહ)

કાઈ કહેજે આકાશના હો, તારલિયા દેવ !

આજ ટીળકને મોંઘો અમારો સદેશ.

કાઈ કહેજે ભારતના હો, જોગી કે દેવ !

આજ ટીળકને મોંઘો અમારો સદેશ.

“ તે જગાડ્યું તે હિંદ આજ જગી જીવે

તારાં કેસરિયાં, કેસરી, સંભારી રૂવે

તારા જીવનના આત્મભોગદેરા અમૃદ્ય

આજ હિંદો જીવનમાં ઉતારે આદેશ—કાઈ

“ માનવીને છે જન્મથી સ્વરાજ્યાધિકાર

તારા જીવનના મૃદ્યના એ મોંઘા ઉચ્ચાર

આજ ઝીલે ઉમંગથી હૃદયમાં હો બાલ !

તારા હાલરડે જંગેલા હિંદો આ દેશ—કાઈ

“ તારા હૈયે તું ધારજે હવે હો આરામ

તારા ભારતને તારવા કેસરિયાં કામ

અમે પુરાં કરવાને આજ ભીડી છે હામ

ને ઉપાડી ‘ જે, જે, ટીળકપી જે ’ ની જુએશ.

જો, સ્વર્ગ બેટા, ત્યાં વસે

હસિગીત ઇંદ

(એક સંવાદ)

બાળક:—આકાશ, બા, ઝો ! બા, સુનેરી શોભતાં સામે સદા,
બાણે ભૂમિએ ઝોઢિયાં સાળુ ભરેલાં સર્વદા;
ને રોજ પેલો તેજનો રાજ સુવે ને જ્યાં વસે,
જે સ્વર્ગ આખું ગામ કહે, તે ત્યાં હશે ? શું ત્યાં હશે ?

માતા:—ના, ત્યાં નહિ; ના, ત્યાં નહિ.

બાળક:—તો ધાર, બા, ઝો ! બા, વસે છે એક રાજ મહેલમાં
જેનું જીવન આખું વીતે છે મોજમાં ને રહેલમાં
ભરપુર જેની સાહયખી સત્તા ધણી જેની દીસે
જે સ્વર્ગ આખું ગામ કહે, તે ત્યાં હશે ? શું ત્યાં હશે ?

માતા:—ના, ત્યાં નહિ; ના, ત્યાં નહિ.

બાળક:—મંભાર ત્યારે બા, ઝો ! બા, તે દિન જુના આપણા
જ્યારે હતો હું બાલુડો શોભાવતો તુજ પારણાં
બાળે ચઢીને બેસતો ને લાડ કરતો અવનવાં
માડી ! તને સંતાપતો તોયે ન તું રોતી કદા
વાચાળ મારી કાલી કાલી બોલીથી તું રીઝતી
મળમૂત્ર મારાં ઉંચકતી તોયે ન તું કંઈ ખીજતી
ખીજે નહિ તો બાલમસ્તીમાં જરી રહેતું હશે
જે સ્વર્ગ આખું ગામ કહે, તે ત્યાં હશે ? શું ત્યાં હશે ?

માતા:—ના, ત્યાં નહિ; ના, ત્યાં નહિ.

બાળક:—રે, યાદ, બા, ઝો ! બા, મને આવે હવે કંઈ અવનવું
વાંચું હતું મેં ‘ નળ અને દમયંતી ’નું પુસ્તક નવું

જો, સ્વર્ગ ખેટા ત્યાં વસે

૮

હુકચની

કહે છે, ' ધણો જ્ઞાણો હતો દમયંતીને ' એનો પતિ !
એના પતિને એ વળી બહુ પ્રાણથી જ્ઞાણી હતી
કાયા હતી જુદી ઉભયની પ્રાણ ના જુદા હતા
ને પ્રેમ ખાતર પ્રેમથી નિજ પ્રાણ પાથરતા હતા
આવા મળે પ્રેમી ઘડી ને નયન જે મીઠું હસે
જે સ્વર્ગ આખું ગામ કહે તે ત્યાં હશે ? શું ત્યાં હશે ?

માતા:—ના, ત્યાં નહિ; ના, ત્યાં નહિ.

બાળક:—હું તો હવે ચાક્યો કહી કહી, એક તારી 'ના' થકી
લે જો, હવે જો ! બા, કહું ત્યાં વાસ છે એનો નકી
જોજો હવે તારે રહી છે ' હા ' કહેવી હોંસથી
જો ના કહે તો માનજે કે સ્વર્ગ ખીજે કંહી નથી
બ્રહ્માંડ, હાલરકું સુણી જેનું નિગ્નનંદ મચે
ને ચિત્રમાં, જે પ્રકૃતિ આખી નવી આવી રચે,
એવા કલા સંગીતના જે મસ્ત તે હૈયે વસે
જે સ્વર્ગ આખું ગામ કહે તે ત્યાં હશે, શું ત્યાં હશે ?

માતા:—ના, ત્યાં નહિ; ના ત્યાં નહિ.

બાળક:—હાર્યો હવે જો ! બા, ન પહોંચે જુદિબળ મારું હવે
છે એક આખરની હવે શંકા મને જે ઉદભવે
એમાં હજીયે હોય તારી 'નાની ના' તો ક્યાં રહું ?
તે સ્વર્ગ તારું કહી બતાવે તો જ તો માનીશ હું,
લે જાણુ બા, જો ! બા, હશે જે ભક્ત મોટા રામના
દુનીઆ ટકે છે તો જ આ આધાર જો એ છે ધણા;
જે સ્વર્ગ પણ સદ્ભાગ્યવાળું જો હશે તો પામશે
આશિષ એ સાધુતણી: તો સ્વર્ગ શું મા, ત્યાં હશે

માતા:—ના, ત્યાં નહિ; ના ત્યાં નહિ.

*

*

*

માતા:—‘આકાશ’ કહેતાં શુન્ય, માટે ‘સ્વર્ગ’ જેટલો, ત્યાં નથી;
 છે ‘સાયબી’માં ગર્વ માટે સ્વર્ગ સાચું ત્યાં નથી.
 ‘વાતસલ્ય’ કે ‘દાંપત્ય પ્રેમો’ માત્ર બંધન મોહનાં
 ને મોહમાયા બંધનો શું ચિન્હ તારા સ્વર્ગનાં ?
 સંગીત કલાના મસ્ત, જેટલો ! એક કુંડાળે રમે
 ખીન્ન ધણા રોતા દરો આનન્દતા એ જે સમે
 એવા જીવોને સ્વર્ગ હો, પણ સ્વર્ગ તે તારે નથી
 રે વત્સ ! માટે આપણું એ સ્વર્ગ સાચું ત્યાં નથી.
 ને સાધુઓ જે ભક્તિના અવતાર જેવા લાગતા
 એ તે સદા માયા અને દુઃખીઆ થરી દુર લાગતા
 માનવ ન દર્શન પામતા તે આશિષો શે પામશે !
 સંસારીઓનું સ્વર્ગ ને આંખે કદી જઈ ના વસે.
 વાંચે વળી વનવારીઓ એમાં સ્વ—આત્માનું ભક્તું
 જાણે જગત છે મંદનું, એના વિનાનું એકલું
 એ નિવૃત્તિમાં સ્વર્ગ નહોતે, હોય તે શાં આપણાં ?
 આમે વસ્ત્યાં જે આપણાથી સ્વર્ગ ને શા કામનાં ?

આ વિશ્વના માનવજીવોને બાંધેલા જે માનતા
 એના ગુણ આપા રહે, એના દુઃખે દુઃખી થતા
 સંસારમાં રહેતાં છતાં સરસા રહી સત્ આચરે
 ને ગર્વ શ્રીજના રાજેલા જીવન પ્રીતિ ધરે
 જેના જીવનમાં મંત્ર એ: ‘ચ્છાવું અને રહેવું’ રહ્યા
 જ અન્ય કાંઈ જીવનો સોંપી રહ્યા—આપી ગયા,
 એ મંત્રમાંના કર્મથી જે રહેજ ના પાછા ખસે
 એ મૃત્યુમાં, એ જીવનમાં ને સ્વર્ગ જેટલો, ત્યાં વસે.

જા'એ, જા'એ કરતા સહકારીને ૧૦

હૃદયની

જા'એ, જા'એ કરતા સહકારીને

ભૈરવી-ધુમાલી

(પશુમાં પડી એક તકરાર—એ રાહ)

સખા, તું આવ હવે મેદાન (૨)
ધર્મયુદ્ધ ભારતનું જગવી, 'ધર્મ' કરે આબહાન
વીર એ સત્ય કર્મનો માન.

સ્વાર્થી સગાંના રનેહ રાખવા વ્યર્થ કરે હડવાદ
એ હડવાદે તારા હૃદયે નિર્ગળ નીપજે નાદ
નથી કંઠી નિર્ગળનાં કસ્યાણુ—સખા

તપ તારાં પહેલાંનાં તે તું આજ ફરી ઝગકાવ
પાપ ધૂળગ્યા પૂરવે તે તું આજ ફરી ધૂળવ
જરા આ આંધવગણને ગણુ—સખા

તુજશા વીર જો ધર્મ ચૂકે તો, 'ધર્મ' તણાં શાં માન ?
મોહ ત્યજ કર કર્મ, પરંતપ, હિં હવે નાદાન
પણે જો ! પાપ ધસે બળવાન- સખા

પ્રાશ્નણનો સાદ

ગઝલ

સુતા છે બંધુઓ શાને ? પડી છે બીડ ન્યાં દેશે
ઢોળે વીર ગુજરાતી, તમારા દેશને માટે.—૧

જતાં ચિતોડ ને ચાકણ, પડ્યાં, સુતાં, બંધુ ખોયું
ગુલામી ભુંસવા ચાલો, તમારા દેશને માટે.—૨

તમે છે નિંદમાં ત્યારે શીકરમાં હિંદ જાગે છે
પડ્યા છે જેલમાં હિંદી તમારા દેશને માટે.—૩

મુકીને કોતરે આજે સિંહો જંગલ ગળવે છે
તમે પણ જઈ ભળો વીરા, તમારા દેશને માટે.—૪

ચઢ્યો છે દેશ ન્યાં બુધ્ધે વીરોની હાક વાગે છે
તમોને જેલ પડકારે, તમારા દેશને માટે.—૫

ઢોળ, જાગો અને લાગો તમારા કર્મમાં બંધુ
સુણીને સાદ પ્રાશ્નણનો તમારા દેશને માટે.—૬

દશા કે દુર્દશા ?

શ્ચિરા છંદ

(ક. દ. ડા. ના એક કાવ્યનું પ્રતિકાવ્ય)

ઝેર થયાં ને વેર થયાં વળી છાના કેર થયાં કરનાર
પરનાતિથી રાંપ છતાં મતભેદ મંહી સગડે સંસાર
કોઇ ન છેડે જકરીને પણ પગપગ ભયમાં માનવ પ્રાણ
કોપ ગણી કિરતાર તણે એ, રો હીણભાગી હિંદુસ્તાન— ૧

રાજ્ય અનુપમ, કર્મચારી પણ લાજ ન ધારે તારી પે'ર
કરે કુકર્મો નામ કાયદો તુજ ધનથી માણે કંઈ દહેર
મદમદથી માછકલ નહિ ઓછા, તેમુરથી ડાયર જળવાન
કોપ ગણી કિરતાર તણે એ, રો હીણભાગી હિંદુસ્તાન— ૨

જુદ્ધી રાખતી જડ ઉખડી, નોકરે લાં નીપજ્યા આ વાર
ભારે ભીડ મરી સોનેરી ટ્રાળી થઈ નવવે અવતાર
મોઢે ધાવ કરી મુખ રાજે લાલ ગણાવે દંદ્ર સમાન
કોપ ગણી કિરતાર તણે એ, રો હીણભાગી હિંદુસ્તાન— ૩

હોદ્દકરે સ્થાને 'લાઉ' કંપની લીમીટેડ લાંબી તલવાર
સદા સંલારે દીન દુખીયા તોય ગૃહસ્થપણું ન મટે તલભાર
નવા નામ નેગ્નતી નીચે ચાલે એનાં એ તોફાન
કોપ ગણી કિરતાર તણે એ, રો હીણભાગી હિંદુસ્તાન— ૪

આહ્ય તમાકુ દારૂ વ્યસને મોજ શોખમાં સૌ યુલતાન
ગર્વ અભિમાને કૃત્રી ગયડાંવ ગાંડા થઈ નાદાન
રંગતડી રંગોને માણે મોજ ધણા હિંદી ધનવાન
કોપ ગણી કિરતાર તણે એ, રો હીણભાગી હિંદુસ્તાન— ૫

દોરાના કાંસાને રથાને ધારાસર કાંસાને માન
 ધીંગાણાને દાખી દઈ નિર્જળ થઇ ખેડા સૌ ખેલાન
 ખેતરમાં 'લક્ષ્મી'ને રથાને ખેડા 'કર' જમરાજ સમાન
 કોપ ગણી કિરતાર તણો એ, રો હીણભાગી હિંદુસ્તાન— ૬

જાપાં માથે પ્રેસ એકટની લટકે અણીયાળી તરવાર
 જરાક જે કડવું પણુ દિતનું છાપે ક્ષેમ નહિ તલભાર
 કાણુને કાણો કહેવાનો ધર્મ નથી રે ! હવે, જમાન !
 કોપ ગણી કિરતાર તણો એ, રો હીણભાગી હિંદુસ્તાન— ૭

'દેશભક્તિ' છે રાજદ્રોહના ગુન્હાતણો ઉંધો અવતાર
 'સ્વરાજ્ય' શબ્દ ઉચ્ચારે ગળણો ધાડ બીચારાને ધરપાર
 જખ્તી ! ગુપ્તી ! દેશભક્તનું સર્વ કરે ઉત્તરડ વેરાન
 કોપ ગણી કિરતાર તણો એ, રો હીણભાગી હિંદુસ્તાન— ૮

હથિયારો લઈ દિંદીનાં કીધા છે હેઠાં આજે હાથ
 નિર્જળ કરે કાઈ ઉડાવે હાય ! હવે હેને નવિ સાથ
 દાદ નહિ, ફરીયાદ નહિ, કો સાંભળવા ફફડાવે કાન
 કોપ ગણી કિરતાર તણો એ, રો હીણભાગી હિંદુસ્તાન— ૯

આજ રાજ અંગ્રેજ પ્રાનનું જગમાં જે છે મહાખળવાન
 ઘણું જીતે ઘણું વધાર્યું મનવાણીનું બર્થ ગુમાન
 'સૂર્ય' આથમે નહિ અમારો 'એવા' સાથે પડીયું પાન
 કોપ ગણી કિરતાર તણો એ, રો હીણભાગી હિંદુસ્તાન— ૧૦

*

*

*

તે માટે તું તો તનમનથી તારો તે જીતો અધિકાર
 હકથી, ધારાની હદમાં રહી, માગ લક્ષા દિંદી હકદાર
 દીલથી આજે દીગક ગાંધીસમ નેતા તુજ સ્વાય નિદાન
 એ કિરતાર કૃપા કરશે તો શો રાહભાગી હિંદુસ્તાન ?— ૧૧

ખાદી-કેસરિયાં

ગતલ

જન્મતમાં જન્મી જે કહેતો નથી કે 'દેશ છે મારો'
મુઓ તે જીવતો જાણો ભૂમિપર ભાર કરનારો-૧*

કુખી છે હિંદુમૈયાની ગુલામીમાં જીવનનોકા
અમારે કાણુ થઈ ખેલી ? ખસે જ્યાં પુત્ર પાણુ પ્યારો ?-૨

જગાડી આત્મ જો બહાસા, તમારાં આત્મખળ સુતાં
પશુખળપર ચક્ષાવી છો, વિજયતો એજ છે ધારો-૩

સમાલો હોં ન એ ખળમાં ભળે જઈ કોઈની હિંસા
અહિંસા સાચવી સાથે કરો એ આત્મ-ટંકારો-૪

અસહકારી ચઢે ભુખ્યાં ભુદાં હથિયાર છે એનાં
'સવિનય ભંગ ને સત્યાગ્રહ' એની તોપ તલવારો-૫

વિજય છે દેશનો આખર અપાયે આત્મભોગો જ્યાં;
થતાં જ્યાં ખાદી કેસરિયાં, નથી ત્યાં હારને વારો-૬

વસ્યું છે હાથમાં વીરા "થવું કે ના થવું છું"
ચક્ષાવો રાજ્યરણમાંહી 'મરું' એ મંત્રનો મારો-૭

* પ્રથમની બે પંક્તિ સર વોલ્ટર સ્કોટના કાવ્ય:—

"Breathes there the man with Soul so dead." બિગેરે એ પરથી છે.

હિંદમૈયા

ભૈરવી ગઝલ

હિંદમૈયાની દશા શી આ ? એ હિંદી વિસાર મા
કંઈક રો ! રે કંઈક ને ! એનાં રૂઢનિયાં રે કારમાં—૧

હો મુસલમાનું તું કદી કર યાદ ફરમાને ખુદા
એ ખુદાના ના જુદા ઇન્સાફ છે દરબારમાં—૨

હો કદી તું ખ્રીસ્તી કે જરથોસ્તી તો નેજે જરા
ના જુદા બાઈબલ અવસ્તા 'ધર્મ'કરા સારમાં—૩

શાસ્ત્રના તારો જુદા હો એક વીણામાં વસ્યા
'સાયનો બેલી પ્રભુ' એ સાત સ્વર સૌ તારમાં—૪

'એક સાચી છાંદગીનો રાહ સાચો' સૌ કહે
ધર્મપ્રેમી હિંદીનો એ ધર્મ આ અવતારમાં—૫

હિંદના બેટા ! મુસલમાન, પારસી, હિંદુ, ઇસા !
રે બુલી જ બેદ તારા, તે જુના સંભાર માં—૬

'છે પ્રથમ હિંદી' પછી બીજો ગણાજે તું બધે
દેશનો થઈને રહેજો દેશના આધારમાં—૭

સારતી આંસુ ઉંઠાં આ દુર્દશામાં ભારતી
પ્રાણને પ્હોળા કરી આંસુ ઝીલો એ માતનાં—૮

ધર્મપર કુરબાન હો તો ધર્મ ખાતર પ્રાણ દો
ને આજનો એ ધર્મ છે માતૃભૂમિ ઉધ્ધારમાં—૯

નવી વાતો માટે

જગત મું કહ્યું છે—તે—વાંચો:—

(એમાંની પહેલી વાર્તા રેડીઓ-પ્રહસન તરીકે ઓડકાસ્ટીંગ કંપનીમાં તા. ૨-૬-૨૮ને રોજ ભજવાઈ હતી)

સૌરાષ્ટ્ર (૨૬-૧-૨૮)

“ધરમથલ ને લમાસના આ યુગમાં લાંગી વાતો વાંચવાની ઘણાય-
ને યુક્તિ લેતી નથી અને છવનકલદ એટલો તીવ્ર થઈ પડ્યો
છે x x નેથી જ ‘લગવા સાહિત્ય’ની માંગ વધી છે અને
લમાણાં લમાણાં લગવા સાહિત્યને નામે અવમ ભાવના પોપે એવા
લલકટ સાહિત્યનો પ્રચાર થતા લાગ્યો છે. એ અટકાવવાની
ભારે જરૂર છે. એ કાગળી જાતનાં બધીયાં બેવાનું નર્મ સાહિત્ય
કરી શકે. x x જંગમ, સ્ત્રીદન લીધાકે જેનું સર્જન x x”

સાહિત્ય (જુન ૧૯૨૮)

“x x હુકા વાંતાના વારસવિક્રતા વિભાગ એમાં જણાય
છે. x x બધી વાતોમાં રસ, નીતિના, આનંદ, ઓથ ને સફળ-
તાના ઘણાખરા અંગ x x હોયે રમવાના અને તોફાની
ખતાં શાંત હોવાથી x x સુંદર ઉમેરણ”

ગુજરાતી (૩-૬-૨૮)

“ઘણાં થોડાક સમયમાં રા. જી. રા. નું નામ ગુજરાતી લેખકોમાં ઠીક
આગળ આવ્યું છે. એમનું પ્રથમ પુસ્તક ‘બુધિનુ બજાર’ ઠીક
લોકાદર પામ્યું છે + + એટલો જ મહત્વ આ પ્રવાસ સાથે * *”

બુધિમકાશ (જુલાઈ ૧૯૨૮)

“લેખકે દુનીયા દારીનો સારો અનુભવ મેળવ્યો જણાય છે. સંસારની
ખામીઓ x x હુશીયારી ને કુનેદથી દર્શાવેલ છે. બધી વાતે રસ
પડે તેવી સુંદર + +”

આ ઉપરાંત પ્રગ્નમિત કેશરીએ મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરી છે. કવિશ્રી
ખજાંદાર પણ ખૂબ દરયા છે.

ખંડ ૧ લો (ચાલુ)

(ગાંધીર કાવ્યો)

સાંસારિક-સામાજિક

જાને ના રહે ?

બૈરથી

દુઃખીઆં અમારાં કહોને દીલડાં જાને ના રહે ?
જાને ના રહે. શોખ્યાં સુખો ના જડે—અમારાં

રડયાં ના રહે જાનાં, વધારે રહે
કંઈ રહે જાનાં શે વડે ?—દુઃખીઆં

હીનતાને દરિયે અમ દિંદીસમાજ નાવને નહે
પવન તોફાન અને તરફડે
આથડી ઉંચે ચડીને પડે
સડે સમાજ, દશા એ દઝાડે, હૃદય દુઃખડાં રહે
સોદીનાં આંસુ મારી રહે—દુઃખીઆં

સર્વવ્યાપક નિરાશા

કવાલી

જ્યાં જ્યાં નજર મારી કરે ત્યાં ત્યાં નિરાશા એક છે;
લાખો કંઈ આશા કરો અતે નિરાશા એક છે.

છે માનવીના અંતરે સાગર બણી આશાભર્યા;
આશા ભલે મોઝે ચઢે આખર નિરાશા એક છે.

સંસારમાં દષ્ટિ કરે તો સર્વ છે દુઃખી જીવો;
સૌને રહી કંઈ કંઈ નિરાશા સર્વવ્યાપક એક છે.

યાતાં પુરી જ્યાં એક આશા તરત ખીજી ઉદ્ભવે;
તારા રહ્યા લાખો નિરાશા ક્રિયતારો એક છે.

આશા અમર માની ખીયારો માનવી જીવ્યા કરે;
છે કાલ એ આશા અને આજે નિરાશા એક છે.

બસ રોજ ઉધાર્યા કરે કાલે જમા કરવા બધું !
આશા બધી ' મીઠાં ' નિરાશા એજ સાચો એક છે.

જીવન વીતે આશાભર્યાં એ એજ નિરાશા મંહી;
જીવન મરણ ને જન્મમાં જ્યાં ત્યાં નિરાશા એક છે.

જીવનમાં રસ

—૪—

પીલુ દાદરા

(બાલગાંધર્વના 'મી અધના ના શીખે ભીતિમનાં' એ ગાયનનો રાહ)

જીવનમાં (૨) રસ આજ ના રહ્યા,

રસ આજ ના રહ્યા :

જે હતા તે વહી ગયા—રસ આજ ના રહ્યા.

નતેયા ન ક્યાંય

કોઈ જીવનમાં, રસના ઝરા વહ્યા

—જીવનમાં

સુકા સુકા સિંધની ભૂમિ સમાં આ દિંદનાં જીવન

જનમ રસ વિના

જીવન રસ વિના

રસ વિનાનાં જીવન અંતે રસ વિના ગયાં !

—જીવનમાં

ઐ વિધવા !

રાગ દેશ, તાલ ચલની

પરજીલી (!) વિધવા:—

મારી સગની મારે કયાં જઈ રમવી રગની રાગ રસાળી ?
 નથી રસ, રીઠીયું છે ખાલી, મારી આમ છંદગી ચાલી.
 પાર વરસની ખાલા હતી હું, પરજી આ ધરવાળો.
 આજ મુજ રી અલખેલીને આવો વર નહિ જરા રૂપાળો !
 રસિક થતાં હું રસને સમજી કોઈ મળ્યો ન રસાળો ;
 આ ધરડા ધરમાં મુક પુજા એનું નામ સદાનું ખાળો.—મારી

ખાલવિધવા:—

વરજી મન માન્યા નવ હોયે ઘેણા રસે અલખેલા ;
 અલખેલી તુજસમી નિરખતાં કાણુ બને નહિ ઘેણાં ?—

પરજીલી વિધવા:—

અહીં ! મને અનીતિ બહુ અકળાવે મનકું મુઝવી મારે ;
 જઈ આશરે કોને કહું ? મને કાણુ ભલો થઈ તારે ?
 —મારી

ખાલવિધવા:—

એન ! નીતિની યાદ નહિ કંઈ ભાતભાતની વાની ;
 એમ પુછું પકડેથી નહિ વળશે દિન દીવાની:

પરજીલી વિધવા:—

શાસ્ત્રકાર વિદ્વાન બધા દીન નાર વગાવી બતાં
 કોઈ ન તાણે રોગ સ્ત્રીનો, પુરૂષો અમરો કહેવાના !—મારી

બાલવિધવા:—

થાય તેવાં બે થઈએ બહેની ! ગામ વચ્ચાળે રહીએ ;
નીતિ અનીતિ નેવે મુકી નિજદેહ સુખને ચહીએ :

x x x x

એક હતી પરણેલી વિધવા વૃદ્ધ પતિની નારી,
પિતાદેવ લઈ પૈસા નરકે નાખી ગયો સુકુમારી ;
બાલવિધવા બીજી હતી જેણે પતિ હતો અણબોયો,
પણ બેબનનાં ભેર આવતાં મનનો સંયમ ખોયો !
બાકી હતું તે નવલકથા, નાટક, સીનેમા બોયાં ;
એ રીતે બંને બહેનરીએ દેહ પવિત્ર જ ખોયા.

બીચારી બાળા

મંદાકાન્તા:

જેનું કોઈ નહિ જગતમાં એક બાળા બીચારી,
સ્વામી સાથે વિદેશ વસતી પાસ રહેતી અમારી;
એનો સ્વામી ક્યારે દરદમાં, છાંદગી ગાળતો'તો,
પૈવે સીંધો, પવન ખદલો: નેથી એ આંધી રહેતો:

હરિગીત

સૌભાગ્ય જનમમાં ગણી આનન્દ-હિદાસી થતી,
બાળા બીચારી સ્વામીને સેવા અહોનિશ આપતી;
આખા દિવસ સેવા કરે તોયે કદા નહિ યાદતી,
આખર બીચારી બાગમાં એ સાંજરે ફરવા જતી.
જેનું અમે તો એક દિન ગમગીન એનું મુખડું,
મુદર હતું તો યે કહી દેતું હૃદયનું દુઃખડું:

મંદાકાન્તા

આવાં મુદર, મધુર મુખડાં કાંસુજ્યાં તેં રડાવા !
તારે ત્યાં શું પ્રભુ ! ઘડી પડ્યાં હારયાં અન્યાય આવાં !
કોઈ જો જો, મધુર નજરે એ તિરંગી છબીને,
જોનું જોઈ દીનવદન એ સારલે અશ્રુસ્રોતે:

હરિગીત

પાડોશમાં દહીં ખીન્ને; આરોગ્ય ના આવ્યું કંઈ,
 ને એકદા ચાલ્યો ત્યજી આ કૂર જગની જાંદગી;
 આ દાખલો જોઈ ખીચારી એ મધૂરી ધ્રુજતી,
 રોચા કરે જોઈ નવી વિધવાતણી દુઃખા સ્થિતિ.

નિજ નાથ કાજે તક્ષપતી કંઈ તકે વિતંકો કરી,
 રોતી દિવસ ને રાત બસ રોતી ખીચારી ફરી ફરી;
 મુંદર દુઃખી બાળા પ્રભુ ! જાઈ ક્યાં કરે ફરીયાદને ?
 તેં સર્વ સરજ્યું; એક પણ સરજ્યો નહીં દીનનાથ તે !

પરાધીનતા

—

(ભગ્નની ધૂનમાં)

પરવશ થઈ શું કહીએ રે, મનનાં દુઃખડાં ઠાઠનિ રે છ.

જાય વિજેએ માત પિતા રે પતિને પનારે નાર
સો સો વાનાં રે કહો નાથને રે, ધાર્યું 'ધણી' કરનાર—પરવશ

સ્ત્રીના વાર્યા રે પુરૂષો ના રહ્યા એના કહ્યા પેદ જાણુ
સ્ત્રીનાં કર્યાં તે બહેની ! થાય શું એ તો સુકાનહિણું બહાણુ—પરવશ

જેણે દાધા રે સખી ! જન્મને એના પ્રેમ કર્યા શા કામ
એનાં સગાં રે થયું પડે જેને પડયા રે આપણે પાન—પરવશ

જેવાં તેવો રે તોય માનજે એ તો આર્ય હૈયાનો નાથ
પ્રભુ જાણી તેને પુજજે જેણે ગાહ્યા સંસારીએ હાથ

પરવશ શાને બહેની કહીએ રે
જો મનડું માને ધર્મને હોછ,

કલિયુગનાં કુટુંબોમાં !

મનહર છંદ

માઆપ !

ભણાવી ગણાવી આપે જેટાજીને મોટો કયા,
 પછી કહે: ‘ કહું તેમ ચાલે તો જ કામનો !
 ‘ મલમૂત્ર ઉપાડીને રોગ દોગ હાંકા કાઢી ’
 ‘ પાળી પોપી આશાએ ઉછેર્યા શું નામનો ?
 ‘ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે ‘માન પિતાનું એ ધર્મ ત્હારો’
 ‘ ત્હારે મન ધર્મ ને પિતાએ શું ન કામનો ?
 ‘ સત્યવાન, પેલા ત્હારા પ્રહલાદનું નામ મુક
 ‘ મુરખા ! લે દાખલો તું રામાયણના નામનો ’

+ + + +
 ‘ સત્ય, ન્યાય, અધું રાખ કાગળોનાં થોથાં મહીં
 ‘ જે જે હું કહું તે તારે સાચેસાચું માનવું;
 ‘ અંતરનો અવાજ ત્હારો સોંપ ત્હારા ગાંધીજીને,
 ‘ ત્હારે તો પિતાનું વેણુ વેદવાક્ય જાણવું.
 ‘ તને કયાં પડી છે પણ મારા વેણુની કદર
 ‘ તારે તો જ્યાં નારી વસુ થઈને છે નાયવું ?
 ‘ વીશ ન્હોરી ગળે જ્યારે વળગી, કે માતપિતા,
 ત્યાગીને ત્હારે તો ‘અસ રાં.....સાથે રાચવું !’

+ x x +

અભાગી આ હિંદમાં છે આજ આવાં માતાપિતા
જેને શાસ્ત્રકારો દેવ ગણાવીને સ્થાપે છે ;
ધર્મથી વિખુટી ભુટી પુત્રને આગાઓ કરે
'કપુત' ગણાય ને એ વેણને ઉઘાપે છે.
'પાળીપોષી મોટા ક્યાં' મ્હેણાંતણો મારં માર
પોતાકેરં પોત પછી પુત્રપર પ્રકાશે છે :
ઋષિઓને ખ્યાલ નહિ આવા માતાપિતા થશે
નહિ તો ન દેવ લખ્યા હોત એમ લાસે છે.

+

+

+

કુળદીપક !

વિવિધ ઉપાધિ બ્યાધિ બ્હોરી વડીલોએ જ્ઞાલે
નાનામાંથી મોટો ક્યો વયમાં ને માનમાં ;
લણાવી ગણાવી મોટો ગામનો બનાવ્યો મુખી
'હડપણે પાળે' એવી આશાકેરા ધ્યાનમાં :
જીવાની, નેરં ને જર, અમલના જોરે કરી
મેટાજી ફરે છે ફુલી ઘેટા જેવા, તાનમાં :
'બા કેવી ને બાપ કેવો ?' એમ ભુલી એના ગુણ
એવા મુખી મુખ શું લઈને જીવે જહાનમાં ?

x

x

x

• મોટો ક્યો એ તો ધર્મ તમારો હતો જ
'વળી ક્યો તોય કોણે કીધું' તું કે પરણાવળે ?
'મારે ને તમારે હવે કાંઈ લેવા દેવા નથી
'મારું હું સંભાળું તમે તમારું સંભાળો જો.
'બાપાપીવા હોય નહિ તો તો ગાંધીજીનો લાવી
'હાસી પાસે ઝાંસરીમાં રેડીઓ અન્નાવળે ;

‘ જગમાં તો બાપ બેટા વણા જુદા પડે છે ને
‘ હું જુદો પડું છું-કહેતો જાઉં છું કે ‘આવજો.’

+

+

+

ધન્ય ધન્ય દીકરા ! પાક્યા છો માને પેટ દીરા
હિંદેવીને તમે જ કાંક દિ ઉદારશો !
જે ભૂમિમાં આવા મદા પિતૃભક્ત પુત્ર હોય
તે ભૂમિને પાપ કે અધર્મકરો ભાર શો ? !
એવા ડોસા ડોસી મરી એને પેટ જન્મ લઈ
એવા પિતૃભક્ત બને, એજ સાચો વારસો !
આવા સપુત્રોથી દીન હિંદુભૂમિ તારો, પ્રભુ !
એટલી મારી એ નાની વિનાંતિ સ્વીકારશો.

+

+

+

કેવલ

બાપ કહે બેટો બેટો, બેટો કહે બાપ બેટો
એ બેમાં જણાતું નથી કલેશનું શું મૂળ છે ?
કલેશકરો કારણોમાં હિંગનો વધાર નથી
એક કહે રાખ છે ને બીજો કહે ધૂળ છે.
સારમાં જણાય બન્ને સ્ત્રીઓને આધીન થયા
સ્ત્રીઓમાં કળાય મોટું અજ્ઞાનનું શળ છે
કલેશ આવા કલિના કુટુંબમાંથી ભુંસવાને
જ્ઞાનથી સુધારો સ્ત્રીઓ તો જ સુખી કળા છે.

શોકર અને ભીખારી

—

ગતલ

ભીખારી:—

‘ તમે ઓ શેઠ આ મોટરતણા માલીક અનદાતા
 ‘ અમારું ભીખનું ગાનું તમારાથી જ ચાલે છે ;
 ‘ ભીખારીને દયાથી દોઢીયું દેજો તમે માઆપ,
 ‘ બાલું થાશે તમારું, આ ભીખારી ભીખ માંગે છે.’

+

+

+

શોકર:—

‘ સમાહું જેમ હું મારું, સમાલી તેમ તું લેજો
 ‘ પડી કોને ગરજ કોની બધે જ્યાં સ્વાર્થ ચાલે છે ?
 ‘ તને તારી પડી છે તો મને મારી પડી ચિંતા
 ‘ આ દુનિયા સ્વાર્થની એકજ ધરીપર ગોળ ચાલે છે.
 ‘ ગરીબોને જગત ખાઈ, જગતને એજ ખારાં છે
 ‘ હવેના આ જમાનામાં બધે જરદાર મ્હાલે છે ;
 ‘ ભણ્યો નહિ તું મુરખ ! જ્યારે અમે બહુ ચોપડાં ફાડ્યાં
 ‘ બૂગોળે માફ કીધું છે કે ‘ દુનિયા ગોળ ચાલે છે !’

- ‘ હશે શ્રીમંત તું પહેલાં દમ દાનો બન્યો બાવો
 ‘ દીવાળા ધર્મની પેઢી કુંકે ત્યાં મેળ શા રહે છે ?
 ‘ હવે શ્રીમંત બને ત્યારે હિસાબી તું થજો પકા
 ‘ ખરોખર યાદ આ કરજો કે ‘ દુનિઆ ગોળ ચાલે છે ’

+

+

+

- ‘ નથી મોટરતણો માલીક પણ હું હાંકનારો છું
 ‘ બીખારીથી નીચો નોકર; હૃદયમાં રોજ સાલે છે.
 ‘ હજી આગળ વધો મારાજ પુણે કોઇ ખરો શ્રીમંત
 ‘ અમારાથી ન જગ—મોટર તણી ગાડી જ ચાલે છે ! ’

ધનવાન કેમ થયા ?

રાગ માદ-તાલ ધ્રુમાલી

જરા હળવી મોટર હાંકાને ઓ મોટર ગાડીવાળા (૨)

લીમીટેડ કંપનીઓ કાઢી ગરદન કાપી લાખ
શં મોદુ' લઈ આ મોટરમાં ફરતા રાણીયાગ...રે...જરા

મીલઝોનર, 'મીલીયોનર' મોટા ભવકામાં નહિ બસ
ખેંકર થાપ બહુ વ્યાજ ખતાવી મુદ્દલ કરતા ફૂલ...રે...જરા

ધાણે દહાડે ધન લુટવાનો ધંધો છે આ સાદ
પરધનથી ધનવાન થયા, ધનસાદ ન કરશે માફ...રે...જરા

ધનવાનોને !

(તપ કરના, અથ જંગલ જાયે તપ કરના—એ રાહ)

મદ ધર મા, ધનવાન ! ધને મદ ધર મા :

પાળી મનમર્કટ મદ કર મા—ધનવાન !

તાઈ નહિ તે તાઈ માની, ફેગટ પૂલી ફર મા (૨)

ધનપવન મનમાં વહે, વેરાન વન ઉપવન થતું :

મન બધું મદમેલથી, નિર્ભળ છતાં છામ જતું—પાળી.

ચાર દિવસના ચાંદરાણામાં મોહમુગ્ધ થઈ મર મા :

જન્મ લઈ જવી ગયા, સૌ કોળિયા છે કાળના :

ધનમદ સમા દુશ્મન કદી. પય પાછને તું પાળ ના—પાળી.

પામર જરતે સાકર જાણી, કાંકર પ્રીત કર મા :

કર નજર સૃષ્ટિનિયમપર, કર ન જરકરી મયા :

ધન વગરના કર લઈ, ધનના ધણી પાછા ગયા—પાળી.

ધન મળે ત્યારે ?

(ભૈરવી કવાલી)

કલકત્તાની એક નાટક કંપનીનું

માર્ચ પ્રતિકાવ્ય

અસલ કાવ્ય

દુનીઆમેં જળ્ય ધન પાના,
કલકે લીયે બચાના;
દોલત બી હય એક ખેતી,
બોયે ઉસે ફલ દેતી.
નહિ રહેતી હે મછલી બી,
નદી જળ્ય સુક જતી હે;
જો દોલત હય તો તુમ દુલા હો,
દુનિયા ખરાતી હે.
કબી હસતોં હુવે રોતે,
જખીતક ચાર પેસે હય;
ન પુછેગા સુફલીસીમેં આપકો
કે આપ કયસે હય...

દુનીઆમેં

દુનીઆમેં જળ્ય ધન પાના,
નિર્ધનકો સદા નીભાના;
દોલત દો દિન રહેતી,
જતી હે તખ ન કહેતી.
કબી કલકે લીયે કુછબી,
બચાર્થ પ્રેમસે દોલત;
વાબી તો ખર્ચ કલ હો જાયગી;
ઔર શીરબી વો હાલત !
તો દોલત આજકી કલકી,
ન કીસકો કામ આતી હય ;
વો દોલતકી નહિ એક પાહ,
કીસકે સાથ જતી હય.

મરતોંકુ મારે જો લત

કયા કામકી વો દોલત...દુનીઆમેં

ગજબ કયા આદમી કરતા હે, થોડી જીંદગાની પર ; *
હવામેં કિલા બનાતે હે, મહલ મંજીલ પાનીપર !
સીકંદર જળ્ય ગયા દુનિયાસે, દોનો હાથ ખાલી થા ;
પ્રભુને તુજકો દોલત દીધ તો, તું દુઃખીયોકો દેકર જા ;
દે ધન, જો પુણ્ય પાના, નિર્ધનકો સદા નીભાના-દુનીઆમેં

મહત્વાકાંક્ષા

(છપ્પા)

મજુર મથે છે ખુબ અંગની મહેનત કરી,
 'ક્યારે આવી મીલકેરો મેનેજર થાઉં હું ?'
 મુનીમ મથે છે 'ક્યારે પેટી મંડી પીઢ બની,
 માલીકની મુજ કેરો મવાળો ગળાઉં હું ?'
 માલીક મથે છે 'ક્યારે મીલમાંથી નફા કરી,
 કરોડોના ઘેર, મોટા દગલા બનાવું હું ?'
 પછી સરકાર સાથે કરી સહકાર ક્યારે,
 સરનો ખીતાબ સાધી માનીનો મનાઉ હું ?'

*

*

*

વળી સરકાર એવી ભૂપતિના ભૂપ થવા,
 માખણથી દેશ દેશ ફેરાં, મુખ ચોપડે ;
 એમ ન બને તો એને લડાવાના લાગ સાધી,
 કાઢી લે પોતાનું કામ, કાંઈ ના બોલો પડે !
 છેવટ પતાવે જુદા, બીલાડી પટાવે તેમ,
 ન્યાયના પિતાને તોય રેડલો ઓછો પડે !
 આવી આવી કુટિલ નીતિના દાખલા છે ઘણા.
 શોધો તો જડે જ દત્તિદાસતણે ચોપડે.

*

*

*

કીડી કણુ આશ કરે, હાથી હારા કાજ ફરે,
 જેવું જેનું ગળું તેવો મહાન થવા ચ્હાય છે ;
 ભાગ્યવાન દ્રાવી જાય ભૂત જેને ઘેર રજે,
 અભાગીના આડે ગ્રહ આઘા ભાગી જાય છે !
 મહાન થવાને માટે મથે સહિ આજકાલ,
 જન્મથી કે મહેનતથી ગોણું થવાય છે ;
 બાકી રહ્યો ત્રીજો વર્ગ ઓઢી લે મહત્વ પોતે,
 એમ મહાન થવાનો પવન આજે વાય છે.

વૃંધને એક યાદ

(“ મન માયાના કરનારા ”—એ શબ્દ)

વૃદ્ધ ! વડે તું જોઈ શું રૂપાળું રે,
 આ જગત્માં નહિ કાંઈ સારવાળું :
 વીત્યાં વષો! તને તેં વેચીને વાટમાં,
 ખાધા કહેને શું વટાણા ?
 વિધવિધ દુઃખ સુખના લીધા તેં અનુભવે,
 મનમાં તે ક્યાં જઈ ભરાણા ?
 રે...આ જગત્માં

કર મા કુડા પ્રપંચ, માયાના જીવ !
 તારા કાળાના ધોળા થયા મવાળા :
 ધોળાના કાળા કરે, તું રામ કહેતો જાય,
 પેલી બાળાને પરણવાના ચાળા !
 રે...આ જગત્માં

પુત્રી જણાય તેને પત્ની ગનાવવા,
 ઘડપણમાં તું ચડે ઘોડે ;
 ‘ ઘર જોગ થાય બીબી ઘોર જોગ થાય મિયાં ! ’
 દેશહિત એથી દૂર દોડે—
 રે...આ જગત્માં

ખાંધવ જતાં

(' એક દિન એવો આવશે '—એ રાહ)

એક દિન એવો આવીઓ,

મારી વીખી સંસારની વાડી રે—એક

સગાં સગાં સહિ ખાય દયા, મેં તો

રોષ રોષ આંખ સુઝાડી રે—એક

મારી એ વાડીએ વિધવિધ ફૂલડાં, માત પિતા ને બ્રાતા રે;

કામળ ભાવથી સુવસતાં મારી હરિયાળી વાડીએ શોભાતાં રે.

પણ એક દિન—

માતા ગદ્ય ત્યારે છાંય પિતાની, રૂઢિયું રહેજ રૂઝાવે રે :

બુદ્ધ સંસારીએ જતા પિતા, મારો ભાઈ હૃદયશુ ભાવે રે.

પણ એક દિન—

એવી છેવટની એ છાંયડી, મારી આંખ સમે માડી જાયો રે :

કૂર ઘડીએ આવી હાય ! હરિ લીધાં, હરિનો હુકમ એવો આવ્યો રે.

એવો એક દિન—

આજ હવે હું એકલા, મારી બેસતી જોડી તૂટી રે :

કાઈ નથી મારું કૂર સંસારીએ, એકલી કાય આ વિખૂટી રે.

એવો એક દિન—

કાઈ હજી કૂર હસ્તનીઓ, એની માડી કે ભાઈ ન મરજો રે;

ખાંધવ જતાં મારો હાય ગયો, હરિ ! હાય તમારો હવે ધરજો રે.

એક દિન—

સ્મશાનભૂમિ

(સીતાજીના મહિનાનો રાહ)

ધરધરમાં ઉંખર હો છેડે દીસતા,
ગામે ગામે ઝાંપે જગમાં તું દીસે ;
જગતના માનવપ્રાણીની જીવલેણ જો— ૧

વેરણુ થઈ કયા લવનાં વાળે વેર તું ?
જગવાડીનાં માનવકુલડાં ધુંદતી ;
માનવજીવને મોટી તું દુઃખદેણુ જો— ૨

પાળીને પંપાળી રાખી પ્રેમથી,
પાસે નાની છાપરીઓ અંધાવતા;
એવા તુજપર ગામતણા ઉપકાર જો— ૩

એ ઉપકારો કેરા આ પ્રતિકાર શા ?
ગુણના બદલા નગુણી થઈને આપતી;
આયો ! ભુલી શું આર્યનીતિના પાઠ જો ?— ૪

‘ પાણીને જો તીર વસ્યાં તે માનવાં—
પાવન રથળા: ’ શીખવે સૌ પુસ્તક આપણાં ;
આવી તે તું પાવન કેમ ગણાય જો ?— ૫

જોને અંગે હગલા દીસે રાખના,
ઉપર મૂક્યા કાચી માટીના કુંભ શા !
એવા તો દાનવના તુજ દેખાવ જો— ૬

દુભાંગી જો આવ્યા તારા હાથમાં,
તારા તે સૌ દૂર શિકાર થઈ પડે ;
એનાં ‘ ધોળાં કુલ ’ જ એની શાખ જો— ૭

- ચેતનને ચાખીને રાખી રાખ તેં,
ચિન્હ ખતાવે કેવા તુજ આહાર છે ;
માનવભુખ્યું આવું ન જગમાં કોઈ જો— ૮
- માનવનાં બહાણાંઓ ઘણેરાં તેં હયાં—
—ખાધાં તોયે તુજને તૃપ્તિ ના થઈ ;
ચૂસ્યાં તેં તો પાંડોશીનાં લોહી જો— ૯
- પાંડોશીના ધર્મ ચૂકો શી રીત્ય તું ?
જોને આશ્રય રહી નેતે સંતાપતી :
માનવની લઈ ' હાય ' સુખી શું થઈશ જો ?— ૧૦
- નાના મોટા રાય સંત કે રાંકડા,
બળતિ વય કે બુદ્ધિ બેદ ન બળિયા :
છાડ્યા નહિ તેં રામ સમા ખુદ ઈશ જો— ૧૧
- મોટા મોટા પાંડવસમ ધરણીધરા,
દાખ્યા તારે ખાળે તેં અન્યાયથી :
હાંકે સૌ એક દંડે ! શું નહિ સાન જો ?— ૧૨
- માનવની લઈ ' હાય ' સ્મશાનભૂમિ હસે,
હસવા છો એ નિર્જન-ફૂર જ નારતે:
એક દિવસ એનોય લખ્યો વિજ્ઞાન જો— ૧૩

ખંડ ૧ દો (ચાલુ)

(ગંભીર કાવ્યો)

ધાર્મિક —

તડકા છાંયા

(ભૈરવી ગઝલ)

ન રો બાપુ ! જરાયે તું તહારા દુઃખને દહાડી ;
ન ખોતો શાણપણ તારું જરા થાતાં સુખી, માડી !

વખતનાં વાદળાં આવી ઉભી પાછાં વળી જતાં ;
કદાપિ સ્થિર એના છાંયડા તડકા નહિ થાતા.

ઉપજતાં એથી જે સુખ દુઃખ ઘડી એ ચારનો ચાળો ;
છતાં આશા નિરાશાના કરે શાને સદા ખ્યાલો ?

સમય-તુલાતણું પહાં સુખો દુઃખો ગણી લેને ;
સદા સમતોલ એ રહેતાં નથી સ્થિતિ બીજી એને.

છતાં ચિંતાતણું ચિંતવન કરે તું જેટલું, મુરખા !
પ્રભુનું એટલું કરતાં, પ્રભુ પોતે જરૂર મળતા !

માનવી જીવનનું માપ

(અખા ભગતના ચાલણાની લય)

વીશ વરસ વિદ્યામાં ગયાં, બળી બળીને બી. એ. થયા ;
 રહ્યાં વીશ બીબ્બં જે હાથ, તે પળીયાં સૌ સ્ત્રી સંગાથ.
 ‘ આ કરવું તે કરવું ’ એમ, ઉપાધિ સાથે સાધ્યો પ્રેમ :
 બાકી રહ્યું તે હૈયાં થયાં, ધન મળીયું કે ધુંવાડે ગયા.
 એમ થયાં ત્યાં પુરાં પચાસ, મટી નહિ માયાની આશ :
 સુખ દુઃખ ભવમાં દેખ્યાં કંઈ, તો પણ અક્કલ આવી નહિ.
 પછી કરે પસ્તાવો મન, ‘ હાય ! કરું શું હવે ભજન ?
 ‘ દાંત, દોર ને બળ સૌ ગયું, વણુમાગ્યું આ ઘડપણ રહ્યું.
 ‘ હવે રમડું કયમ જગતો નાથ, નહિ એકે અંગ મારે છે હાથ ?
 એ ચિંતામાં બળતો રહ્યો, ને વાતવાતમાં ‘ નહોતો ’ થયો.
 ગયો ખરે એ ગયો કંગાલ, જેને મન કંઈ નહોતો કાળ :
 લીધું નહિ ભાતું, (શી રાંક !) ભુખ્યો રે, ભાવિનો વાંક ?
 સમજો કંઈ સરવે સજ્જન, સમય ખરેખર સાચું ધન :
 ભવતું ભાતું ભેગું કરો, અખંડ સુખ ને મુક્તિ વરો.

જંનળી જીવને

(રાગ કાફી)

જંનળી જીવ, જાગ ને તું જોને પાછું વાળી;
અધારા તારા અંતરપરના પટને નાંખ જાળી—

ગર્ભમંડી તું ગભરાયોતો દીધું વચન તેં બહાલે;
બહાર મોહ માયાનો લાગ્યો, ભુલી ભગવાન નગણા
જકડાયો જાળે... તું જોને

આવી જતું એકલું ભાઈ, આવે નહિ કંઈ સાથે;
તોય સ્વપ્ન રૂપને વળગી રહે, થશે તારે સાથ તેં જે
કર્યું તારે હાથે... તું જોને

ભુલકણું મન

(મારી સજની, તું કયાં રમી આવી રજની—એ રાહ)

મન મુરખા ! તું મુક હવે અભિમાન,

મારું માન, માન, માન—૧

આખો ભવ આગસમાં કાઢી, આંખ નહિ ઉઘાડી;

રામભજનમાં રોજ તને પેલી, આવે ઉપાધિઆધ આડી.

મારું માન—૨

કાળ ઉભો ડોળા કકડાવી, વીખવા તારી વાડી;

ચાર વાર ચોક્કાળ ધરી શિર, પોક મુકે કાં મારી ?

મારું માન—૩

માયા મમતા મિથ્યા માની, ગાળી નાંખ ગુમાની;

રાંડ્યા પછી ડાહ્યો ન થતાં, હજી હરિદરને લે જાણી.

મારું માન—૪

કલિકાળ

(૭૫૫)

કલિનો પ્રભાવ આજ આરે દિશ વ્યાપી ગયોઃ
 સત્યનું નિશાન કે ન નામ રે ! કળાય છે.
 ચોરી, લુટ, ખુન, ભુક, સ્વાર્થ, દંભ રાજ્ય કરેઃ
 જ્યાં જઈ જુઓ ત્યાં 'મારા તારા'નો વા વાય છે.
 આપ ને બેટાની વચ્ચે, રાજ ને પ્રજાની વચ્ચે,
 પૂર્વ ને પશ્ચિમ બંને, તાણુતાણુ થાય છે.
 અમેરિકા કે' હું મોટો, અંગ્રેજ કહે હું મોટોઃ
 જાપાન પૂછે કે 'મારો જોટો કયાંય જણાય છે ?' !?

*

*

*

ના રે, ભાઈ ! ના રે, તમે નાના શેના ? હું છું નાનોઃ
 એવું નમ્ર મુખે આજે, કહેનારો કોઈ નથી.
 'માઈ તે તો સાવ સાચુ' 'તાઈ તે તો આખું ખોટું'ઃ
 એમ કોયે બીજે ભાણુ લાપસી જોઈ નથી.
 એક કવિ લખે એની, બીજે આવી ટીકા કરેઃ
 ખીજના ઉત્કર્ષ કાળે, દ્વિધમાં સોઈ નથી.
 દુનીઆ વહે છે એમ, દંભના પ્રવાહમાંથીઃ
 કહી શીટી જાઓ તોય આ દુનીઆ રોઈ નથી.

*

*

*

પટોળે પડી જે ભાત ફાટે પણ કદી ન શીટે;
 એવી આજ દુનીઆપર હંરતાની છાપ છે.
 જીવનકલહમાં બળવાન જીતી જીવી રહ્યા;
 એવી આજ દુનીઆના દુર્ગળપર શ્રાપ છે.
 ભક્તિવીર, ધર્મવીર, કર્મવીર, સર્વ હીક ;
 શક્તિવીર એક આજ દુનીઆનો નાથ છે.
 આખરે પ્રભુ તો ને કે, છે સર્વે જીવોનો બેસી;
 જીવોની દ્રષ્ટિમાં હાર સત્યનીજ સાથ છે.

સાધુ અને સંસારી

(રાગ માલ)

સંસારી : કેમ અમારાં હૃદય રહે ના ? દીક્ષપર દુઃખના ભાર !
કોપ કરે અમ પામરપર કાં ? ધાર કૃપા કિરતાર :

સાધુ : મોહમુગ્ધ મુરખડા માનવ, મનમાં ધર કંઈ સાર ;
માયાપરથી મુક્ત કરી મન મીઠો કર સંસાર :

સંસારી : વિધ વિધિ આધિ ઉપાધિ મનમાં,
રાંક ધને વળી રોગી તનમાં,
ત્યાગે રતેહી જન જગમાં જીવને,
કોઈ ન લાવે દાઝ—કોપ કરે.

સાધુ : દીનતા દોરે રામ ભજનમાં,
રોગ, જરા, જમ મુરખા જનનાં—
ગાળી ગર્વને નત્ર કરે સૌ
સજ્જન્યું જગહિત કાજ—માયાપરથી

મૂર્ખની જુવાની

(વાહરે લાલા, મોહન બંસીવાલા—એ રાહ)

ભાળી ભાળી જુવાની આ મતવાલી,
મુરખડા તારી એ ના થનાર ;
ખાલી ખાલી કાં બાંધે આશા ખ્યાલી ?
ખળ સાથે તે પ્રીત શી ગમાર !

રમાડી ઘડી એ માડી રડાવી થશે રાજી
દેવામાં હોળી મેલી હાય—
પાછળ પૂરો તું પસ્તાય, તારી આશા ઉલટી જાય ;
તું રડશે, કકળાશે પણ પાછી એ ના મળશે :—ભાળી.

એ અયળા પણ સયળા કાળ—નારી,
તોય મનમાં તું માની બેઠો ‘ મારી ’ !
કળખળથી એ છળનારી,
ખળ પાછી ના વળનારી,
શીખ સારી, ઊર ધારી, કંઈ સાહે જે વિચારી.—ભાળી

પ્રભુને સંદેશ

રાગ જોનપુરી

(ખુને જગરણ પીતે હય...એ રાહ)

કળવા તહારી અકળ કળા હું બેઠો ના ઠરી,
જોઈ બધી મેં જગરચના, તૂલનામાં હું જરી :

રહી છાંય, તાપને જોયો,
મુખવશ થઈ દુખમાં રોયો ;
અતે ખાલી ભવ જોયો,
ગૂદી સાર મુખે નવ મોયો રે.....હું બેઠો—

સાખી

ગર્વ કરતા પામરો છે જુજ જીવનના ઘણી,
મોટી દવેલી આશની આકાશમાં બાંધે ઘણી ;
સાન ના આવી ખીજ દંધ દાખલા જોતાં જરા,
હાથ ખાલી સાથ લઈ સુતાં સીકંદર સૌ ધરા.

મેં સાર ગૃહો દવે સારો,
' તું તેજ, તેજ હું તારો ;
ભવપાર દાસને તારો,
પ્રિય પ્રભુ ! ઉરે મુજ ધારો રે વિનિત પ્રીત ધરી—

શામળીઆને અરજી

કવાલી

(મેરે મૌલા બુલા લો મદીને મુઝે—એ રાહ)

મારી અરજી શામળીઆ ! સાંભળજો તમે ;

વ્હાલા, સેવકની શાખ સંભાળજો તમે :

તું દીનોનો નાથ, ને હું દીન છું જીવાત્મા ;

પરમાત્મથી છૂટો પડ્યો પામું પરમ આત્મા :

મારી લગનીનો લાગો ચુકાવજો તમે—મારી અરજી

‘ તારીશ હું ’ કીધું તમે જ્ય વિજ્યને એક વાતમાં ;

શત્રુ ભજે તો ત્રણ ભવે ને મિત્રને ભવ સાતમાં !

આ તે કેવો અન્યાય વિચારજો તમે—મારી અરજી

હિરણ્યાક્ષ ને વળી કશ્યપુ ખીજે ભવે તેં મારિયા ;

ત્રીજે ભવે તેં કુલ ને રાવણ ખરેખર તારિયા !

એવા પૃથ્વીના ભાર ઉતારજો તમે—મારી અરજી

હું હિરણ્યાક્ષ નહિ, રાવણ નહિ, તારું રટણ કીધા કરું ;

તોયે ન તું શરણે લીયે, ભવભવ ભજી ભટકી મરું :

તોયે આરો ન આવતો વિચારજો તમે—મારી અરજી

લાવી દયા આ દુશ્મનોપર તરત તેને તારતા ;

ભક્તના શા દોષ વ્હાલા ! સાત ભવે સંભારતા ?

માયું શરણ તમારું તે આપજો તમે—મારી અરજી

પોકાર પાડીને લખ્યું સૌ શાસ્ત્ર ને પુરાણમાં ;
 શરણે લીધા તેં સેવકો જેણે ભજ્યા અંજલિમાં :
 તમને રાતદિ રટે તેને તારવે તમે—મારી અરજી
 નરસિંહના સ્વામી જગતના તાત મોહનજી તમે ;
 હું તો તમારી રજ દયાળુ ! દોડજો બહારે તમે :
 જ્ઞાના ! મુજને વૈકુંઠમાં બોલાવજો તમે—મારી અરજી

નવું પુસ્તક:

નવું પુસ્તક:

નવું પુસ્તક

છાપખાનાના રસોડામાંથી
તા. ૩૦ મી ઓગસ્ટે બહાર પડેલી
જરા કડવી મીઠાઈ !

વિનોદ

કટાક્ષ

મીશ્રિત

નવીનતા

“બુદ્ધિનું બજાર”

“૯ નવી વાતો”

વગેરે લોકપ્રિય

પુસ્તકોના કર્તા

શ્રી ખંધડીઆની

નવીન

તરેહના

હાસ્યરસ

નું

બીજું

પુસ્તક

લીમડાનાં દાતણ જેવી કટાક્ષમય કલમથી લખાયલું
નવું પુસ્તક

દેવોને ખુદ્દા પત્રો !

(કાશીસ્મારક ગ્રંથમાળાની પહેલી યોજના, પહેલા વર્ષનું
૪ થું પુસ્તક)

- × સામાજિક બંધનો સામે આડકતરો બળવો.
- × પુરાણજીની માન્યતાઓ જડવાદની દૃષ્ટિએ ; પુરાણોની દૃષ્ટિએ જડવાદ.
- × ગુજરાતી સાહિત્યમાં એક અનોખી ભાત પાડનારું સાહિત્ય

રા. મસ્ત ફકીર કહે છે:—

“કંઈક નવીન. કંઈક આશ્ચર્ય. કંઈક હારવ”

જરૂર વાંચજો.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં આ જનતનું બીજું
પુસ્તક પ્રગટ નથી થયું. હમણા જ લખો.

ખંડ ૧ લો (ચાલુ)

(ગાંધીજીના કાવ્યો)

શૃંગારિક —

પનિહારીનું દુઃખ !

(રાગ માઠ—ધ્રુમાલી)

હું પાણી ભરવા જાતી મારા વરજી પાછળ થાય,
મને કારણ ના સમજાય મારી પાછળ કાં એ થાય ?—મારા વરજી

પ્રેમતાનમાં મસ્ત થઇ અલખેલો થેલો થાય,
લોકલાજને છાંટે છેલો મને અડતાં ના શરમાય—મારા વરજી

પાછળથી પાલવડો પકડી હેંડ એસી જાય,
બેશરમો થઇ પાસે બેસાડે મારો લાજે જીવડો જાય—મારા વરજી

હંત કરી હૈયાશી ચાંપે હાથ વીંટાળે હાય !
ગાલ ગુલ મુંઘવાને જ્વાળે મારી લાલી લુંટી જાય—મારા વરજી

ઉઠવા મન નહિ થાય, લાજ મારી બેસી રહું તો જાય !
જળ્યું, હસું કે રહું હું તે શું ? એ ન મને સમજાય—મારા વરજી

ખસાય નહિ કે નસાય નહિ જળ્યું નાચે કયમ કહેવાય ?
કોઇ ઉપાય જતાવો મને મારો સ્વામી સુધરી જાય :

પછી મારી પાછળ ના એ થાય—

આ જીલમ કોને કહેવો ? ૫૮

હૃદયની

આ જીલમ કોને કહેવો ?

રાગ કાફી-દાદરા

મારાં દુઃખડાંઓનો નહિ પાર, મારી વહાર કરો કોઈ ;
મારો કંથ કપટ અવતાર, મારી વહાર કરો કોઈ.

નેત્ર આંહનીમાં મીંચી ગતાવે,
મને સમ દઈ ઉપર બોલાવે :
પરાણે બેસાડી પાસે આવે, કહે રમવા મારો હૈયાહાર
આવી એને મનાવો કોઈ !

મને ચોપાટે રમવા ચડાવે,
મને ગજ દઈ રોજ રડાવે :
બોર બોર આંસુડાં પડાવે, માંડે માંત્ર નહિ ભરથાર
ભોળી નાર ઉગારો કોઈ !

નાખે દાણા ચીપાને ચતુર,
આ ભોળાને બુઝાવે જરૂર :
મારી લીલી સોગડીઓનં ફર થઈ મારે અતિશય માર
એનો ગર્વ ઉતારો કોઈ !

પાછો જાણ કરી પ્રી ભાવે,
મારી મસ્કરી કરી સતાવે :
કોણ મધરાતે માર્ગે ગતાવે ? મારા સ્વામી ઘણા ગજ આવ
એ ઉપાય ગતાવો કોઈ !

લીનાં નયનો

કંકાસ

મંદાકાંતા

જ્યારે આવું રમત કરતો ઘેર હું મધ્યરાતે
પાછો આવું ઉપર કપડો 'કેમ સુતી નિરાંતે ?'
ત્યારે એની પર્ત ઉપરની પ્રીત આંસુ વહાવે,
બહાલીકેરાં સજ્જા નયનો તે હવે યાદ આવે.

પરદેશગમન

પાછો કેા દિ' ગૃહ ત્યજ પ્રિયા, એકલો મોજ કરવા
ગતો ગામે, નિરખી કમતે રવામીને તોય સ્મરવા,
ઉભી ઉભી ઉંચરપર એ દીલ ભારી દબાવે,
બહાલીકેરાં અજ્ઞા નયનો તે હવે યાદ આવે.

એના શોક

એની મેના, મીઠી સહચરી પીંગરામાં પુરેલી,
મેં તો નેતે 'કચકચ' ખરી ભાર રૂપે ગણેલી :
એ પંખીડે જગત ત્યજતાં રોષ તે સ્નેહભાવ,
બહાલીકેરાં અજ્ઞા નયનો તે હવે યાદ આવે.

મારા શોક

માતા મારી, મરણુધરીએ જનંદ રોતો હતો હું,
એનાં તે શાં દુઃખ ગણી પ્રિયા રોષ એધાર આંસુ;
મારાથી ને અધિક પ્રીત તે કેમ ના રાવરાવે ?
બહાલીકેરાં અજ્ઞા નયનો તે હવે યાદ આવે.

સ્વપ્ન

જાણે એનું હરણ કરતું હોય સૌભાગ્ય કાંઈ,
જાગી ત્યારે રૂદન કરતી સ્વપ્ન એવુંક જોઈ;
ત્યારે એનાં દીન નયન જે શોક ચીંખી કરાવે,
બહાલીકેરાં અજબ નયનો તે હવે યાદ આવે.

દાસ્ત માટે

ને તે એની, ગરીબ વિધવા દાસીને શ્વાસ લેતી,
આ રે, ફાની જગત ત્યજવા 'માફ' જેની એ ચ્હાતી;
ત્યારે એનું હૃદય રડતું વિશ્વના બંધુભાવે,
બહાલીકેરાં અજબ નયનો તે હવે યાદ આવે.

એના અવસાને

જેયાં જ્યારે સજળ નયનો કંઈક એવે પ્રસંગે,
ત્યારે ત્યારે અસર દીલમાં કાંઈ થાતી ન મુજને;
જ્યારે તેયે ઇવનભરની આત્મજ્યોતિ ખુઝાવે,
આંસુહીણા મુજ નયનમાં કેમ રે ! આંસુ નાંવે !

સાચો પ્રેમ

(ભેરવી-કવાલી)

તને લલે હો જરી ન પરવા,

જીગરથી હું તો મરી પડું છું :

કરી કરીને જીગરના દુકડા,

રમરણ કરીને રડી પડું છું.

મને લલે ને રોવું રહ્યું હો,

ઝોણું કરી તું ઝોણું ન હસતી :

મધુર કરજે વધુ નજર, ને નજર જ મળતાં મરી પડું છું.

કૂર જગતમાં આવી મહોળત,

કદર વગર દ્રાઘ કરી ન મરશે ;

ઝોક લલે હું ભુલો પડ્યો પણ તને ભુલું તો રડી પડું છું.

તને હૃદયમાં જરી દયા હો,

જરીક ધરજે દુઃખીની યાદી ;

ને યાદી બદલે આખું જીવન આ, કરીને કુરખાં પથે પડું છું.

અસ્પૃશ્ય સ્વામી !

ગઝલ

ઋતુકાળ

જગતમાં જેમ મનુરોમાં પવન હડતાલનો પેડો,
 નથી તે તો નવો, સૌ આર્યને ઘરઘર સદા દોડો ;
 ઘરઘર શ્રીમતિ મહિને ઋતુ હડતાલ દાખવતાં,
 કહે જઈ ખેસતાં આવે 'ભલા થઈ નાથ ! અડશે મા' !

અંત્યજસ્પર્શ

વળી કે 'દિ' દુકાનેથી ગૃહે આવી રહું ત્યારે,
 કદાચીત ટેડ ભંગીનો થયો જો સ્પર્શ હો મારે ;
 સણી કાષ્ઠ પોળના આગકથી મારા વાંકની ક્રિયાદ,
 ઉભી આવી કહે બહાલી, 'ભલા થઈ નાથ ! અડશે મા' !

રસોઇ કરતાં

પ્રભુજીનાં પિતાંબરિયાંસમાં પીળાં ચુંવાળાં શાં,
 ચઢાવી રેશમી વસ્ત્રોં શરીરે શ્રીમતિ ખાત્રાં ;
 રસોડે ચોકમાં ખેસી વણે જઈ રોટલી નાની,
 કહે વેલણ હલાવીને 'ભલા થઈ નાથ ! અડશે મા' !

પૂજનસમય

પૂજે શ્રી લાલજીઆવા, અગ્નતી ઘંટડી નાની,
 નહવાંડે, ચોપડે ચંદન, ખવાડે ખાંડની વાની;
 સ્તવારે રોજ શ્રીજીની કરે એ પ્રેમથી પૂજન,
 મને આવો કરી કહેતી, 'ભલા થઈ નાથ ! અડશે મા' !

બાળ હારતાં

અમે રાતે બહુ રમતા નિરાંતે સોગડાંબાળ,
અગાસીમાં મધુરી ચાંદનીકરે સમે સાધી ;
થતી બાળ પુરી ને જો કદી હું ખાઉં ગજ એમાં,
કરે એ મશ્કરી મારી ' ભલા થઇ નાથ ! અડશે મા '

એની ખાનગી મિલકત !

ભર્યા કંઈ ચાંદલા ઝીણા કે કંકુના ડાબા નાના,
હશે કંઈ સોય દોરા ને પીળાં કંઈ લુગડાં એનાં ;
જતાં એની એ મિલકતના પટારાને અકું જો હું,
કહે અટકાવતાં બહાલી, ' ભલા થઇ નાથ ! અડશે મા ' !

આખરી રીસ !

ને માંગી હોય જો દા દિ' કંઈ વસ્તુ નવી એણે,
ને જો બુલ્યો કદાપિ હું અમરે ખરીદીને ;
પછી જોયો તમાસો શ્રીમતિની રીસનો એમાં,
કરીને ક્રોધ એ કહેની, ' નગુણા નાથ ! અડશે મા ' !

કારીસ્મારક ગ્રંથમાળાની બે અપૂર્વ યોજનાઓ.

યોજના ૧

જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપે તેવાં ૩૦
પુસ્તકો કુલ રૂ. ૧૬) માં

દરેક પુસ્તકનાં પાનાં ૧૫૦). હાફપાઉન્ડ
દરેક પુસ્તકની છુટક કીમત રૂ. ૧૧
દર વર્ષે પાંચ પુસ્તકો બહાર પડશે.
કુલ ૬ વર્ષમાં ૩૦ પુસ્તકો બહાર પડશે.

:- પુસ્તકોનાં નામો વાંચો :-

- ૧ બુદ્ધિનું બળર !
 - ૨ ૯ નવી વાતો ભાગ ૧-૨-૩
 - ૩ માથામાં તોફાન
 - ૪ થોડીક મફત સલાહ
 - ૫ મીઠી મરકરીઓ ભાગ ૧-૨-૩
 - ૬ નવાઇની વાતો ભાગ ૧-૨-૩
 - ૭ હૃદયની રસધાર
 - ૮ ડા. સાહેબ !
 - ૯ સરળ સંગીત શિક્ષક
- વિગેરે વિગેરે

આ બહોરખબર સાથે રૂ. ૧) દાખલ
ફીનો તથા પહેલા વર્ષનું લવાજમ રૂ. ૫)
મળી કુલ રૂ. ૬) મોકલવાથી આ
યોજનાના આદક થઇ શકાય છે.

પહેલા વર્ષનાં ચાર પુસ્તકો પ્રકટ
થઇ ચૂક્યાં. ત્રણ વેચાઇ ગયાં ને બીજી
આવૃત્તિ પ્રેસમાં ગઈ.

૨ ને વર્ષે રૂ. ૪) ૩ ને વર્ષે રૂ. ૩)
૪ થે વર્ષે રૂ. ૨) ૫ મે વર્ષે રૂ. ૧)
છઠે વર્ષે કંઈ જ નહિ.

પરંતુ તમને દર વર્ષે પાંચ પુસ્તકો
નિયમિત મળ્યાં જશે.

પહેલા વર્ષનાં

ત્રણ પુસ્તકો

૧. બુદ્ધિનું બળર !

૨. ૯ નવી વાતો

૩. દેવોને ખુલા પત્રો

પ્રગટ થઇ ચૂક્યાં છે.

“ બુદ્ધિના બળર ”

માટે

વિદ્વાનોના

અભિપ્રાયો વાંચો

દરેક પુસ્તકની છુટક

નકલની

ફી. રૂ. ૧૧

લેખકને ત્યાં તેમજ

બધા આગરદાર

મુકસેલરોને ત્યાં મળશે.

હમણાંજ લખો : જદુરાય ડી. ખંધડીઆ લેખક અને પ્રકાશક

કારી સ્મારક ગ્રંથમાળા

જન્માષ્ટમી બીરડીંગ,

ખેતવાડી મેઈનરોડ,

મુંબઈ નં. ૪

ખંડ ૧ લો (ચાલુ)

(ગાંધીજીના કાવ્યો)

વર્ણનાત્મક -

દેવલાલી

(પ્રભાતની ધૂનમાં)

દર્દ ચિંતા ઉપાધિતણા દુસ્મનેા જુદમ ગુજરતાં નેધ નેધ;
કંઈક રે! શહેર ને ગામડાં રાંકડાં થાકતાં આંસુથી રોધ રોધ.
શાન્ત જીવન ચહાતાં ખિચારાં પળ્યાં ઇશના જગતમાં જોળવાને;
શાન્ત ને હોય રક્ષિત કેા સ્થાન તેવે વસી જીવન કલ્લાલવાને.
એ દુઃખી મહા જરીનો તણા સંઘમાં એક એવું હતું ભાગ્યશાળી;
શાન્ત ને ખૂબ રક્ષિત સ્થળ પામતાં આંહી આવી વસ્યું દેવલાલી.
પહાડ રાખી ઉંચા દેહ ફરતાં ઉભા કીધ કિલ્લો રૂડો આજુબાજુ;
વસ્ત્ર લીલાં સળ્યાં, વૃક્ષ, વિભુ તણાં, આ સિપાહની વચ્ચે ખીરાજ્યું.
માનવીરાજના બુદ્ધસિપાહીઓ છાં વસેલા વળી ધામ નાખી;
ગામ નિર્ભય થયું નિજ દુસ્મન થકી, રાજ નિર્ભય રહ્યું ‘કેંપ’ રાખી.
તીર્થ નાશક સમો દેવલાલીએ પાડોશ શોખ્યો વળી પુણ્યશાળી;
પ્રક્રિયાતજોળે વળી ખેલતું લાડકું ‘બાળ’ આ દૈવશાળી.
આહીં નથી એ ઉંચી લલરી સાગરતળી કે નથી ઘેર ધુધવાટ એના;
ને નથી કાંઈએ શહેરના માનવી. ને જરાયે નથી દંભ એના.
માનવી ઘેલડાં ને વળી રાંકડાં આંનીના માનવો હૃદય-ભોગા;
રહેજમાં નમ્રતા ને ઝૂંકે નમ્રતાથી નથી આંહી જોલા અજોલા.
દુઃખ-થાકયા તમે બંધુઓ આવજો હાય હોળી ન એકેય આંહી;
દેવલાલી રહી આજ ઉંચે ઉંચે નોતરે સર્વને, ખેન ભાધ !
શુરતા દેહની કાલીમાથી કદી દેહપર વાંચજતા દિવ્ય લાલી;
તો અને તો તમે બંધુઓ આવજો સર્વ ત્યાગી, આંહી દેવલાલી.

અંગાળ

(અંગલા બાવીસી)

સોરઠા

ભૂગોલ

પુરાણુબુનો દેશ, પૂર્વ દિશામાં પેખીઓ;
 મા કરશે અંદેશ, એની ઝોળખ આપતો.
 જન્મે ન્યાં એ ભાણુ, પાસ પડોશી કામર;^૧
 ગંગા ખોળે પ્રાણુ, ખોળો, જડશે અંગલા.^૨
 હિમાલયને પાય 'પૂર્વ' હિંદનું દાર એ';^૩
 મીઠી ન્યાં એ છાંય, શાન્તિનિકેતન રામમ.^૪

x

x

x

હવાપાણી

શિયાળે બહુ ટાઢ, સમી સાંજે સુરજ પુખે;
 દુખે વસમી દાઢ, સીરકારે સૌ ધ્રુજતાં.
 ઉન્હાળં ઉકળાટ, પાણી પરસેવાભયો;
 તરસ્યા કરે તફડાટ, જળમૂલ્યાં ન્યાં જળપગ્લા.
 ચોમાસે અંગાળ, વરસે અનરાધાર મેહ;
 દીડા ના દુકાળ, ખારે માસ લીલી ભૂમિ.

x

x

x

પ્રજાશરીર

દુર્જળ આ અંગાળ, જાળે સાંડા જરના;
 પાતળ ને કંગાળ, શરીરતણી અંહી સંપત્તિ.

(૧) આસામદેશ. (૨) અંગાળનું બીજું નામ (૩) જુઓ લોર્ડ કર્ઝનની
 હકિત. (૪) ટાગોરનું 'શાન્તિનિકેતન' ને પરમહંસ રામકૃષ્ણનો મઠ

કારણ પુછો કોક, વાંક હરા ને પાણીનો;^૫
અંહીના ઝાઝા લોક, મલેરીયે માર્યા જના.
પણ ખીન્ને છે વાંક, પાપકતરવ અલાવનો;
ખાસ જુઓ ખોરાક, માછલીઓ ને ભાત જ્યાં !

x

x

x

પ્રબલુવન

ગંગા આપે મીન, પાણી પણ ગંગા દીયે;
આરે નીજ જમીન, ભાત ઇરાસર^૬ આપતાં.
તેલ તમાકુ પાન, ત્રણ બંધાણો સર્વને;
વેશ્યા અયશ ને ગાન-મોજ આ બંગાળ છે.
શક્તિપૂજક ભાવ શી રીતે સ્ત્રીજનતથી;
આમ કરે વર્તાવ નીતિને નેવે મુકી ?

x

x

x

કેળવણી-સ્વભાવ

ઝાઝે ઘેર જમીન, ચીંથરામાં વીંટ્યાં રતન;
લાખ હશે પણ દીન, ત્રીશની નોકરીઓ કરે !
વિદ્યામાં ધનવાન, ધરધર ઐન્યુએટ છે,
બુદ્ધિમાં બળવાન, રાય ખોઝ ટાંગેર જ્યાં;
હૃદય કરે જ્યાં રાજ જીવન જ્યાં છે ભાવના.^૭
દિલડે એવી દાઝ, જ્યાં દોરે ત્યાં જઈ ચડે.

x

x

x

(૫) Malarial climate an established fact.

(૬) એમ કહેવાય છે, કે ગંગાને કિનારે જે એળો થતો, તે 'ઇરા' જેવો થતો અને આખા હિંદમાં વખણતો; ત્યારથી તેનું નામ 'ઇરાસર' પડ્યું. હાલ તો એ ગંગાને કિનારે 'ન્યુટ મીટસ' કબી થતી જાય છે !

(૭) Emotional Nation.

સૌંદર્યના દેશ

અંગે ધોળાં ચીર, ઘટતાં આલુપણ બધાં;
 અંહીનાં નારી-શરીર, પગપાની મેંદીભરી.
 સ્ત્રી-સુંદરતા સાથ, સૃષ્ટિ પણ સુંદર બધી;
 ભાષા સંસ્કૃત હાથ, સુંદર એ પણ બોલવે:
 સુંદર ચંદ્રે ડાઘ, બાલવિધવા, ધુમટો;
 વેશ્યા સાથે બાગ, બગીચે 'ગૃહસ્થો' મ્હાલતા !

x

x

x

સામાન્ય કુટુંબો

આળસંકરા સંગ, પછપછના કંબુસ કંઈ;
 એટી મેલાં અંગ, ગંધાતાં ઘરઆંગણાં.
 'ધુસ' યકી ખુશ થાય, આંચ નહિ કંઈ આપશે;
 રામો હો કે રાય, રૂપીએ રસ્તો માપશે.
 રામ બાણે ક્યાં એ જાય સુનાની ઢાળીઓ;
 આખર એના એ, ધનિક, કડક અંગાળીઓ !

(૮) લાંચ

રેલખાઇ !

રાગ ભૈરવી.

(પશુમાં પડી એક તકરાર-એ રાહ)

દેશમાં આવી રેલ અપાર :

‘ એમાં લાલ ઘણો છે તમને ’ સમજાવે સરકાર—દેશમાં.

‘ ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ,’ ‘જી. આઈ. પી.,’ વળી ‘બી બી.એન્ડ સી. આઈ.:’

‘ એન. ડબલ્યુ., ’ ‘ બી. એન,’ ‘ એમ. એસ. એમ.,’ બધે રેલ પથરાઈ.

—દેશમાં

‘ એા. એન્ડ આર. ’ ને ‘ ઇસ્ટ બંગાલા ’ બ્રાહ્મ ગેજની જાત;

‘ નિઝામ,’ ‘ આર. એમ.,’ ‘ ગુજરાત ’ મીટર ગેજ, કુદ એકસો સાત.

—દેશમાં

એ રેલોમાં બાપુની ગાડી ખરે નમુને એક;

જેણે જોઈ, ન જોઈ તે સૌ જાણે મુએલા છેક.—દેશમાં

ટીકીટખારીએ ઝાઝી ગડદી, ધકામુઢી નહિ પાર;

‘ ચારોથી સાવધ રહશો ’ તોય કમી થશે કંઈ ભાર.—દેશમાં

‘ પુલ ઉપર ચઢતે વળી જવું’ પાટાપર તો દંડ;

રેલડુકમ અહીંથી શરૂ થાતા હોય નહિ ત્યાં બંડ.—દેશમાં

ધૂળભરેલા કે બીના પથરકંડરા પ્લાટફોર્મ;

કાકાકલર તપ કરતા બેસો એ તો બહાર જવાનું બેઠ !—દેશમાં

ટાઢ હોય તો ટુંટીયાં વાળો, મેલ મંડી મુંઝાઓ;

ઉત્તર તો ખાઓ બગાસાં તાપે ભજે સપડાઓ—દેશમાં

લાથ પડે ને ઘંટા વાગે, સાવધ કરતા બેઠ;

ધમધમની ધુમાડા કરતી આવી પહોંચે રેલ—દેશમાં

‘ આ ત્રીજો ને આ છે ડેડો* વર્ગ’ કર્યા કંઈ ચાર;
પહેલો બીજો ખોટ ખમાવે લાડકડાં સરકાર—દેશમાં
‘ ઢેડા માટે ’ ‘ ઘેરાં માટે ’ ખાનાં બનાવ્યાં ખાસ;
બાકી રહ્યું તે ‘ગોરાં માટે’ બીજા સૌને ત્રાસ—દેશમાં
‘ આ ખાનામાં દશ જણ બેસે સોદજર હોય તો ચાર;’
પણ સુતેલા સાત જ દીકા, આઠ કરે તકરાર—દેશમાં
‘ ચાલતી ગાડીએ નહિ ચઢવું, ’ ‘ જોવું ન બારી બહાર;’
પણ ચઢતાં ગાડી ઉપડે એમાં રેલ ન જવાબદાર !—દેશમાં
‘ સંકટ સમયે સાંકળ ખેંચો ’ ઉભી રહે ધનભાગ્ય;
સંકટ જીવું રહ્યું; કોર્ટમાં ખેંચાશે કમભાગ્ય—દેશમાં
‘ નહિ થુંકવું ગાડીમાં ’ પણ કોરી રેલ જ કાણ ?
લખ્યા કાયદા લખવા માટે ઓખું નાખી મોણુ !—દેશમાં

× × ×
બહારગામ તો જાણે ચૌટાં ઘડીઘડી સૌ જાય;
રહા પીવા, કોઈ ચંપલ લેવા, કોઈ હવા જઈ ખાય—દેશમાં
ચાર રાતમાં સો તીરથનાં પુણ્ય પામવાં રહેલ;
બે દિનાં હો વિયોગી વહુવર, રેલ કરાવે મેળ—દેશમાં
ધાન્ય દેશનું પરદેશે, ભલે ભુખે મુકી ટસડાય;
પૈડાં જોઈ પગ ભાગે ને અંગ જ ભારે થાય—દેશમાં
આ રોગે તો અમેરિકાની હમણાં ખાલી આંખ;
ત્યારે રેલ નવી અહીં ખાલે કોઈ ન ફેટે ‘ હવે રાખ ’—દેશમાં

* Inter.

મુમતાઝકા કિસ્સા*

(કવાલી)

મદસે ભરીથી જુસ્કી, નાજુક નયનોકી નિગાહ;
જોખનાં ભરાં જુસ્કે બદન, જનમે સાકીકી તરાહ.

જુસ્કી નાઝો અદાસે, જન્મ કાતિલ પા કર;
શર ઝુકાતીથી આલમ, જસ ખુશસુરતકી પનાહ.

*

*

*

એક પરીચ્છેર એસી, પેદા પંતખમેં હુધ;
અમૃતસરમેં થી મુમતાઝ, જો રહી મુજરાકી રાહ.

એકહી નજરમેં હુવા, એક પાગલ મુસાફર;
સારીયે જહાં જુસ્કો, કહેતી હૈ “જહાંપનાહ.”

તખતે ઇંદારકે માલીક, ઇસ્કે મુમતાઝમેં લગે;
મહારાજા પુકોજ હોડકર, ક્યેદો બન ગયે બેગુનાહ.

કરદીયા જન અપના, પ્યારીકે પેરપર નિસાર;
લાકે ઇંદાર તહેનાત ઉઠાઠ ગુલામકી તરાહ.

ઉસ્કે હાથામેં રખ દી, અપની સારી રીયાસત;
જગરબી દે દીયા એર, ઇસ્કમેં ગયા હો દનાહ.

*

*

*

વોબી એકથી મુમતાઝ, જુસ્કે લીયે કુરખાં;
તાઝ અપના કર, મર ગયા આદશાહ શાહજહાં.

* મુમતાઝના આખા મારગાનુ હુકમાં બધાન કરતું કાવ્ય

મગર હૈ વો ખાત દુસરી, ધરક બી થા દુસરા;
મકખરા તાઝમદલકા, દે રહા, ઉનકી ગવાહ.

*

*

*

આખિરમેં વો થી ઝોરત, ન કારકી હુઇ ન હોગી;
રાખ બી ન હૈ કીસકા, આખીર વો બી થા રાખ.

ધરકકી ખાતસે ખડીયાં, થક ગઇ પીઝરકી ચાડીયાં;
રાખમેંસે ઉઝ બનતેકા, દેખને લગી મૌકા.

નહિ હું રહીમ ખેરલમ, અર્જ મંજુર કર દીધ;
ખાગકા વો ખુલખુલ, આખિર કયેદસે આઝાદ હુવા.

ખાવલા અખ્લુલ કાદરને, દિયા કુછ આશરા;
ગોદમેં આશકકી અપને, મારુક હુઇ ખેપરવા.

નજરકે સામને સમદર, ખાફકા અવાજ કરતા;
આસમાંસે ખાતે કરતી, બંબઇ કી આરામગાહ.

ઊરમેં એ દોનો ઊગર, એકએકસે આકર નહક;
બનસે બનનાં લગા કર, ચખતે થે અંદગીકી મગલ.

કુછ નહિ રહીયા બુદાઇ, દેર થોડે હી દીનકી;
ખાદ ઊરંકે ઉન દોનોંકા, હોને વાલા થા નિકાલ.

*

*

*

હવામેં કિશ્કા મગર ક્યાક્યા ખનાતે હૈ બશર;
ચાર દિનકી અંદગીકા ખ્યાલ કીરકા ના રહા.

કાવલકે ઉડતેસે હુવા, ખેદીલ બે શાહે ઇદોર;
લોક કહતે હૈ કી ઉસ્ને, કામ્પી ના માની સલાહ.

कुछ नहि कह सकते है हम, क्या हुआ, किस्से हुआ;
धतना है मालूम मुलकमें, जे हुआ सो गज्ज हुआ.

सहेलगाह परसे लोटे, जणघमें अक रातको;
मोटरमें बैठे हुवे धन, प्रेमीपे हल्ला हुआ.

सात थे हथियार वाले, वो लुटारे उस वज्त;
पुनके प्यासे वे सज्जमें, धंदोरका अइसर भी था.

दोस्त ड़ाधवर जज्जी कर, अण्डुलपर कीनी नजर;
जनसे मारा उनका; पुनका समहर जहा.

अजतक थडकती जे रही, जोरत भीयारी सुभताञ्ज;
डिस्कपर अण धन सिधारी कुत्ते दौडे-या अल्लाह !

सय अल्लाह भी थक गया हागा गज्ज ये देणकर;
धस जराजर मौके पर जहां आ गये जोरै सिपाह.

अपना जनो पर उठा कर धस जवांमदो जेज्जम;
जज्जी जोरतका जयाके, पुनीओका किया तौज्जाल.

लेकटेनंट सीगार्टसे आहमद शरी नहि छुटने सका;
आज्जरी वो मामला, जणघकी अदालतमें निकला.

शरीने दीध जवाही, सज पुनी धंदोरसे;
पुलिससे पकडा गये, सायुत हुआ सजका गुनाह.

शरी, दीधे, पोडे, ये तीनको कोर्टसे इंसी मिला;
चार सारी जण्गी तक, जेज्जमें जेज्ज गया.

ત્રીન મહિના બાદ વે, મુમતાઝ હોસ્પીટાલસે;
બહાર આકરે આંસુઓસે, ઇદારપર લ્યાનત દીયા.
દીલકા ટુકડા લાય લે, બંબકો આખીર સલામ દી;
પહોંચ ગઇ પંખા અબ્દુલ રહમાનસે ક્રિયા નિકાલ.
ગઝબનાક વે ખુનકી, તલ્લાસમેં કુછ બાકી થા;
વાઇસરાય રેડીંગકી બી, હો ગઇ આખીર નિગાહ.
ઉસ્ને દી એક રાય ઓર, ઇદારપર નીકલા હુકુમ:
આખરી અંજમમેં, ગાદી તુકાલકા ગયા.

*

*

*

દીલકો કુછ આરામ પાને, એકંદે પીંછે દુસરા;
અથ વે દોનો બન રહે હૈ, ગુરપકી કોઇ જગહ.
શુક અલ્લાકા ! મિલે ના, વે પુરાને દોસ્ત કહીં;
કંઠી અગર મિલજબ વે, મુમતાઝકા ટેના હોગા.
'અથ બેતાઝ મુમકાન વે તેરી મુમતાઝ લાં બડીકે;
તેરી રીયાસત વા મેરી લ્યાનતમેં, કહ્દે કોન બડી હૈ'

ખંડ ૧ લો (ચાલુ)

[ગાંધીયર કાવ્યો]

જ્ઞાતિ ઉપયોગી —

જય રઘુવીર, જય રઘુવીર, જય રઘુવીર, જય રઘુવીર, જય રઘુવીર

લોહાણા જ્ઞાતિનું જાતીય ગીત*

રામ ભૈરવ — તાલ દાદરો.

(જગ મુજ બહાણા બાળ.....એ રાહ.)

સૂર્યનાં સંતાન અમે, રઘુવંશી લોહાણા:
 શરૂ મિંદ ગમાન અમે, રઘુવંશી લોહાણા:
 આદિ પુરુષ રામસુત, જવના લોહારાણા... સૂર્યનાં
 જનની અને જન્મભૂમિ, સ્વર્ગથાયે ગરિયસી
 મરસ્વતીને તીર એવી, માતૃભૂમિ જઈ વસી... સૂર્યનાં
 આર્વ ક્ષત્રીય રોગ રોમ, હાક બોલે ભોમ ભોમ
 અંગ અંગ અમારે વહે પંચનંદના જલ જોમ... સૂર્યનાં
 પટે દેવ દરિયાકાન, પંચજની સમર્થ પ્રજા
 કમલપત્ર બદલ શીશકમલ દહા કરે પૂજા... સૂર્યનાં
 વન, મન, ધન, રાજકાજ, વેશ, વતન, જીવન, લાજ
 પ્રેમ, પ્રાણ સર્વ દીપાં, લીપાં ભેળ વટ કાજ... સૂર્યનાં
 પિતા એક, પ્રભુ એક, રઘુવીરનાં વચન એક
 વીર વટ વનધારીઓના, અચલ અડગ એક ટેક... સૂર્યનાં
 જે લોહજીવન જીવી જાણ્યા, મર્દ મોન મરી માણ્યા
 નામ રખંતા હાકરા, એવા એક અમે લોહાણા. સૂર્યનાં

● નોંધ:—આ ગીતનો એ જ્ઞાતિમાં પ્રચાર થતો જાય છે. અત્યાર સુધીમાં આશરે ૨૫૦૦૦ નકલોની સેવાભાવી બંધુઓએ લેહાણી કરી છે. એ ગીતની જરૂરીઆત વિશે વ્યાખ્યાનો આપાયાં છે. હાલરો ઘેર એ ગીત ફેમમાં મજાવીને રાખવામાં આવ્યું છે.—કર્તા.

જય રઘુવીર, જય રઘુવીર, જય રઘુવીર, જય રઘુવીર, જય રઘુવીર

કોઈ લુહાણો છે સુખી ?

આખા જગતભરમાં અમારી કામ છે પથરાયલી
 મરજી પડે ત્યાં જઈ જુઓ, કોઈ લુહાણો છે સુખી ?
 એ બીચારાનાં તમે કપડાં કરી બેના નહિ
 અંદર તપાસીને કહો કોઈ લુહાણો છે સુખી ?
 ગાડી નહિ, વાડી નહિ, ઘરમાં પડી પેડી નહિ
 વેટે ગરીબ વિચારને કોઈ લુહાણો છે સુખી ?
 દેખાવમાં સીનાસમી મુંદર બને હો ત્યાં જતાં
 દીક્ર તપાસીને કહો, કોઈ લુહાણો છે સુખી ?
 ખેડતાં ઘર આંગળે બાળક થકી બાંધો ન મત
 અંદર જઈને પૂછો કોઈ લુહાણો છે સુખી ?
 પંચ ભેગું હોય શું કોઈ કમનસીબના કારણે
 ફેદી કે મદાજતને પૂછો કોઈ લુહાણો છે સુખી ?
 નાનનાં ભોજન મહીં હસનાં કિડાંવ લાડવા
 પેટમાં પેસી જુઓ કામ લુહાણો છે સુખી ?
 એ લુહાણાની પરિપદ જુએ ધાંધલથી ભરી
 એકએકને પકડી પૂછો કોઈ લુહાણો છે સુખી ?
 ના જ સૌ કહેશે ! ખરેખર, કામપિણ સુખી નથી;
 કારણ, લુહાણાના દુઃખે કો લુહાણો દુઃખી નથી.

પારકું પડાવાને

લુહાણો, છોકરી મોટી છતાં, માગાં સ્ત્રીકારે નહિ
સ્ત્રીકારે વૃદ્ધ વર, માતો પળ્યો પૈસો પડાવાને !
ગધેડા જેવડા મોટા થયા માખાપ ઉમરમાં
લગન લે દીંગલીનાં તો લગન લ્હાવા પડાવાને !

ગમે તે લાકડાં સાથે બજાવે માંકકું બૂદેવ,
કરે યજ્ઞમાનનું ઉંધું જરૂર સીધું પડાવાને !
લુહાણાએ થઇ ભેળા કર્યા ભોજનતણા ધારા
બીજના છોકરા સાધુ કર્યા લાકુ પડાવાને !

વળી જે પિતૃઓ પાછળ ઉડાવે લાડવા-લ્હાણાં
પ્રભુની પાસ પરવાતો મરગતો, તે પડાવાને !
ન જાણે એકડો લખતાં ધનિક ઉંચે ચઢી બેઠા
ભર્યાં લાખો, નથી દેવા, ભર્યાં તાળી પડાવાને !

લખે લેખક, ભસે લાપણુ ખરેખર એ બધા દંબી
બંધી આ ધાંધલો તો નામતો સિકકો પડાવાને !
કરીને બાદ અપવાદો બીજની શીકલો જોતાં
સલાહ આપું, એ સૌને મોકલો ફોટો પડાવાને !

લાજ કાઢો, બહેન !

(રાગ માદ-લાલ ચલવી)

બહેન ! તમે શરમાશો નહિ, પેલી રહેવા દેજો લાજ ;

કહું વારતા, કેમ પડ્યો, વળી પળાય કેમ રિવાજ ?

આજ રાજ મંગેજ પ્રભનું,

તેમ આપણું રાજ મઝાનું-

હવું હજારેક વર્ષ પૂરવે, કોઈ આર્થ ન ભણે લાજ.

કહું.

મુસલમાનોએ રાજ્યો લીધાં,

બદલામાં આ રિવાજ દીધાં;

અસલ તેમની પડદા સીસ્ટમ, બની ગઈ ફેશન રાજ !

કહું.

મુસલમાનની લાજ નિશાની,

કાઢે તે વળી હિન્દુ શાની ?

સીતા દુહિતા ડરની ભારી, પવન બની ગઈ આજ.

કહું.

કાઈ લાજે ડરથી સંતાવા,
 કાઈ લાજે કદરૂપ છુપાવા ;
 વળી વઠેલી બધું લાજતી, સાચી સતિ બુદ્ધિમાન.

કહું.

એક હાથનો લાંબો ધુંધટ,
 નહિ ઢાંકે એ ગયેલી સ્ત્રીવટ ;
 નળિયું ખખડયું સુણી સ્ત્રીઓ, કાં મોઢું છુપાવે આજ ?

કહું.

તમે બહેન, છા વીર લુહાણી,
 લાજ નથી વીરતાની નિશાની ;
 સ્ત્રીઓ નહિ ડરે કાઢતી, ફરે શરી થઇ શૂદ્ધ શિરતાજ :
 સુણી ભાઈનું શીખણ નહિ (તો) વીરપસવી દષ્ટએ શું કાજ ?

કહું.

— લોહાણા વીરોની વાતો —

જગત શું કહે છે

આનો ખીજો ભાગ તે વાંચો:— પ્રેક્ષમાં છપાય છે.

સાહિત્ય: (જુલાઈ ૧૯૨૮)

“ x x આ વાર્તાઓ ઘણી સારી છે. x x પરાક્રમની વાર્તાઓ ”

શારદા: (જુલાઈ ૧૯૨૮)

“ આ વાર્તા લખીને રા. જદુરાયે લોહાણા માતિની કીમતી સેવા કરી છે. ”

લોહાણા હિતેચ્છુ: (૫-૭-૨૮)

“ સહર્ષવધાવીએ છીએ x x એનું મનન થાય, રોજ લોહાણા કુટુંબોમાં વંચાય, કામકામ વીર વીરાંગનાની ભાવના જાગત થાય: ભાવના જરૂર જગાવશે. ”

સૌરાષ્ટ્ર: “ લોહાણામાં વીરરસ ગેડવાની નેમ સારી રીતે મૂર્તસ્વરૂપ પામે છે. x x લોહાણા ઉપરાંત અન્ય વાંચકોને પણ ઉપયોગી માહિતી મળશે ”

કચ્છ સુદર્શન:

“ ભાઈ ખંધડીઆ જેટલી કુશળતાથી હાસ્યરસ ખીસવી શકે છે તેટલી જ કુશળતાથી વીરરસ પણ વિકસાવી શકે છે x x પુસ્તક રોચક અને ઉપયોગી હોઈ ઘેર ઘેર સંગ્રહી રાખવા યોગ્ય છે ”

સૌરાષ્ટ્રમિત્ર:

“ x x x રસમય અને સુંદર x x x ”

એક પરકોમના બંધુ: “ જદુરાય એટલે લોહાણા ડાકટર મુંજે. ”

ખંડ ૨ નો :

સ્ત્રી ઉપયોગી :

બાલોપયોગી :

ગૃહિણી

(રાગ, લીમપલાસ—તાલ ત્રિતાલ)

(બાલ ગાંધર્વના 'સ્વકુલ તારક સુતા'—એ ગીતનો રાદ)

જે ધર હોય વનિતા પતિવ્રતા,
એ ગૃહજીવનમાં રસકવિતા—જે ધર

દેવ રમે માનવમંદિર ન્યાં,
કુલીન વહુ, તે કુલીન દુહિતા—જે ધર

પૃથ્વીપરનાં સ્વર્ગ ગણો, ન્યાં
મુંદરીઓ છે સાધુચરિતા :
તે ધર પ્રણયસરિતા—જે ધર

સન્નારીધર્મ

(શું કહું કયની મારી-એ શહ)

સજની ! સમજ શીખ સારી, આજ—સજની !
તારો માનવભવ લે સુધારી, આજ—સજની !

પતિવ્રત સજની, સજને શરીરે પતિને પ્રભુસમ ગણી :
એક રાગ કર એક પતિથી, તન્મય થા મન શાણી—
એ જ ધર્મ તુ જ, એ જ શાસ્ત્ર છે, એ જ દેવમંદિરો :
એ જ ભક્તિ દેનાર મુક્તિ, આ તોડી મોહજંજીરો—

આજ

કવિઓ કહે જે કાવ્યગ્રંથમાં, એક શબ્દે સમજાવું ;
એક પતિ મન વચન કર્મથી, ભજતી સતિગુણ ગાઉં—

આજ

સ્વરાજ્યમાર્ગ

(ગરબી)

રે...સખી, શાણ્વી સાહેલી સૌ,
 દેશનાં સુગીત આજ ગાઓ :
 ગીત આજ ગાઓ બહેની, મીઠકાં મંગાવો ;
 હૃદયથી સ્વરાજ્ય સ્વરો, ગીતડે પુરાવો.....રે.

સાખી

જીવન, બહેની ! શોભતું, સ્વતંત્રતા ને હોય ;
 દેશ ગુલામીમાં રહે શાં સુખ પામે કાય ?
 આલોને બેની, છાડો કુટુંબો, નેડો સ્વગળ્યે ચિત્ત ધરી પ્રીતને ;
 માયું સ્વરાજ્ય છે સત્યે વસેલું, ગાંઠે છે જેનું વીત સ્વદેશોની રીતથી ;
 સાદી તમારી ખાદી વસાવો, દેશ હસાવો.....રે.

શાણ્વી સખી, માનો નકી,

દેશ સ્વતંત્ર આભુષણ ઓપે ;

હોય સ્વરાજ્ય તો સૌ કંઈ શોભે ;

દેશોદ્ધારનો આધાર, અહિંસા અસહકાર

ગાઓ ગવડાવો.....રે સખી.

બાલસ્વાગત

(રાગ-ભીમપલાસી, તાલ-ચલતી)

બાલસલા અમ ઉજ્જવળ કરવા,
આંગણે આગ્યા મનમાન્યા મોંઘા મેમાન !

બાળક થઇ પાળકનાં કરશે,
સાકરીઆં શાં શાં સન્માન ! શાં સન્માન ?

કુલ નહિ, પુલપાન ધરીશું ;
શબ્દથકી સન્માન કરીશું ;

કાલી ઘેલી બોલી કંઈ કંઈ ઉચરી શું.....બાલસલા
વિદુરના બાણ ! કોંમત સી ? પણ રૂદીયે ત્યાં બાવ બર્યા,
દાં બાવ બર્યા

કૃષ્ણ સમા તે સ્વીકારના, તો સ્વીકારશે અમ અંતર બોલ્યાં,
ભાવતણાં નાનાં સન્માન ! આ સન્માન.....બાલસલા.

મેળાવડાની મઝા

(રાજ-સીમ પસાસી, તાલ દાદરો)

આવો આવો ખાસ સર્વ આજ છે રગ્ન;
ને વળી મેળાવડાની કેવી મઝા ?

માઓ ગળઓ આજ માંડવા સળ્યા;
ખાસ કરે ખેસ એમાં કંઈ નથી લળળ.

વેશ એવા વિધવિધ લળળીને રમાય ને;
એક થાય રાગ ખીન્ને વજ્ર થાય ને :
ખાળકને મારનારને કરે સળ— આવો.

નાચ કુદ ખેસ વળી સંગીત રેલાય ને;
વાદ ને સંવાદ સાથ પ્રાર્થના ખોલાય ને :
આનન્દો એમ, ને હિડાવો જયધ્વજ— આવો.

વાર્ષિકોત્સવ

(રાગ-ભીમપલાસી, તાલ-ચલતી)

શોભા શી મનહરણી લાગે, આ અવસરની આજ;
મોટાને મળવાનો આ, બાળકને એક રિવાજ— શોભા૦

મંગળથંભ દશેદિશ રોપી, ગુંથ્યાં આંબાપાન;
ચંદરવા શોભિત શિરપર આકાશતણાં એંધાણ— શોભા૦

કુલહાર ને મજરા કલગી, ખેલ, પાન ને માન;
એમ બધેબધ ધર્યાં અમે, બસ માન, માન ને માન— શોભા૦

એક વર્ષમાં એકવાર અમે, 'રામ રામ' આમ કરીએ;
આપ પ્રતાપ થકી જે શીખતાં, તે તમ ચરણે ધરીએ— શોભા૦

ખંડ ૩ નો :

રમુજી કાવ્યો :

કટાક્ષ - કાવ્યો :

પ્રતિ - કાવ્યો :

નામું નિરૂદ્ધ પ્રેમ !

—

(એક પ્રતિકાવ્ય)

પીઠ કાઢી

એ છે છતાં મારી છખી સામું નથી જોતી ;
નામું લખી થાક્યો રહું, આંસુ નથી લ્હોતી ! —૧

સંસારસમ ખડીઓ, માંહી કાળી ભરી શાહી ;
ખડીઓ એ ભરવા પ્રેમથી, શાને નથી ઘોતી ? —૨

દેખાવમાં ઓછો નથી હું, બહુ ભણેલો છું ;
આહું છતાં મારા વગર રે ! એ નથી રોતી ! —૩

પૈસા નથી, પ્રેમી નથી, ને છે તો ખીજના ;
પોસાદને પાગે કરમમાં બેડી પનોતી —૪

ડાહ સુખુદિ આપજો. એ બેકદર સ્ત્રીને ;
હહેજો : “ખીજું મળશે નહિ, મારા સમું મોતી ! —૫

આ વિશ્વના વેપારીઓ, માંહી બધે દુંદી વજા ;
મારા સમો મ્હેતો નથી, (જેના) છે અક્ષરો મોતી ! ” —૬

ધરધાટી

(રામ બાણ વાગ્યાં હોય તે જાણે—એ રાહ)

મુંબઈ ગામમાં ધાટી રાખે તેમ રહેવું;
ધરતું કામ ખીજા કોને જાણે કહેવું...મુંબઈ

ઉજળા બહેને રાખ્યો તે વીજળા બહેને રાખ્યો,
રાખ્યો વળી રમાબહેને રાખો;
સારો જોઈને પોરીઓ રાખો પ્રીતમજ,
મારે વધી પડ્યાં ધરનાં કામો...મુંબઈ

એઠવાડ કાઢે કચરાએ વાળે,
હાંડે હાંડે ભરે નળનાં પાણી;
ધરની પથારીઓ પાથરે ઉપાડે,
જોડતાં આવડે મરાડી એની વાણી...મુંબઈ

ખડે પગે કરે ધરનાં કામ ધાટીડો,
વળી જોઈતું કરતું લાઇ આવે;
સાવરણીની સાવરણી ને દાઢીની દાઢી,
એ તો બધી રીતે કામમાં આવે...મુંબઈ

આખો મહિનો ભરે ત્યારે પાંચ રૂપરડી,
વધુત્રયું એ તો મહેરબાની:
માગે રજા નહિ, ખાડો ન પાડે, એના
ફેલેન્ડરમાં લાલ નહિ નિશાની...મુંબઈ

વરસે દહાડે માંડ ગુડી પડવો, ને
 ગણપતિ ચોથ એ પાળે;
 શેઠાણીની રગ્ન લઇ “દેશમધિ જ્ઞતો”,
 એમાં શેડીઆ હૈયા શાનાં પાળે?...મુંબઇ

રાતનાં વાસણ લેવે ઉટકે સવારે,
 ખાલી પાણીનો રહે જોળો,
 કપડાંના ધોણુ કદી જગડે, પ્રીતમજી !
 એમાં એના અપરાધ ન ખોળો...મુંબઇ

મોડા તમે જમ્યા, નગ સૌ સુકાયા,
 સાણુ તમારા એવા હલકા;
 ઘાટી ખીચારો કાને જઈ કાંડે,
 આપણાં ભાગ્યતણાં સૌ તણખાં...મુંબઇ

માફ માનો તો ઘાટીને ન વદશો,
 એ લોક હડતાસ પાડી ખેસે;
 પાડોશણુ ટાંપી બેઠી રાખવા એને,
 મોટી આંખ કાઠી ગારી સામું બેશે...મુંબઇ

કાઠી મુકશો તો ખીજે ક્યાંથી મેળવશો,
 મુંબઇ ગામમાં ઘાટીના ટોટા;
 તમે જાણો મુજબી ધરકામ ધશે નહિ,
 મારાં અંગ પડી ગયાં ખોટાં...મુંબઇ

અંજનવેગી જીવન !

(રઘુપતિ રામ રૂઢેમાં રહેલો રે—એ રાહ)

ઉઠા, કરી કાન સુણો સૌ બહેતી રે ;
કથા મારા અંજનવેગી જીવનની રે :

મારે જીવનું થોકું, કરવું ઝાઝુ રે,
નાની વયમાં બોડે માથે લાળું રે ;
લાગી ચોટ રિવાજ પવનતી —કથા.

સખી ! જન-યુઆરીમાં હું જન્મી રે,
ફેણુઆરીમાં કુદરીએ રમતી રે ;
સખી ! માર્યામાં થઈ મા વિનાતી —કથા

સખી ! એ પ્રીતમાં આપાજી પરણ્યા રે,
નવી માએ 'મે'માં મૂકી બાણવા રે ;
સખી ! જીનમાં જીવાન ગણાણી —કથા

સખી ! જીસાઈમાં હું તો પરણી રે,
આવી આગષ્ટ મહિનામાં અષ્ટરણી રે ;
સપ્ટેમ્બરમાં થઈ માતા બે ત્રણતી —કથા

ઓક્ટોબરમાં ઇન્દ્રધૂએંઝા આવ્યો રે,
બરડો નાથ નવેમ્બરમાં સિધાબ્યો રે.
ડિસેમ્બરથી વિધવા હું છું દુઃખણી —કથા

ગૃહકલેશ

(રઘુપતિ સમ રૂદ્રેમાં રહેતે રે, ઓ રાહ)

સખી ! મારે રોજ ઉડીને બાપા રે,
ખીજે ખોટા ખુશમનીયાના બાપા—સખી.

મારે ને એને બારમો ચંદ્રમા રે,
સાગી પ્રીતે પરણ્યા ગુરૂ પંદરમા રે
ગય દીવડે, ન કંકુના થાપા—સખી.

સોમવારે હતી ઘરમાં શાન્તિ રે,
અમે પ્રેમથી ચાલ્ય પીધી હતી રે
ત્યાં તો બાગ્યાં રેવાં એક બે બાપાં—સખી.

સોનીડાની હતી એમાં જાહેર બબર,
સ્ત્રીના દાંતે સોનાની રેખ બાંધે સુંદર
મારા દાંત મગમાં બહુ મહાત્યા—સખી.

મંગળવારે મને એની હાંસ ધમ,
' કદરૂપ થશે ' એમ ધીમે કહી
મારા વરણ મના કરી ચાલ્યા—મખી.

બુધવારે મને જરા ખેદ થયો,
' તમે ના કેમ પાડો ? ' મેં પ્રશ્ન કર્યો
એણે ધમકાથી વાત પતાવી—સખી.

ગુરુવારે સ્વમાન મારે હૈયે વસ્યું,
સામે ઉભા રાખી મેં જરા જોર કર્યું
એણે ધર છોડ્યું મોઢું ચઢાવી—સખી.

અમે બન્ને રીસાયાં શુક્રવારે,
નહિ રાખ્યું, મુંગા રહ્યા બાધેભારે
બાણે તુટ્યા વરવહુના સંબંધ—સખી.

શનિવારે મેં જુદા જાહેર કર્યું :
'કાં તો આપો રજા, કાં તો પીયર જવું'
એણે બારણાં બતાવ્યાં જે બંધ !—સખી.

રવિવારે લુગડાં પહેરી સજ થઈ,
એના દેખતાં છણકા કરી ચાલી ગઈ
મારે દાંત બંધાવી મેં રેખ—સખી.

બીજા સોમવારે કાચગાં વેતી હતી,
મારાં મોતીડાં બગડ્યાં વેંછ રોતી હતી
લાગી હંમથાણે લોઢાની મેખ—સખી.

એ તો હસતા હતા પાછળ ઉભા રહી,
'મારી બૂલ હતી; ઘણી મુંદર' કહી
આંધે રાવું કાંતે કહું વાત !
સખી ! મારા એણે બગાડ્યા દાંત—સખી.

શ્રી પ્રેમ ખાતે ઉધાર !

(રાગ કાફી-જે મરણ છે જાંદગીની...એ રાહ)

પહેલું લગન આ જાંદગીની, છે અરે છેલ્લી મઝા (૨)
પણ જે દિવસ, માગી છતાં, આ શંક ના આપે રગ
હું શું કરું એને સગ ?

‘ જાઓ પરણવા જે તમે અહીં કોણ નામું રાખશે ?
‘ મહેતા થયા શા કામના જે હરઘડી પણવા જશે ?
‘ જાઓ તમારું કામ સંભાળો અને નામું કરો,
‘ આ સંવત ચોર્યાસી તણી બધી ખતવાણી આદરો ’
હું શું કરું એને સગ ? ’

એ લક્ષ લીધેલા ‘ શ્રી માંડી વાળિયા ’ ખાતે લખ્યા,
આ નોકરી વિના ખીજા ધંધા નથી કર્મે લખ્યા ;
શ્રી પ્રેમ ખાતે આ ઉધાર્યું ખર્ચને પહેલું લગન,
મેના ઘણી રહેશે મળી જે જીવનો હું છું મગન :
સાંભળો મહેતાજીઓ ! ભુંડી બધી છે ભારગ
છે ચોપડે નીડી મઝા !

કુંવારાનું ભાષણ !

(કવાલી)

‘ ભાઈઓ અને બહેનો, ‘જને પેસે કુંવારો કેમ હું’
 ‘ એ વિષયપર હું આ સભામાંથી શરૂ ભાષણ કરું :
 ‘ દિલ્લગીર છું કે એક પણ બહેની ન આવી આજ અંહી,
 ‘ કમભાગ્ય કે આવા વિષયમાં ભાગ બહેનો લે નહિ !
 ‘ ને જ્યાં સુધી એ ભાગ ના લે દેશનો ઉદ્ધાર શે ?
 ‘ તો પણ તમે સૌ સાંભળો ‘હું કેમ કુંવારો રહ્યો’ ?

+ + +
 ‘ જ્યાં જ્યાં નગર મારી પડે ત્યાં સર્વ પરણેલા છંવા !
 ‘ તેવીરા કોટિમાં કુંવારો એકલો હું રહી ગયો !
 ‘ આ જગતમાં યીજ કઈ જે દામથી મળતી નથી ?
 ‘ પેસા છતાં એ મહેરબાનો ! હું કુંવારો રહી ગયો !
 ‘ શ્રીમંત મુરતીયો, ઘણા ગોડણ સમો છે રોટલો,
 ‘ ને રૂપમાં કે ગુણમાં શું આપ ઝોઝો ધારશે !
 ‘ નિશાળમાં નંચર ઉંચો, વિદ્વાન થઈ ભાષણ કરું,
 ‘ હું સર્વગુણસંપન્ન છતાં આખર કુંવારો રહી ગયો.

+ + +
 ‘ છાપાં છપાતી વહેંચીઆં, ને ફેરવી ગાડી બંધ,
 ‘ કાધી ઘણી જાહેરખખર, તો પણ કુંવારો રહી ગયો !
 ‘ રોક્યા દલાલો; દેશમાં કાગળ લખ્યા મેં સો બસો,
 ‘ ગોરો કર્યા દઇ દલાલા, તો પણ કુંવારો રહી ગયો !
 ‘ કંઈ કંઈ કર્યો ધંધા દબ્બરો, ખરચતાં ખાવો બન્યા,
 ‘ તો પણ થયો ના ચાંદલો આખર કુંવારો રહી ગયો !

+

+

+

‘ચાલીસ વરસની જીંદગી પુરી કરી, ઢેરી ગધ,
‘કંકુ કપાળે ના વસ્યું, ઢેરો કુંવારો રહી ગયો.
‘જો કે લગન-માર્કીટ મંહી, મારી હતી બહુ માગણી,
‘કારણ કહું સેવક હજી શાને કુંવારો રહી ગયો ?

x

x

x

‘સાચું કહું છું માનજો સૌ ભાઈઓ હાજર અંહી,
‘કન્યા પસંદ આવી નહિ એથી કુંવારો રહી ગયો.
‘કાણી હતી પહેલી, બીજી ટદ્દ પ્રમાણે ચાલતી,
‘એવો મળી કંઈ એક સો બહોતર કુંવારો રહી ગયો.
‘રૂપ ને રૂપીઆ, કલા વિદ્યા વગેરે સોળગુણ-
‘વાળી નહિ કન્યા મળી માટે કુંવારો રહી ગયો.
‘એવી મળી’તી એક કન્યા, પણ પસંદ હું ના પડ્યો,
‘એણે મને ના પાડ્યાથી, હું કુંવારો રહી ગયો.

*

*

*

‘હમણાં પરણવાની નથી સારી ઋતુ, સારી હવા,
‘રહેજો કુંવારા સૌ તમે, મારી તમેને એ સલાહ !
‘છે આ જીવનની જે મઝા, મુકી ન જશો પરણવા,
‘બસ આટલું કહીને હવે માગુ રળ બેસી જવા.’

! (વન્સમાર અને તાલીઓ) !

ભાડે જગ્યા મળતી નથી !

(ભૈરવી ગઝલ)

લોક કહે ' ખાલી પડ્યું ' છે, શહેર મંદીને લીધે,
ખૂબ ભાડે આપવાનું છે ' જગર વાંચી બધે;
બાપદાદાના વતનમાં ખારડાં વેચી અમે,
શહેરમાં આવ્યા; હવે ભાડે જગ્યા મળતી નથી !—૧

* * *

રાટસો આપે સગાં ક્યાંય ઝોટલો મળતો નથી;
સુષ્કે કુટપાથપર, ભાડે જગ્યા મળતી નથી !—૨

પાટીઆ મુંબઈ મંદી ' દુ બી લેટ 'નાં લાગી ગયાં,
' અંદર પૂછો, ' ભૈરો કહે ' હાં પર જગલ ખાલી નહિ—૩

ખાલી વળી કહી હોય તો સંડાસ પાસે ચોરડી !
' ભાટીઆ માટે ' ; બીજાને એ જગ્યા મળતી નથી !—૪

આડ મહિના શહેરમાં ઘરઘર ફરી દાદર ચઢી
ઉતાર્યાં પાણી પગે, ભાડે જગ્યા મળતી નથી !—૫

પાટિયું વાંચી ઉપર પૂછો કદી કોઈ બાઈને
સાંભળો : ' રોયા જતો રહે; અહીં જગ્યા ખાલી નથી ! '—૬

માનવા ભાડાં વધાર્યાં જે ' ઘટાડેલાં ' લખે
સારી ને સસ્તી જગ્યા, ભાડે કદી મળતી નથી !—૭

ભાગ્યું બધું મુંબઈ છતાં ભાડાં હજી ભાગ્યાં નથી
ભાગતા ટાંગા છતાં સારી જગ્યા મળતી નથી !—૮

જે જગ્યામાં 'સોળ ગુણો + હોય તે સારી જગ્યા
સર્વગુણ સંપન્ન જગ્યા 'બીન-પાઘડી' મળતી નથી !—૯

+ એ ૧૬ ગુણો આ રહ્યા : (૧) ટામ રેલ્વે નજીક (૨) ગૃહસ્થા-
નો સાંત લેતો. (૩) ચોગરદમ ખુલ્લું. (૪) ગ્રીને ચોથે માળે. (૫) ઢિંડુ
ઘાટની બાંધણી (એટલે દાખલ થતાં રસોડું નહિ) છતાં અગાસી છત્ત
સાથે. (૬) નાકાપરની જગ્યા, વચમાં નહિ. (૭) સ્વાતંત્ર્ય જળવે તેવા
પાડોશી. (૮) જગ્યાની છૂટ. (૯) હવા ઉત્તર. (૧૦) બજાર. (૧૧) નળ
(૧૨) આખી રાત લાઈટ. (૧૩) ધરધણી, ભૂચા ને ઘાટી બધાં ભલાં.
(૧૪) ભોંયતળીયે બગીચો. (૧૫) સસ્તું ભાડું ને (૧૬) એટલી આવક ;

ઓછા છે !

[એક પ્રતિધાવ્ય]

સગ પીણ, તાલ કવાલી

હૃદયના ગુદ્ધ પ્રેમી હો, છતાં અકકલમાં ઓછા હો
ધણી પરવા કરે તોયે લગનના ચાન્સ ઓછા છે !—૧

‘ મગજના ગેજ ’ થયેલાને સાસરીયે માન ઓછાં છે
ળહુ થોથાં ભણેલાને પ્રણયનાં જ્ઞાન ઓછાં છે—૨

ભણેલા રોમીયો-જુલીયટ, શીરી ફરહાદના કિરસા
ન ‘ લવ-રીનો ’ ભગ્યતાં આવડે ભણુતર ને ઓછાં છે —૩

પ્રણયની રસ—સરિતામાં છે તરવાં ફૂળવાં રહેલાં
છે મુશ્કીલ રસ પીવા-પાવા; અને પાનાર ઓછા છે—૪

કમરપર હાથ ના નાખ્યો, પ્રિયાએ માપવા કાધું
ગયા જે શોધવા દોરી, સમજશક્તિમાં ઓછા છે—૫

ઉંચા ‘ મેકર ’ નીચા નંખર તણી જે પહેરતા ટોપી
જગતના પ્રેમચોટામાં જીવાનાં કામ ઓછાં છે—૬

નોકરી !

[બાપુ પૈસાનો જોઈ ખખડાટ . . . એ રાહ]

બાપુ, મોટા જોઈતે પગાર, મોહમાં મરશો મા !
 હોય ધંધામાં થોડો જો સાર, નોકરી કરશો મા !
 તાબેદારીનો એ મોટો ભાર, પીડપર ભરશો મા !
 આખો એજો જો અવતાર, એ વેપલો કરશો મા !

સારી કરી કે ના કરી, પણ નોકરી તે નોકરી,
 બીજાને કાજે ઉછરતા એ પેટકેરી દીકરી;
 વખો વીત્યે કરશે કદર નહિ શેડીયા વાંધો કરી,
 એ શેડ, મોટા પેટના, ખખડાવશે એક ટોકરી.

દગાખાણ અંતે એ કરનાર ગુલામાં વરશો મા !
 કરો ધંધા હજાર તરેહવાર પણ નોકરી કરશો મા !

એ....ઇ....બાબુ !

૧૦૮

હુલ્લની

એ ... ઇ ... બાબુ !

(કાનુડા તારી કામણ કરનારી...એ રાહ)

આધા રહેજો રસ્તાના રાહદારી !

મોતની ઘંટડીઓ વાગી :

મુંબઈના રસ્તાપર બહુ ફરનારી

દ્રામ મોટરની એ વરણાગી—૧

છે લેડી

પણ ઢેડી, ગંધેડી, ભોં ભોં ભુંકનારી

જનન લઈને જનશે ભાગી—૨

સંભાળો

પછી ચાલો કુટપાયરીપર પગધારી !

એ સંબાણીઓને પગે લાગી !—૩

નાસી જવામાં માલ છે ?

(ભૈરવી ગત્રલ)

ગામના ઘાલી રૂપેયા ધર ચણાવ્યાં દેશમાં
કોર્ટમાં દાવા વધે, નાસી જવામાં માલ છે !—૧

જો કદી રસ્તે જતાં કજીયો થતો જોવા ઉભા
આવી ચડે પોલીસ તો, નાસી જવામાં માલ છે !—૨

ત્રીસની હો નોકરી, ખોયા હજારો રેસમાં
ઉંચરાણી લઈને શેકની, નાસી જવામાં માલ છે !—૩

જો પીકામાં પેસતાં કોઈ ગાંધીનું માણસ જુવે
ખોટલ છુપાવી કોર્ટમાં નાસી જવામાં માલ છે !—૪

પાપ જો થઈ જાય ને જાણે જગત જો એ કલંક
નાશીક કે કાશી તરફ નાસી જવામાં માલ છે !—૫

+ + પણ + +

દ્રેનમાં આવ્યા ઉભા ને બેસવાનું ના મળ્યું
કોઈ થુંકવા ચાલે ઉભો, ઘુસી જવામાં માલ છે !—૬

ન્યાં ન્યાં મળે ગુંદર જરા ચોંટી જવામાં માલ છે ;

ન્યાં ન્યાં જણાયે પોલ ત્યાં પેસી જવામાં માલ છે !—૭

કવિને !

હાથા

એક દિન એક કાવ્યરસિક સવાલ પૂછે :

‘કહો ભાઈ કવિની કવિતા કમ થાય છે ?’

‘વળી આજ કાલ, કહો, કવિતાના હાલ કેવા,

‘સાહિત્યમંદિરે નવાબુની થી કળાય છે ?’

દેશ ત્યજી બીજે દેશ વસેલ સગાઓ ઠેરા,

સમાચાર આજ ગામેગામ તો પૂછાય છે :

(પણ) કવિતાનો રંગ હોય, સાહિત્યરસિક હોય,

તો જ આવા સમાચાર પૂછનાર થાય છે.

*

*

*

આજકાલ કવિના તરંગ ને કવિતા થાય,

કવિના તરંગથી કવિતા રંગ બને છે :

વિચારસમુદ્રમાંથી કાવ્યના તરંગ રૂપ,

પાણીના તરંગ બાજે સાહી રૂપ પામે છે.

પછી પેલી પૈસાવાળી કલમનો ઘોડો કરી,

ઘોળા પાનાપર ‘કાગારંગ’માં વિરામે છે ;

પાંખડીણા પંખાને ઊડાડે એનું નામ કવિ,

એવા કવિ આજ લોકપૂજા સુખે પામે છે.

*

*

*

કવિતાના રંગ સાથે કવિના નરંગ ને થે,

ઝાઝો કાંઈ બેઠ મને જરાયે જણાય ના ;

ફેર ‘ત’ ને કાનો લાગે, એવી પાણુ ઠેરા ફેર,

મોટા ફેરવાળા આ જમાનામાં કહેવાય ના ;
કવિના ભેગની ' ધૂન ' ' ડોલન ' વિચારફેરા,
ચાય ' રસ-કાવ્ય ' જે કે નિયમ સિવાય ના ;
નિયમ, યતિ કે પ્રાસ કાવ્યમાંથી નાસી ગયા,
આજની કવિતા રસિકાના ' રસ-આયતના ' !

+

+

+

હવેની કવિતા એવી સહેલી, સાદી, સીધી, સોંધી,
જેને એક બાળ કે બલોયુગે બનાવે છે;
જુની રીતે કવિ થતું અધિક કઠિન હતું,
નવી રીતે ગમે તે પોતાને કવિ કહાવે છે !
ભાણામાંથી હાથે લઈ મોટે મુઠી ખાતું એવું,
કવિ થતું સહેલું હવે સૌ કોઈને બાવે છે ;
કવિનાના હાલ આજ એવા છે મઝાના ત્યારે,
ખેદ માત્ર કવિઓના હાલ ઉપજાવે છે !

x

x

x

સાહિત્યમંદિરે હવે નવાજુની ઝાઝી નથી,
કહી દઉં કહેવા જેવું જે જે મને લાગે છે ;
કવિરૂપ હીરા જેના વીરલ હતા રે ! પાક,
તે તો હવે ઘેરઘેર ગામ ગામ પાકે છે.
અંગ્રેજી ભણેલ બધા પોતાને ગણાવે કવિ,
છાપાના અનુભવીએ ' કવિ-ચરા ' ચાખે છે ;
એક, બે ને ત્રણ કવિઓને સ્થાને આજે અહીં,
' કવિ કોડી પેરે ઉભરાય ' લોક ભાખે છે.

x

x

x

કવિતાના રૂપ કાળે કવિઓની સંખ્યા કાળે,
આજે મતભેદ થતાં નવાં જુદાં જગ્યાં છે ;

મલ્લયુદ્ધ, દેલયુદ્ધ, દેશયુદ્ધ, જોયાંતાં ને,
વાચ્યાયુદ્ધના ધ્વનિયે કાનેકાને વાગ્યા છે.
'લેખજુદ્ધ' કયાંય કોઈ દિન સાંભળ્યાંતાં તમે ?
નહોતાં જોયાં જુદ્ધ તે હવે તો થવા લાગ્યાં છે ;
છાપે છાપાં ખોલી જુઓ, પાને પાનાં વાંચી જુઓ,
જ્યાં જુઓ ત્યાં એનાં એજ 'લેખ જુદ્ધ' છાપ્યાં છે !

x

x

+

'જીવનકલહ' કાળે દેલયુદ્ધ, દેશયુદ્ધ,
'જોરના કલહ' કાળે મલ્લજુદ્ધે જાય છે,
વાચ્યાયુદ્ધ થયાં નિજ 'ધર્મના કલહ' કાળે
'લેખ જુદ્ધ' એવા તે શા કલહ કાળે થાય છે ?
'જશના કલહ' કાળે જાન્યા આજે 'લેખ જુદ્ધ'
કોઈ ન કહી શકે કે કોની જીત થાય છે.
આડા ઉભા શબ્દ સાધી, આડંબરી લેખ રચી
છાપા-રણે લેખ-લડવૈયા લડવે જાય છે !

x

x

x

આયુધોનું હામ નહિ, ઠેકાણું ન ઠેકવાનું,
સાઈ રણ એક કોઈ જોઈને તપાસે ના :
પોતાને ફાવે તે રણમાંથી ધુમે જાય સહિ,
કાણ કાને મારે એવું ધુનમાંથી લાસે ના.
પાંચ સાત પુસ્તકોનો અભ્યાસ કર્યો કે જાણે,
'મારા જળ પાસે કોઈ એનાથી ટકાશે ના' !
સહિ સાચા હોય એવા કવિઓનું ભવિષ્યમાં,
શું થશે તે શું નહિ એ કોઈથી ભખાશે ના.

સુધરેલી પ્રાતઃવિધિ

(લાવણી)

મુંબઈ આઠ ટોકારા વાગે વિજ્ઞાયતી ધ્રુવીયાળે ધેરઃ
આળસ મરડી પલંગમાંથી ઉઠતાં શોધે ઇઝીચેર.

બંગ બનાવટ સપાટ પહેરી પગ પાવન કીધા માને;
લાંકયું અંગ ગોરૂં લાકાની મલમલના અંગરખાને.

વિજ્ઞાયતી દાનણ 'સીઝર' લાઇ દીલડામાં પાડે કંઈ કાઢ;
સવારમાં શ્રીદરિતે સ્થાને મુખમાં મેલે આવી આગ!

નખરાળી નિજ નિત્યનિયમપર ગૃહદાસી હાજર થાતી;
યુરોપીયન ફેશનથી લાવી 'રેડર-ચાલ' પ્રીતે પાતી.

આલ્પવિધિ સંપૂર્ણ થતાં આ ગૃહસ્થ અરતરો લાઘ લીધેઃ
સાફ કરી મુખ પાવડર છાંટી સલામતીના પેગ પીધે.

નિત્યકર્મ આવું એનું વગડાવે સાડા નવનો ઘંટઃ
એ અરમામાં પુનઃ સુકાતો ધુમ્રપાન વિણ કામળ કંડ.

તંબાકુ ટરકીથી આવી મીસરથી મંગાવ્યું પાન;
પંચમખડે હાવાનાથી બની આવતી હિંદુસ્થાન.

એવી જેની દેશદેશની મુસાફરી છે મોંઘીદાર;
આ સેવકને મુખડે એવી સીગર બલે ગંગાધાર.

ભુંગળા જેવા લાંબા નાક થકી દીસે જીવતાં અંજનઃ
ગોટેગોટ ધુમાડા કાઢી બને તમાકુમાં તક્લીન.

ત્યાં તો આવી પહોંચે એ ત્રણ અંગ્રેજી—ગુજરાતી ઘેર—
રોજાંદાં કંઈ સમાચારપત્રો, પંપાળ્યાં ફીડી પેર.

આડી ખુરશીપર આડા થઈ લંબાવી ટેપલપર પાદ ;
ધુમાડા આડા થઈ ઉડતા ચશ્મોથી કરતા વિખવાદ.

તો પણ આ 'ગુજરાતી સાહેબ' લડી કરે ન સમય ખરખાદ ;
જેવી તેવી નજર નાખતાં વાંચન કરતાં મોટે સાદ.

'ખીડીના નુમ્સાન' નામના લેખ ઉપર થાતાં ફુરખાન
ફરી ફૂંકવા, શેઠ ખુણામાં ફેંકે વાંચેલો સામાન.

એ વંખતે ઘસ આવી પહોંચે મુઝાકાત કરવાને કાજ—
માખણુદાસ મુરખી મિત્રો, સત્યતણી જેને બહુ દાઝ.

મુઝાકાતમાં 'સારે શદરદી ફીફર' અને પરની પંચાત ;
એમ જતી આ શેઠતણી નરસૈયાની બહુ મોંઘી પ્રભાત :

અંડ ૪ થો :

કાન્યકલિકામો —

(મનહર છંદ)

વિચિત્ર મૃષ્ટિ !

૧

પૈસાદાર પ્રાણીઓને મહેશે બનાવ્યા મૂઢ
 પ્રતાપી ઉદાર પાસે ખાવાને કોડી નથી ;
 સમુદ્ર અગાધ નીર ખાઈ કરી દીધું ત્યારે
 રેતીના રણે પીવાને પ્રાણીનું દીપું નથી.
 કામિની કોકિલ નાર મુરખને ઘેર બાંધી
 સાધી ત્યારે શંખણીની સગાઈ ચતુરથી ;
 મહેશને પાય લાગી પૂછું મારો ભ્રમ લાગુ,
 રચતાં કહોને દેવ, લાંગ શું પીધી હતી ?

(સર્વૈયા)

તુલના

૨

ગંગ નદી ઘર પાસ વહે તો કુવાપર પાણી પીવા નહિ જાઓ,
 અંતરમાં રહુનાથ વસે તો ખીજ કોઈ દેવનું નામ ન ગાઓ.
 કર્મસંજોગે સુપાત્ર મળે તો કુપાત્રને દાન દઈ ન પતાવો,
 સારું નહારું તપાસી, ધરી મન સારું, ને સારૂ કરીને બતાવો.

(સર્વૈયા)

શાથી દૂર ?

૩

બાલથી ખેત્ર, વિરોધ વડીલથી, હાસ્ય નહિ પરનારથી કરવું,
 અનાથની લાજ, રમે ઘર ગુણી જન, જોર અગન થકી ના કરવું;
 નિર્જન વાસ કદી ન કરો, ને અગ્નિયા નીર મહી નહિ ધસવું,
 દુર્જનને કરી દૂર સદા વળી કલેશથી દૂર સદા વસવું.*

* મહા કવિ ગંગના એક કવિત પરથી ઉપરની ત્રણે કાવ્યકલ્પિકાઓ બની

(મરાઠી સાખી)

શંખ સંસાર !

૪

શંખ પડોશી કહ્યા કાઢે, શંખ શેઠ દે ઠપકા ;

શંખ નાર સ્વાર્થી થઈ માગે ભાતભાતના ભપકા.

શંખભાઈને સહેલો સુઝે સુઝે મોજ મિત્રોને ;

દરિયે જશે શાન્ત થવા તો ત્યાં પણ શંખજ જોને !

મોટું શંખ ! છે નસીબ તારું, શંખ સંસારે લાગ્યું ;

શંખ જગત તો છો કહી નાખે 'એ પણ તારું વાગ્યું' !

૫

શાન્તિની શોધ

(હરિગીત)

‘શાન્તિભુવન’ તમ વાસ તોયે શાન્તિ હરિયે ના વસે,
શાન્તિ બહુ શોધી તમે તો આઘીને આઘી ખસે ;
છે નામ શાન્તિલાલ તોયે શાન્તિનું જ્યાં નામ નહિ,
વીરા ! નકામું દામ એ શું વાસનું ત્યાં કામ કંઈ !

શાન્તિ સમાઈ શ્રી હરિના સ્નેહનાં સ્મરણે મંહી,
આધિપાધિ વ્યાધિઓ તો તત્ત્વ સૃષ્ટિનાં સહી ;
શોધો તમે શાન્તિ વીરા ! એ સૃષ્ટિમાં ક્યાંથી મળે ?
કંઈ ધૈર્યથી, કંઈ જ્ઞાનમાં શાન્તિ ચહો તો બહુ મળે.

જીવન મરણ સુખ દુઃખ છે રમતો પ્રભુની રોજની,
ખેલાવવા જન રમકડાં એ વાત તેની મોજની ;
એણે દીધું જો જ્ઞાન તો કહો છો તમે કે ‘દુઃખ છે’,
પણ એજ જ્ઞાને સત્ય જાણો ‘દુઃખ નહિ પણ સુખ છે’

૬

હીલાસો

(હરિગીત)

ખરશે ખીલ્યું, જાયું જશે, અકસોસ કંઈ ના કામનો,
 સંસારના આ સાગરે આધાર એક શ્રી રામનો ;
 આવી ગયું જાણ્યું જોયું આવી જતું જોવાય છે,
 ઘટમાળ તે નિજ અચળ નિયમે એમ ફરતી જાય છે.
 માયાતણી એ માળના મણકા બિચારા માનવી,
 ઉપર ચઢી નીચે પડે કંઈ રંક હો કે રાજવી ;
 સહવાસથી સ્નેહી થયા સ્નેહી જતાં શાન્તિ જતી,
 રડતાં હૃદયને શાન્તિ દો, સદ્ગન શરણુ દ્યો જગપતિ !

(થોડાક સંસ્કૃત શ્લોકોનો અનુવાદ)

૭

અગાધ પ્રભુતા (દોહરા)

મુંગે શીખે બોક્ષતાં, પર્વત ચઢે અપંગ ;
એવી છે જેની કૃપા શ્રીહરિ ભળું અભંગ.

લોભ

૮

કેડતણી આશા કર્યે પેટતાણું પછડાય ;
વૃક્ષે પંખી, હાથના એક ખરોખર થાય.

મૂર્ખતા

૯

જતાં હવેલી રાખવા, ગુમાવે ગુજરાત ;
ખાળે હુઆ દઢ કરી દાર ઉઘાડે આક !

પ્રભુવચન

૧૦

જ્યારે જ્યારે હિંદમાં ધર્મ રહે નહિ લેશ :
પ્રગટું હું ઉદ્ધારવા અધર્મથી આ દેશ.
સગ્ગન સુખ કાળે, કરી દુર્ગનનો સંહાર :
યુગયુગ હું અવતાર લઉં, કરું ધર્મ પ્રમાર.

પ્રભુગુણ ગણના

૧૧

કાળા પર્વતનું કરી કાળ્યા કાળું અપાર,
સાગર જેવા પાત્રમાં શાહી કરી તૈયાર ;
દિવ્ય વૃક્ષ શાખાતણી લેખણ વન્ન સમાન,
પૃથ્વીની પાટીપરે લખ્યા કરે ગુણગાન :
અહોરાત્ર શ્રી શારદા યુગયુગ, રેડિરતાર !
તોખણ તહારા ગુણનો કદી ન આવે પાર.

(થોડીક ચિત્રિત-કાવ્યકલ્પિકાઓ)*

૧૨

ધોળેરાતું પાદર

સોરઠા

એકલવાયા વાસ, શહેરી દંલ વિના મુનાં;
અંતર પુરે ઉલ્લાસ, તોયે તારૂં તક્ષાવડું.
ગંભીર તારા લાવ, શાન્ત વળી નવજીવનો;
એવા તુજ દેખાવ, મારે મન તો સ્વર્ગ છે.
રહેણાણી જગમાં ય નિંદાવા દેજે તને;
થાશે જગમાં ક્યાંય, નહિ નહિ રે તું ધોળેરૂં !

૧૩

ભીમતળાવની વાડી

હરિગીત

જે પ્રેમીઓના બાલ્યજીવનથી જ રનેલ ધડાય છે,
એ બાળપ્રેમીઓ બધાં આવે રથજે ખેલ્યાં હશે;
આ પ્રકૃતિની પુત્રીમાં ઝાંખો જરા તો સર્વ છે,
સૌન્દર્ય છે ને રનેલ છે ને પ્રેમીઓનો ગર્વ છે.
એકાંતમાં જઈ એકદા કે એસજો અડધી ધડી;
એમાં રહ્યો આનન્દ તે જગમાં ખીજે ક્યાંહી નથી.

૧૪

કામદહન

શિખરિણી.

બળ્યો જે ભોળાનો, જગત-ભોળું બાળી એ રહ્યો,
મીઠાં સૌંદર્યોનો કૂર અરિ એ 'કામ' જગનો :
રહ્યો જો કે રાખે જગત તોયે ત્રાણ કરતું
જીવ્યો જો એ હતે તો અરર ! એ ના કરત શું ?

૧૫

રાધાસ્વરૂપેન

હરિગીત.

દીન રેન જેનાં રટણ હો એ સ્વપ્નમાં તલસાવતાં,
કાઘ પ્રેમીકા બનશે નહિ, આવા પિયુનાં જ્ઞાવરાં;
રાધા રટે બહુ નાચને તો સ્વપ્નમાંયે દુઃખ હો,
મંજુર હો જે દુઃખડાં તો પ્રેમનાં ઘેસાં થજો.

૧૭

સ્નેહસંગીત

મંદાકાન્તા

જ્ઞાના તારા, મધુરગીતમાં, શા મધુરા સ્વરો છે,
એમાં પૂર્યાં, વળી પ્રણયના ભાવના અંકુરોને;
ગાઘ મીઠાં જીવન કરજો, સ્નેહસંગીત આવાં,
ને તું જોજો હૃદય મધુરે મંથી તટે કદી ના.

૧૭

પ્રથમભિલન

ભાવણી

મહિયારીનાં મહી ઢોળાયાં, ચપળ ચિત્ત કંઈ ચારાયાં,
પ્રેમપ્રતિમા નયને પેળી કાણુ પ્રેમી નહિ ભાન ભૂલ્યા !
એમાં વળી વિધિએ સરજેલાં પ્રેમી યુગ્મ બહુ ભાવ કરી,
પ્રથમ મિલન જ્યાં કવિ કરાવે ત્યાં 'રસ'ની શી વાત જરી ?

નવા વર્ષની પ્રભાતે

ભીમપલાસી

(દિવ્ય દેશ અમ ઉજ્જવળ કરવા-એ રાહ.)

નવસ વર્ષની નવસ ઉપા અમ આર્થ આંગણે
આવી આજ,
આવી આજ !

દેશ, દેશવાસીનાં ભાવિ, ભાવે ઉજ્જવળ
કરવા આજ,
આવી આજ !

વિખેરવા વાદળ દળ દુઃખનાં,
નિગ્ગનપર ઝુમતાં નિગ્ગ અંતર ઉમંગ ઉરમિ
લાવી આજ,
આવી આજ !

જાત જાતના સાથ લઈ આશિષ પુષ્પની છાંય ભરી ;
હાં છાંય ભરી,

શિરપર નિગ્ગ કર યુગલ પ્રસારી વરસાવે કંઈ વ્હાલ ધરી
એ મંગલકારી દિવ્ય ઉપા જ,
આવી આજ !

દીવાળીના ઉત્સવો

ભરવી

(અક્ષી જેને લખાતી લોળી મેના—એ રાહ)

આવી જાને દીવાળી આજે મોંઘી !

ખેલવશે સૌને દુખિયાઓ જશે દુઃખો ભુક્ષી :

એને રહેવું થોડું ને રમવું ઝાઝું !

એના હસાન્યાં સુખીયાં કે દુઃખીયાં રથાં મહાક્ષી.

સાખી.

દુઃખભરિયાં સંસારમાં વરસે એકજવાર;

મ્હેર, મેહ ને ઉત્સવો દીપે ન્યાં કિરતાર.

એ નવજીવનથી જીવો પુનઃ ધર્મ ચંતન પ્રાણ;

ભોગવિયાં ભુક્ષી જઈ લૂટે નવક્ષી લ્હાણ.

હાંટી લેજો દીવાળી ફેરી લ્હાણ !

ખાંધુઓ વ્હાલાં, દીવાળી જશે પછી આક્ષી—અક્ષી જાને.

નાનકડી પ્રબ્ધ

(ભીમપદ્માસી હીંચ)

રમતાં બાલુડાં ધન્ય આંગણુંઃ એંધાણુ ;
 ભાવિની જ્યોત સમા નાનકડા ભાણુ.
 આશાના ઓપ સમા રમતા કુવરોપ,
 મીઠી મુવાસતણી લેને સૌ લ્હાણુ:

એના બ્હાસાને મન,
 ભલે વંશના રતન,
 પણ દેશના ને ઇશના એ મેધિરાં ધન:
 ભૂતકાંના કેશ ભૂરા, ભૂરાં નવન,
 એના કાલુશ ખેલ ગણો, સાકરની ખાણુ—ભાવિની

વિભુ વાટિકા સંસાર,
 એ કોયલના ટહુકાર,
 આ માનવને દેયે એ નેહ જગવનાર,
 આ રસહીન યુગમાં અખોલ સાચી એ સિતાર:
 પ્રેમના, પ્રભુના, દીયે સંદેશ એ ગાન—ભાવિની

કાશીસ્મારક ગ્રંથમાળાની બે અપૂર્વ યોજનાઓ

યોજના ૨.

ગમ્મત સાથે જ્ઞાન આપે તેથી
રૂપ નાની લીલી જ્ઞાનપોથીઓ ૩. ૫) માં
દરેક પોથીનાં પાનાં ૬૪
દરેક પોથીનું પુકું લીલું
દરેક પોથી જાકીટના ખીસામાં સમાશે.
દરેક પોથીની જુટક કીમત પાંચ આના.

પોથીઓનાં નામો વાંચો :—

૧. ટુંકી વાતો કેમ લખવી ?
૨. સીનેમા શીલ્પ કેમ લખવી ?
૩. ઉત્તમ જાહેરખબર કેમ લખવી ?
૪. લાપણુ કેમ કરવું ?

લેખકની લાયકાત

લેખકે અમદાવાદ સાહિત્યસભાની પરીક્ષા
પહેલા વર્ગમાં પસાર કરી છે. લેખકે શાસ્ત્રીય
જાહેરખબરના વિષયમાં મુંબઈ ઈન્ડિયન મચન્ટમ
એજન્સીની પરીક્ષા માન સાથે પમાર કરી છે.

૫. તર્કશાસ્ત્ર વિષે કંઈક.
૬. અર્થશાસ્ત્રમાંથી કંઈક.
૭. મરણુ એટલે શું ?
૮. યુરોપીયન એટ્રીક્ટ વિગેરે.....વિગેરે.

૩. ૫) પુરા અગાઉથી મોકલવાથી આ યોજનાના ગ્રાહક ચર્ચ શકાય છે.
કુલ બે વર્ષમાં આ પોથીઓ ગ્રાહકોને આપવામાં આવશે.
બન્ને યોજનાની વધુ વિગત માટે એક આનાની ટીકીટ ખીડી પુણવણું.

હમણાં જ લખો :—

જુહરાય ડી. ખંઘડીઆ લેખક અને પ્રકાશક: કાશીસ્મારક ગ્રંથમાળા
જન્માષ્ટમી ખીડીંગ, ખેતવાડી મેઇન રોડ, મુંબઈ નં ૪

ખંડ ૫ મો : (એક કાવ્યકથા)

સંસાર અને સંન્યાસ

થોડુંક પ્રાસ્તાવિક

અયમ્ સંસારગતેયમ્, દુઃસ્વૈ પૂર્ણા નિરન્તરમ્ ।

*

*

*

*

“સંસારમાત્ર દુઃખથી ભરેલો છે” એમ સર્વ ધર્મો તો કહે છે તોય કદાચ એક સંસારી નજરને એક ધનિક સાધારણતઃ સુખી લાગે છે -પરંતુ એ સુખી લાગે છે એટલું જ. સત્ય જુઓ તો એનાય હૃદયમાં એકદમ ખુલ્લો એવો તો નહિ જ હોય, જ્યાં ચક્રવર્તી દુઃખની આણ ન ફરી વળી હોય. આ વાદ માનવીમાત્રના પ્રત્યક્ષ અનુભવોનો જ છે. એટલે એને સાખીત કરવાપણું નથી.

સાખીત કરવાપણું તો ઈચ્છ રહ્યું કે એનો ઉપાય શો ? સાધારણ બુદ્ધિ તો ‘સંન્યાસ’ તરફ જ બેસે; કારણ કે ‘સંન્યાસ’માં ત્યાગ અને ‘ત્યાગ’ માં માયામાત્રનો નિર્ગોહ વરસો હોવાથી સકલ દુઃખનો અમાવ; પરંતુ આ ઉપાય તો રાજદારી પરત્રાત્રાના દુઃખે દેશન્યાય-હીનરત કરવા જેવો એમાં

“લઢાલી બાબા, સહન કરવું, એવું છે એક લઢાણું”

આ ઉચ્ચ તરત નથી; ‘દુઃખ’નો ઉપાય ‘દુઃખ વઢોરવું’ એ સત્ય એમાં નથી; વળી એક માનવીના વિકારમય જીવનમાં એકદમ ત્યાગના સંસ્કાર પડવા એ વિરલ લક્ષણ હોવાથી અને ‘સંસાર’ એ જ એક માનવજીવનમાં મુખ્ય ધર્મ હોવાથી, એક ધર્મ છાંડી ખીજનું લેવા જતાં બન્ને ગુકાય છે. એવા ધણાંએ જીવન નિશંકુ થઈ આપણી અજાણમાં કરણઅંતથી વીતી ગયાં હશે. આવો જ બે સંન્યાસ-સંસારન્યાય હોય તો એ સંન્યાસ જ ત્યાજ્ય હોવો બેઠજો. શ્રીમદ્ ગીતાજી અને અન્ય શાસ્ત્રો ‘ગૃહસ્થાશ્રમ’ની જ ઉચ્ચતા ગાઈ ગયાં છે, તે રાગ જ અને એ માનિનતાને પરિણમે જ આ બધુંકૃતિ.

સંસાર અને સંન્યાસ એ બે મર્મની તુલના કરવા જ યથાગતિ પ્રચાર કર્યો છે અને તેના આશ્રમમાં મોડા ગીતાજીના સ્વોક્તિને પણ ગુન-રાતામાં યથામતિ ઉતાર્યા છે. આશા છે, કે જનસમાજ ગીરક્ષીર ન્યાયે તેને સ્વીકારે.

“બુધિના બળર”

પહેલી આવૃત્તિ ખલાસ ! માટે દ્વિતિયાવૃત્તિ છપાય છે !

વિદ્વાનો શું કહે છે ?

J. Kajiji ... ‘Though broad there is humour’
 રા. ખબરદાર ... ‘એનું સ્થાન સર રમણભાઈની બાબુમાં’
 રા. મસ્ત ફકીર ... ‘સારી છાપ પાડી છે...ના કરતાં ઘણું સાફ’
 રા. બગીરદાર ... ‘મોટેકીરો કરતાં વધુ સારી તેમાં એક કલ્પના છે.’
 રા. શયદા ... ‘પાટીયું લખવામાં કમાલ કરી છે.’

વાંચકો શું કહે છે ?

‘આનન્દમ્ પ્રદદાતિ સર્વ જનના ચિત્તેઽત્ર યદ વાચિતં
 શોકો નશ્યતિ નૈવ કાપિ હૃદયે ચિંતા તથા તિષ્ઠતિ
 હાસ્યમ્ યાતિ મુખાચ્ચ નાશમશ્વિલા ગચ્છન્તિ રોગ નૃણા
 મેનદ્ ‘બુધિવજાર’ નામ નહિ કિમ કુર્યાત્ સર્વે પુસ્તકમ્

રા. વ. ભ. ગણત્રા (કાવ્યતીર્થ)
 ‘બુધિબળની ગરજ સારી’ !!! રા. ભવાનીદાસ. B. Ag. મદ્રાસ
 ‘પત્રવ્યવહારમાં તમારાં વાક્યો વાપરીએ છીએ’

રા. હરખચંદ ને તેમના મિત્રો (મુંબઈ)
 ‘જે સમજે તે જ સમજી શકે કે તેમાં કીંમતી વિનોદ છે.’

રા. હીરાલાલ શાહ
 ‘ઉદાસીનતાના દર્દીઓને આ ચોપડી દવા તરીકે વાપરવા ભલામણ કરું છું.’
 ડૉ. લાયાણી, M. B. B. S.

‘અતિ હાસ્યને લીધે વાંચી ન શકાયું’ રા. હમીર
 ‘આત હાસ્યને લીધે રોતો જઈને વાંચતો જઈને’ રા. વૈકુંઠરાય

આવાં અનેક અણમાગ્યાં સર્ટિફિકેટો ચાલ્યાં આવે છે.

ખીજાઓ હસી ચૂક્યા છે; તમારે હસવું હોય તો હમણાં જ મંગાવો.
 છૂટક કીંમત રૂ. ૧૧. બધા આખરદાર બુકસેલરો વેચે છે.

—: અગર લખો :—

જહુરાય ડી. ખંધડીઆ: લેખક અને પ્રકાશક: કાશીરમારંક અંથમાળા
 જન્માષ્ટમી બીલ્ડીંગ, ખેતવાડી મેદનરોડ, મુંબઈ નં. ૪

સંસાર અને સંન્યાસ

(એક કાવ્યકથા)

મહારી શશી !

૧

અંતકાળ

(સોરઠા)

“બહાલા ! કરજો માફ, લાખ ગુન્હા મારા હશે,
એના શા ઇન્સાફ, જે જગમાં ઘડીએ ગણે ?

મારે શાં છે બાળ, પાછળ કે જીવ બાળવો ?
હા ! હો મારા પ્રાણ, એક તમે મારા હતા !

બહાલા, કરજો યાદ, મીઠી કેા જીવનઘડી ;
લેવા ના'વીશ દાદ, યાદ કરો હો કે નહિ !

બહાલા, ધરજો હોંસ, ખીજી 'દેવી' લાવજો;
રહેજ નથી રે ! સોય, મારે મનડે દેષનો.

પહેલો મૂળે 'પ્રેમ' સકળ વિશ્વ નિયમ મંહી ;
રહેજો બહાલા ક્ષેમ, એ દેવીના બહાલમાં.

મારો આ સદેશ, એ દેવી ને આપજો ;
આશા જો હો લેશ, બહાલા ! આ છે 'વીલ'ની !

આર્થસાધવીનું 'વીલ' (હરિગીત)

- ' મારાં સગાંનાં સ્નેહ માટે માનતી આભાર હું ;
' સંભારીને રડશે નહિ, કે ના રહું કે હું રહું !
' છે 'પ્રેમની' પુંજ ભરી મારા હૃદયના સ્થાનમાં ;
' કરજો હવાલે છુટથી એ બહેનને 'દેવી' સમા.
' આ વારસો આપું તને હો ! શોક્ય બહેની પાળજે ;
' સંસારમાં સરસી રહી ચલવે પતિ ત્યમ ચાલજે.
' ને કે' મધુરાં ને કદી બે વેણ તો ફૂલીશ ના ;
' ને ને કદી કડવાં કહે તારી ક્ષમા બુલીશ ના.
' તે દેવ છે, તે શાસ્ત્ર છે, તે મંત્ર ને તિર્થો બધાં ;
' ન્યમ હું પતિને પૂજતી ત્યમ સેવજે સ્વામી સદા.
' મહારા મરણની અંતઃક્રીયા, કંથ ! આપ કરાવજો ;
' મુજ કાય એતનહીણુ સ્વામીજી ! સ્વદસ્તે બાળજો.
' નહિ આ જીવનમાં અંગપર, પર પુરૂષની છાયા પડી ;
' તો રાખજો કાયા પવિત્ર જ અંતકાળે એવડી.
' મહારી ક્રિયા પરવારતાં મુજ કંથને પરણાવજો ;
' ને સદ્ગુણી ને શાન્તગનની સાધવી વહુ લાવજો.
' મહાઈ કહેયું 'વીલ' આ તે સર્વને વંચાવજો ;
' હૈયે જરા ને હો 'શશી' તો આગ સૌ વર્તાવજો. "

અવસાન

(શિખરીણી)

દીધાં હૈયે ડચકાં, સહી ન શકતાં રાંક દુઃખડાં,
મૂકયાં નયને ધ્રુસકાં, બળળ આંસુધાર ખરતાં ;

દ્રવ્યું હૈયું જોઇ, પળ મિલનની આ ભરીપુરી,
દુઃખોના ઉદ્ગારે, રહીસહી પ્રીતિ જ ઉભરી.

(ભૈરવી ગઝલ)

“ ક્યા દેશે શશી ! વસવા, અરે ! તું ક્યાં જશે ચાલી,
હશે તહારી પ્રતિમાઓ ગયે તું પ્રાણવીણ કાલી;
ભર્યાં અંતર અમર આશે સમાશે સૌ નિરાશામાં,
હશે તું ક્યાં અને હું ક્યાં, પ્રિયે ! તું ક્યાં જશે ચાલી !
પ્રણામો છે શશી પ્યારાં ! ક્ષમા ભુલો તણી દેજો;
સગાઇ રનેહ અંતરની, ભુલાશે શે શશી વ્હાલી ?

(સોરઠા)

શશી સમાધિ શીદ, સંસારેથી આદરે;
આવી તે શી રીત, લેશ દયા ના ઉપજે.
ત્યજી તહારે પંથ ક્યા પરપંથે પરવરે;
કરી એકલો કંથ રમતાંને રોતાં કરે.
શશી ! થયા શા દોષ, દેશ અમારા તું ત્યજે;
શાને કાઢ્યા રોપ, રોતી આંખે રાખતી ?
વસાવીઆં ધરગાર, તુંથી સધળા ઉજળા ;
તું વીણુ કારાગાર, સુતા એ સમશાન છે.
રાતે પાણી આંખ, રોતી છાતી ના રહે ;
રહેજે છાતી રાખ, હૃદયશુન્ય તું શીદ થતી ?”

રમશાનયાત્રા

૪

થયા ના થયા જ્યાં પુરા શબ્દ મારા,
શશી સ્થિર થઇ કાષ્ટ સરખી સુતી ત્યાં ;
મીઠી આંદનીમાં શશીએ મધુરી,
કરી જગત મુસાફરી હાય ! પૂરી.

મીડી મીટ શાન્તિભર્યાં સ્થિર નયને,
પ્રણામો કર્યા અંતની અશ્રુધારે ;
રહ્યો જીવ સ્હેજે ધડી ના શશીનો,
અને શ્વાસ છોડ્યો “ હરિ ”ના ઉચ્ચારે !
આવી મળ્યાં ત્યાં સગાં જાણુ પડતાં,
અરે ! ફૂર એ શાસ્ત્રના ફૂર ચેલા ;
કર્યો શોર કંઈકંઈ “ વિધિ ” નામ જ્ઞાને,
હશે હાય ! હૈયાં એ સાથી ભરેલાં ?
ભૂમિ ઉપરે સાથરો પાસ પાડી,
અરે ! મારી નિર્જીવ શશીને સુવાડી ;
સગાંઓ બધાં રૂઢિ ધારીને જ રોતાં,
ધડી રાવું જાણીને નિહાળી જોતાં.
નહવાડી ચડાવ્યાં નવાં વસ્ત્ર અંગે,
કર્યાં પીળ સૌભાગ્યનાં ચિન્હ રંગે ;
ગજવ્યો ધ્વનિ રામના નામ કેરો,
હતો એ નનામી તણો સૌ ઠેરો.

(હરિગીત)

આડા ઉભા લઇ વાંસકટકા સીંદરીથી બાંધીયા,
ઘાટે ધણાં આસન છતાં ગાદી વિનાના ગાળીયા;
રે ! જે સુવાળા પાથરી ગાદી ઉશીકાં પર સુતાં,
તેને નહિ શું ખુંચશે, આ દોલિયા વાંકાચુંકા ?
રે ! શાસ્ત્રના આ શિષ્યને શું સ્નેહની કિમ્મત હશે ?
‘પ્રેમી જુદા જઈ પાડવા’ શું વેદની કહેવત હશે ?
રોતો રહ્યો, કહેતો રહ્યો, પણ અસર કોના કાનમાં ?
રાખી મને રોતો સગાં સૌ પરવર્યાં સ્મશાનમાં.

રોતો અને કલ્પાંત કરતો હું પાછળ દોડતો,
 'રે રે શશી' કહી ડાઘમાં રોનાર એક જ હું હતો;
 પાપાણુ હૈયાં સ્નેહીનાં ! નિષ્કુરતા આંખે વસી,
 ચિતા બનાવી ને સુવાડી માંઢ રે ! મારી શશી !

(શિખરીણી)

કાષ્ટોના ઢગલામાં, ચિરનિદ્રા અનુભવતી કાષ્ટ સમી;
 સ્વામીને ખોળે શું સુનારીને આ ચિતા ન વસમી ?
 અગ્નિના લડકામાં, મારા સ્નેહનો લડકો હાય થયો !
 શશી જતાં શું મારે, આ મીઠો સંસાર રહ્યો ન રહ્યો !

(હરિગીત)

સામે પ્રયંડ ચિતા લલકતી, અગ્નીની ન્યાળા થકી,
 મુજ ચિત્તમાં ચિતા ચિતા બાળા પ્રીતિને લલકતી;
 સામે ધુવેં આકાશમાં વાયુ બળે જઈ ખેલતો,
 હૈયાં બળે, આંસુ વહ્યાં અંહી, ગાલ હું ભીંજ્યે જતો.
 મારા દુઃખે દુઃખી હતી ચિતા ખીચારી એકલી,
 ને એક બાબુથી વહાવે આંસુડાં એવી લક્ષી;
 તાઢી તણી અહીં રાહ જોતા આતુરો ડાઘ હતાં,
 હું એકલો ખુણે પડ્યો-કંઈ કંઈ વિચારો આવતા.

૫

સ્વપ્નસૃષ્ટિ

(શિખરીણી)

વિચારોના વમળે બહુ ગુંથાતાં આવ્યું સ્વપ્નનું;
 દીઠું ત્યાં કે વહાલું, સજળ નયને શાન્ત કરવું.
 “ ન તું વહાલા રોતો, જરીક આંસું લોહી અંહી જો ;
 હજીયે એની એ તુજ શશી તે આ હું રહી જો,
 ખુટયાં અંજળ જેનાં, નહિ નહિ એ રે ! રહી શકે ;
 વૃથા છે ત્યાં રોવું, જગનિયમ કે ના કળી શકે.

હરિગીત

જીવન—મરણ સુખ—દુઃખ છે રમતો પ્રભુની રાજની,
 ખેલાવવાં જન—રમકડાં એ વાત તેની મોજની;
 એણે દીધું જે જ્ઞાન તો કો' છો તમે કે દુઃખ છે,
 પણ એ જ જ્ઞાને સત્ય સમજે ત્યાં સદાનું સુખ છે.
 શાન્તિ સમાર્પ શ્રી હરિના રત્નેદનાં રમરણો મંહી,
 આધિ ઉપાધિ વ્યાધિઓ તો તરવ સૃષ્ટિનાં સહી;
 શોધો તમે શાન્તિ પ્રિયે ! એ સૃષ્ટિમાં ક્યાંથી મળે ?
 કંઈ ધૈર્યમાં કંઈ જ્ઞાનમાં, શાન્તિ ચહો તો જાહુ મળે.
 માયાતણી આ માળના મગ્ગકા ગિયારાં માનવી,
 ઉપર ચઢી નીચે પડે કંઈ રંક હો કે રાજવી;
 જન્મ્યા સહિ મરવા જ બહાલા આમ ઘેસા ના ખતો,
 બહાલી શશીના બહાલમા, છાના રહો, જ્ઞાની ખતો.”
 રૂઢીકેરા, ચટાળ લાકતો, તાઢી પુરી થવાથી,
 ‘ હો હો ’ કેરા, રૂઢન ધ્વનિથી, રયાન ત્યાગી જવાથી;
 જાગ્યો હુંયે, જાગ્યો પગમાં, સ્વપ્ન જોયું વિચારી,
 ત્યાં તો મારી શશી રહી હતી, રાખ રૂપે ગિયારી !

x

x

x

સંસાર

(કંઈક પૂર્વ વૃત્તાંત)

બાળજીવન

૧

સરિતા તટે નાનકા ગામડામાં,
રહેતાં અમે સીમથી રહેજ છટે ;
માતાપિતાનાં ભર્યાં સ્નેહનયનો,
મને જોઇ મુજ બાળનયનોથી ભેટે.

શાન્તિનિકેતન સમુ શાન્ત ન્હાનું,
બ્દાલું, રૂપું, મહેલના બાળ જેવું ;
વાડી તણી મળ્ય, વેલે વીટેલું,
મ્હારૂં હવું રમ્ય કુટિર એવું.

હતી જાપરે પુષ્પની વેલ નાંખી,
નમેરી પ્રકૃતિ થની રહેજ ઝાંખી;
ઉન્હાં શાયતાં અંતરોને પ્રચારો,
કરે શાન્ત સીંચી વળી વારિધારો.

અમે સ્નેહસંસારમાં એક સંપે,
કુર્યું સ્વર્ગ આલોકનું એક સાચું ;
હતો માનવીમિત્ર પક્ષીતણો હું,
વળી બાગ મ્હારો કરી મિત્ર, રાચું.

લઈ જાળીનું પાત્ર જળ સીંચંતો હું,
કરી માટીની નહેર જળધાર બાળી;
કંઈ રોપતો પુષ્પ રોપા રૂપાળા.
લઘુ બાગનો હું લઘુ એક માળી.

૨

વિવાહ

(હરિગીત)

મ્હારી શશીના તાતને સૌ શેઠ કહી બોલાવતું,
 એ શેઠને સંતાનમાં એક બાળકું રહેતું હતું ;
 એ બાળકો બીજું નહિ, મારી શશી બાળા હતી,
 ન્હાની પ્રતિમા પ્રેમની સુંદર ખરેખર લાગતી.
 સૌયે કહેતું, પુન્યવાન તરે લતિકા પામશે;
 પામ્યો શશિ હું આખરે, શું પુન્ય મેં કાધાં હશે ?
 મ્હારો થયો વિવાહ પ્રથમ, ને લગ્નની લ્હાણો લીધી ;
 બે પ્રાણને ભેગા કરી, પરતી શશી મારી કાધી.
 પણ હાય દુર્ભાગી શશીના લાગ્ય આડાં આવિયાં;
 માતાહીણી મારી શશીના તાત પણ સ્વર્ગે ગયા,
 અમ દંપતિં આનન્દમાં આવી બની દુખની બીના;
 રોતી શશી, સ્મરતી સગાં, કરી રાંકડાં ચક્ષુ ભીનાં.
 માતા દુલાતી માહરી, મારી શશીના દુઃખમાં;
 પંપાળતી વળી શાન્ત કરતી, આંપતી લષ કુખમાં.

વિધાથીજીવન :

૩

અમારી કુટિરે વધી એક બાળા,
 પ્રભુએ કર્યાં બાલુડાં મિત્રવાળાં ;
 અમે બાળકો સ્નેહ સંપે રહેતાં,
 વધાર્યું અમે જ્ઞાણ આ વાત કહેતાં.
 જરા એક પણ બે વિખુટાં પડ્યાં તો,
 અમે આંખ સુખવતાં રોષરોષ;
 અમે તો જ છાનાં રહેતાં અમોને,
 દીયે મેળવી આંખથી આંખ કાષ.

હતી શકેરની મધ્ય ત્યાં એક શાળા,
જતાં શીખવા હું અને મિત્રબાળા;
બધી ભાત સંગાથ બેસી નિરાંતે,
અમે પાઠ શીખતાં સુખેથી રૂપાળા.
દીધા પાઠ ભુક્ષતાં અમે જો કદાપિ,
લઈ લાકડી શિક્ષકો દે જ શીક્ષા;
પડી એ તડી પીઠપર વાગતી તો,
ધડી રોઈ દેતાં દીક્ષામાની દીક્ષા.

(શાર્દૂલવિક્રીડીત)

ગાતાં ગીત અમે જતાં ઘર ભણી. નિશાળથી નીકળી,
કાઢી સૂર ઝીણો અમે ટહુકતાં, કાઢિલકંઠે કરી;
મહારાં બાલીશ કાવ્યને ફરીફરી, ગાતી શશી હોંસથી,
મહારો સૂર ભરે, હસી કવિ થતાં, શુરા સમા જોશથી.
મહારેં દક્ષિનર ખૂંચતી ખુશ થતી, તાલી વગાડે ખસી,
'મહારેં કામ જ એ જ છે' કહી હસે. છાનું મધુરેં શશી;
આવી પાછળથી કરે ગત્તીગત્તી મૂકી ગળે આંગળી;
કંપે અંગ છતાં મઝા મુજ મને, લાગે ઘણેરી ગળી.
છેકું જો હું જરાય એમ છળથી, થાતી ઘણી ગળગળી,
રહેજો એ ન સહી શકે, હસી રહે, એ કામલાંગી કળી;
દોડી આવતી દાગતી નયનને, પાછળ ઉભી લાગતી,
રહેતી ચુપ જ 'ચોર એ પરખ તું' કહેતાં થતી આગતી.
સુંવાળી એ કરાંગુલિ પરિચિતા, મખમલ સમી લાગતી,
પરખી ચોર, શશી, કરો પકડતાં, આઘી જતી લાગતી;
એવી કંઈ રમતો રમી જીવનને મીઠું કરી મહાસતાં,
એ માઠાશમંહી અમે સકળ આ, સૃષ્ટિ ભરી ભાગતાં.

જરા વાતમાં ને કદી વેર થાતું,
 રીસાતાં અમે બે ઘડી દૂર જતાં;
 થતાં રનેહ—શત્રુ ચીડાતાં ચીડાવી,
 ચડાવી કપોળો કરી નેન રાતાં.
 નહીં હાર કે જીત કે શર્ત સધી,
 ઘડી બે વીતે યુદ્ધ પુરે ગણાતું;
 અમે એમનાં એમ પાસે ખસીને,
 વળી ભેટતાં ભાવથી બહુ હસાતું.
 વળી બાગના કાંકરા લઇ કરોમાં,
 શશી શુન્ય દ્રષ્ટિ કરી દૂર ફેંકે;
 લખી ધુળમાં અર્થહીણું ભુંસીને,
 લગતાં જરી નેનથી મિત્ર પેજે.
 ભુમિને ખણી ખીજ આખી ઉતારી,
 સમાવી મધુ વૈર એવું અમારું;
 શશીને કરે બોલતી, હારગ કરતી,
 હવું એક એવું ખરું યંત્ર મારું.
 શશીએ ધરેલાં કરે કંકણો ને,
 જરા ફેરવું હાથપર હાથ મેલી;
 પછી મંત્ર આ યંત્ર એવો ચલાવે,
 મુકાતી કરે હાસ્ય આંખો ભીંજેલી.

(હરિગીત)

મહારી સ્મરણશક્તિ શશીથી શક્તિમાં ચડતી હતી,
 એ કારણે કે વેળ એને ગર્જ મુજ પડતી હતી;
 જ્યારે કરે નહીં પાક મેથીપાકથી ડરતી હતી,
 મુજ પાસ આવી આંગળી આંખે મૂકી રડતી હતી.

તે રોજનું યાચકવદન જોઇ દયાળુ હું થતો,
 એ શંક રડતી આંખ જોઇ યાચના પામી જતો;
 જાણે 'હરિ' હું હોઉં, એવા ડોળથી ઉભો થતો,
 "સુહિ વરમ્, હે ભક્ત !" કર શિરપર પ્રસારી બોલતો.
 " રે ચંદ્ર ! શીદ થા ચાગલો અં...અં...મને કાં ચીડવે,
 આવે તને હસવું અને મારો ન રે' જીવડો હવે;
 કાધા નથી મેં પાક, મ્હેતાજી કહી શું ખીજશે,
 કે મારશે તો ? હાય ! મારું આજ શુંનું શું થશે.
 રે ચંદ્ર ! તારા એકનો આજે મને આધાર છે,
 યાશે ભલું તારું જરા કંઈ દાઝ હૈયે ધારજે;
 બાએ દીધી'તી પાછ, ખોઈ, ક્યાંક બાએ જઈ પડી,
 પાણી પીવાની છુટીમાં શે આજ લેશું ટીકડી.
 મહારાં દુઃખોનો આજ છે નહિ પાર કંઈ કેા કામમાં,
 એમાં વળી તું ચીડતી બાળા બિચારી બાળ મા;
 દે પાછ ઉછીની કરી, દે પાક થા હૈયે ભલો,
 રે ચંદ્ર ! દે ટેકા, કરી આભાર કેરો થાંભલો. "

x

x

x

૪

સંસારજીવન

(હરિગીત)

આવાં મધુરાં બાલજીવનથી જીવન કીધું શરૂ,
 સંસારનું ગાહું જગત-પાટે ચડ્યું જ્યાં ના પુરું;
 ત્યાં તો શશીની જરૂર જાણે એ પ્રભુને ત્યાં પડી,
 એ ગર્ભ ! વીખી વાડી ! " જવું ક્યાં " એ વિચાર રડીરડી.

x

x

x

સંન્યાસ

શ્રુત્યાગ

૧

જોગી થવા જોગ જોયોતિ જગાવી,
 અંગે સજી રંગ કફની લગાવી;
 વળી લાલ ને દેહપર ભસ્મ છુંસી,
 ત્યજી જગતજંજળ પરવા પછી શી ?
 ગીરીશૃંગ લાવી ગતિ ત્યાં વિરામી,
 ઉપા દિવ્ય રશ્મિભરી આવી સામી;
 મૌ તારલા તેજહીણા છુપાયા,
 રવિરાજ જોતાં ગયાં તેજ જ્યાં.
 આરૂઢતા ચુંજની નાથ નેહે,
 એ પ્રેમસ્વરમાં રહી પ્રેમસૃષ્ટિ;
 ઝીણા મધુરા સ્વરે પંખડાં શાં,
 કહ્લોલ કરતાં કરી દૂર દ્રષ્ટિ.
 કહ્લોલથી માનતાં પાડ એહના,
 દીધા જન્મ જોણે, સૃજી સૃષ્ટિ, એમાં;
 રકુરી રહી વાયુ લહરી મધુરી,
 અંતરમંદી શૈત્ય શાન્તિ પ્રસારી.

(શિખરિણી)

વહી વાંકુચુકું, ઝરણુ જગતું જ્યાં રમી રહું,
 વળી વાયુ લહરીમદ લગીલગી લાડ કરતું;
 ઉમેલા નલ ઉંચે, વદન પેખે ચું હસીહસી,
 ગણી દર્પણુ દૈવી, રમતી જઈ ત્યાં વાદળી વસી.

(મંદાકિન્તા)

બાંધી'તી એ, ઝરણુતીર જ્યાં, એક નાની મદુલી,
જાણે ઉભી, ગભીર સ્થિર થઇ, પ્રકૃતિને અઢેલી;
નાની તોયે, હૃદય હરતી, કાંઈ જોનારકેરં,
કાણે આવું કુટિર નમણું, રમ્ય બાંધ્યું અનેરં !

(વસંતતિલકા)

નિહાળતાં હરિતણી રમણીય લીલા,
આકાશ કાંચનવગ્ણ થકી જ્યાં છવાયું;
પ્રગટ્યા પ્રભુ ગગનમાં રવિદેવ રૂપે
રાત્રિતાણું તિમિર તેજ થકી ધવાયું.

પંખી વને વિહરવા ગૃહત્યાગી ચાલ્યાં,
પદ્મો મદે, ભ્રમરને કરી મુક્ત કાલ્યાં;
આ તેજપુંજ, પ્રસરાની સુગન્ધ, આવી,
દૈવીપ્રભા, પ્રનુતાણી પ્રભુના બતાવી.

(શાર્દૂલવિક્રીડીત)

મ્હારી એ મદુલી ગણી મનમંહી, વનમ્હેલ શી દીપતી,
વસતીના વિરહે ઝુરે જીવ વિના, કાયા રહી ઝુરતી;
જેનાં દાર જણાય જર્જરીત શાં ! જોઈ રહ્યાં ઝુંપડી,
'મ્હારો આશ્રય એક તું જ મદુલી; હું બાળ ! તું માવડી !'

જોલી દાર પ્રવેશતાં પ્રથમમાં, દ્રષ્ટિ ખુણે જઈ ચડી,
તુંખીપાવ પડીપડી સડી રહ્યું, સાથે જડી લાકડી;
દુટેલાં વળી અસ્તવ્યસ્ત વચમાં, કામો તણાં ઠીકરાં,
માની માત, મણીધરો મુષક ત્યાં, રહેતાં થઈ દીકરાં !

૨

પશ્ચાતાપની એક ઘડી (સોરઠા)

સુતો સુખીઓ જીવ, પુખ્તોની શય્યા સજી;
 તે થઈ જોગી શીદ, આમ વતેવન આથડે ?
 નાનાવિધ પકવાન, પીરસ્યાં જેના ધાળમાં;
 ત્યાગી તે, વેરાન, આ વન કાં આતી ચડ્યો ?
 રહેવા જેને રોજ, મનગમતાં મહાલય ધણાં;
 જોઈ શી અંદી મોજ, મોઢો આ મદુસી પરે ?
 વાહન વિશુ ન જાય, ડગલું થે જેતો ધણી;
 ત્હેના કોમળ પાપ, આજ ખજે શે કારણે ?
 તાપ ખમ્બો નવ જાય, તાડે જરા વેડી નથી;
 કાં કરમાવા જાય, કોમળ એ કુલની કળી ?
 ક્રુદ્ધા નદિ રહેવાય, તૃપ્ત કદી માંખી નથી;
 આજ દુઃખે અટવાય, એ દિવ્જાગી હાપ ! શે ?
 રનેલી જેને મંજ, વિટંગાતા આનન્દમાં;
 તે કાં એકલ અંગ આગ લખે મારગ ભૂલી ?

+

+

+

શે લીધા મેં લેખ મૂરખા મારગડા ભૂલ્યો ?
 લાખ ઉપાયે લેખ, લલાટના શીટના નથી !
 ગૃહસ્થનાં ઘરઆર, દ્વાર ખરાં છે મોક્ષનાં;
 ભૂલી ખીજે દ્વાર, ભટકે કાં ઘેલો થઈ ?
 ધર્મનીતિનાં ધામ, જે ઘરઆરે ભાસતા;
 એ જ અગરે દામ, સ્વર્ગ રહ્યાં સંસારનાં.
 દેડે તેડયું બાળ, ભાળ મળે શે ગામમાં ?
 પાછાં પગલાં વાળ, સર્જ વસ્યાં સંસારમાં.

x

x

x

શિવાલયદર્શન

દહેરં દીકું દર થોડે ઉભેલું, દીનભાવથી દુર્દશામાં કુબેલું ;
જેને શિરે ફરકતી કાટીતુટી, નાંખી નિસાસા બ્યગ્નતાર છુટી.

(તોટક)

વડ વૃક્ષતાણું ઝુંડ જ્યાં પ્રસરી,
ધનધોર ઘટા શી છવાઇ રહી;
વીંટળાઈ વળી, વળી સ્થાન વિષે,
જ્યમ જોગી જટાધર દેવ દિસે.
શિવના સ્મરણે મન એક કરી,
થઇ શાન્ત પ્રભુમય પ્રાણુ કરી;
ધરી ઉર હરિ, તર ઉર વશી,
હૃદયે મુજ જ્યોતિ જગાવી કશી.

*

*

*

શીવજીતાણું એ હશે ધામ ધારી,
ઘેલું થઇ મન ગયું નાથ વાસે;
માયા વિખુટી કરી કાય ચાલી,
રહી આશ સંન્યાસની એક પાસે.
આદ્યો હવે સ્નેહ સંસાર જોગી,
ત્યાગી મહુલી વળ્યો ત્યાં જવાને;
ઝાંખી કરી જગપતિની અનેરી,
માયા અને મોહ ભય ટાળવાને.

૪

વૃદ્ધ ડોશીમા :

(હરિગીત)

વાટે મળી દીન વૃદ્ધ ડોશી, કાય જેની થરથરી,
કરમાં ધરીતી લાકડી, વળી વાંસ ફરી ફરકરી;

વાંકી રહી અગે વળી, બીજે કમરપર કર ધરી,
રોતી છતાં જોતી હસી, મીટ આંખની રહી કરગરી.

(સીતાજીના મહિના)

આવાં આ વેરાન વને આવી વસી,
કોણ હશે મુજ શી દુઃખણી એ માત જો !
રોતું ઉઠ્યાં આંસુડાં એ સારતું,
કાટયું જાતું હૈયું રહે નહિ હાથ જો !
ઉછળી હૈયે જોઇ દુઃખિયો જીવ આ,
પૂછયું, ' માડી, શે લીધો વનવાસ જો;
' માડી તારે આંખ વસ્યાં કાં આંસુડાં,
' કહેને ! માની મુજને તારો બાળ જો. '

સુણી આવી વનવાણી રનેહેબરી,
દષ્ટિ માંડી મૂકી ભ્રમરે હાથ જો;
પૂછયું મુજને, ' બાપુ, બાળક કોણ તું ?
ત્યાગી કાં તુજ માત લીધો વનવાસ જો ? '
મ્હારું હૈયું એ વચને લીધું હરી,
મ્હારી એ મુજ ઘેલી વ્હાલી માત જો;
આવી હૈયે જોડી બાળકઘેલડી,
દુઃખનાં ડચકાંકેરો હૈયે ભાર જો
' માડી, મ્હારી માતા મ્હેં ત્યાગી નથી,
મુજને ત્યાગી મૂકી ગઇ મુજ માત જો;
મ્હારા જગમાં બાળ મને કો ના ગણે,
કયમ ગણે નહિ હૈયે 'મા'ના ભાવ જો ?
સંજોખ્યાં તુજ વચનો મા ! વાત્સલ્યનાં,
માનું માડી તુજને મ્હારી માત જો;

દીન દુખિયા આ બાળકને પંપાળતી,
કહેને માડી ત્હારી દુઃખની વાત જો. ’

(શિખરિણી)

“ દુઃખીનાં દુખડાંને, પૂછી દુઃખી કાં થાય દીકરા ?
જવા દે દુઃખિણીને, દુઃખી હતી તેને દુઃખી થવા;
દુઃખો જાણી મારાં, હૃદય તુજ શાં રોધ પડતાં,
વૃથા કાં તું વાંચે રૂદન કરવા જ્ઞાનસ્મરણો ?”

(મંદાકાન્તા)

રોતી વૃદ્ધા વદતીવદતી ચરચરી; સ્થિર થઇને—
પૂછી પ્રેમે કરમકથની વર્ણવી જ્ઞાણ જોષ :—

“ મ્હારો મનુ માત ત્યાગી વિરાગી,
જોગી થઇ જંગલે વાસ કીધો;
પત્ની જતાં પુત્ર મ્હારો દુભાયો,
કમલાગ્ય આ માતને હેહ દીધો.
આણી નહિ ઉર માનુષ્યાને,
કીધી નહિ ડોશીની લેશ પરવા;
ન્હાસી ગયે વર્ષ ચારેક વીત્યાં,
રોતી ફૂંકે હું હજી શોધ કરવા.
‘ સાધુ ’ થઇ શીદ બાપુ મિથાગ્યો,
માતાતણી લેશ માયા ન લાગી:
પ્રહ્લયર્ચને દ્વાર સાધુ હશે તું,
કહેશે અસાધુ, જગત માતત્યાગી.
ખીધો હશે તું કદી પેટ કાળે,
દળી બાળ પાળે ધણી માત આજે:
કરી પારકાં કામ ગુજરાન કરતી,
હજીયે કરી રહેજ સંતોષ ધરને.

થઇ દીનથી દીન જીવન ગુળરી,
હતી અંતમાં કાંધની આશ તારી;
મહારા મુવે અગ્નિસંસ્કાર મૂકે,
હતી આશ ખીજ નહિ ઉર એકે.

સાધુ થયે તું મટી આશ મારી,
મહારો થઇ તહે મને કાં વિસારી;
હશે ! લેખ એવા લખાયા હશે તો,
થયું પેટ સાધુ, સ્થિતિ આ દિસે તો.”

(વસંતતિલકા)

સુણી કથા હૃદય કષ્ટ થકી પીઠાયું,
બેતી થઇ નયનમાં વળી અશ્રુદેવી;
માતા અને મુજ શરી સ્મરણે વિંધાયું,
મહારં મનું હૃદય કાઇ ન જેનું બેલી.

(સોરઠા)

‘જેશે મારી વાટ, કાણ હવે બ્હાલાં વિના,
મુની મારી ખાટ, કાણ હવે ઘર હિંચશે;
સુખિયો એ સંસાર, ચિત્ર થઇ હૈયે ચડ્યો,
બ્હાલી આંસુધાર, કાઇ ન લ્હોનાર હવે.’

(ગીતિ)

‘છાનો રે’ બાપુ તું, રડતો શીઘ્ર પરદુઃખડું સ્થેજ સુણી ?
બાકી છે હજી બહુએ, કહી જેવી પાશેરે પહેલી પુણી;
પહેલેથી ના કહી’તી, મુણવા તેં દીકરા હઠ કેમ કરી ?
તોય ખીજને દુઃખડે, દુઃખીઓ થા દીકરડે કાં દાઝ ધરી ?’

શીરે સ્નેહથી હસ્ત ડોશી પ્રસારી,
ઘાયલતણે છોડે અશ્રુ લોભાં;

લઈ ગોદમાં દાખતી બહાલસોઈ,
જનેતા સમાં બહાલ જેમાં સમાયાં.

(મંદાકાન્તા)

કુળું હૈયું, રૂઢન કરતું, શાન્ત કેમે ન થાતું,
બહાલી માતા, શશી વળી પ્રિયા, યાદ આવી ચિરાતું;
આવાં હૈયાં દુઃખીત મુજ શાં, સૃષ્ટિમાં કેા હશે શું ?
માડી ! તહારાં અધિક દુઃખડાં દુઃખ મહારાં રહું શું ?

(શિખરિણી)

ઘડી ખન્ને રોતાં વળી ઘડીકમાં ધૈર્ય ધરતાં,
વળી આવી કુમો, હૃદય ડચકાં પુનઃ ભરતાં;
રહે માડી જ્યારે કઠણ હૃદયે શાન્ત કરતો,
ન તોયે રે' હૈયું, ઘડી ઘડીક હું રોઈ પડતો.

વીતી વીતાડી પળો પાંચ એવી,
ઉભરા હૃદયના હૃદયમાં સમાયા;
આંખો અને અંતરો અશ્રુબીનાં,
મારાં અને માડીકેરાં સુકાયાં.

ઉંડી વળી મુજપ્રતિ દષ્ટિ નાખી,
માડી રહી બહાલથી મીટ માંડી;
બોલી હવે અશ્રુ બે ચાર બાકી—
સારી, છુપા કંપતી આંખ છોડી.

x

x

x

‘ મહારો મનુ તુજ સમો દીસતો તો,
ગોરો અને ગોળ ચહેરે રૂપાળો;
કામળ કપોળો સદા રિમત કરતા,
જોતાં મને રહેજ લેતા ઉછાળો.

વળી માંજરાં નયન નાચે નચાવે,
 ઘેણાં કરી સ્નેહીઓ વ્હાણસોયાં;
 તું ને મનુના સમાં બાળ બીજાં,
 ઘરી જન્મ ક્યાંયે હજી મેં ન જોયાં.
 ખીજાંને જો કદી કાંઈ કહેતી,
 રડે જેમ તું તેમ તે રોષ પડતો;
 મોટા છતાં મુજ કને બાળ મ્હારો—
 થઈ, બાળખેલો કંઈ ખેલતો'તો.
 પત્ની છતાં પંખીઓ લાજ છાંડી,
 કહ્લોલતાં આંખ મારી હરી'તી;
 કદી ક્રોધથી બાળસમ ખેલી પડતો,
 છતાં મન મંહી માત એણે ભરી'તી

(સીતાજીના મહિના)

' હાય ! ભરેલી માત એ મન સ્થાનથી,
 ક્રમ મનુથી દૂર ખસી વનવાસ જો;
 વિધિ ! ત્હારી વાંકી એવી રીત છે.
 ત્હારા ઉતર્યા કોપ ગરીબને શિર શે !
 દુઃખના દિનડા લાગે મુજને ભાર જો;
 દીકરા વિણ શે માતતણે અવતાર છે !
 મ્હારા મનુનું મનકું ત્હેજ હરી લીધું,
 દૂર કરાવી દુર્ભાગી આ માત જો;
 ત્હારા, ત્હારા, કૂર વિધિ ! સૌ વાંક છે.

(સોરઠા)

ઉમંગી શમશા જોગ, સંપ્રારીને મુઠ પડ્યા !
 આ માડીના ભોગ, દીકરા વિણ દી દોલલા !

પરભવનાં શાં પાપ, આ ભવમાં આવી નડ્યાં ?
 મરતાં એનો ખાપ, એ પણ પાછળ પરવર્યો ! '
 ' માડી ! ત્હારાં રાખ, દુઃખનાં શર એ સાંધવા,
 વીધી કરતાં ખાખ, હૃદિયાં એ શર ખાળતાં;
 મુકવી ભીની આંખ, દવ એ દીલડે લાગતા,
 દીલની ઉન્હી રાખ, તોયે જળભીની રહી.'

(શિખરિણી)

લુધી આંસુડાંને, વિમુખડે માડી થઇ નડી,
 ઉન્હું મારું રોતું, અરર જોતું ના સહી થકી;
 મુકી એ દિશામાં, સ્વદુઃખ સ્મરણો રહેજ અચકી,
 ભૂલી એનું રોતું, હૃદય વનમાતા મનથકી.
 ફરી મ્હારી સામું, સજળ નયને રહેજ નીરખી,
 ઉંડી એ આંખોમાં, ટગમગી કીકી, કહી રહી;
 ' ત્હને સોગન મ્હારા, ન રડ છાનો રે ' હવે જરા,
 પણ જો ઉમેલું, શિવસદન, લે ચાલ દીકરા.
 ખીળને દુઃખે આવડું મન ધરે કાં ?
 રડાની રડીને દુઃખી થા અરે કાં ?
 જરા શાન્ત થા શિવ સૌ શુભ કરશે,
 રડેથી મટી કષ્ટ કંઇ દિન વળશે ?
 હવે ચાલ ત્યાં, દેવ મહા જ્યાં વિરાજે,
 કરી દેવદર્શન જરા સ્વસ્થ થાજે.'

(શાર્દૂલવિક્રીડીત)

જેના આ જગખાગમાં સુમનશાં, કાલ્યાં હતાં જીવનો,
 શોભતા સ્વરૂપે કરી સુવસતાં, સંસારનાં સુવનો;
 જેની વિશ્વ વિષે વિકાસ કરતી, કાલીકુલી વાડીએ,
 સુવા શીતલતા જીથે બચી રહી, હલેકી લલીતાથી એ.

એવી યે હતી એક વેળ જીવને, મન જીવને આપતી,
 બ્રહ્માનંદ ક્ષણિક એ પ્રકૃતિના, જોજો લઇ સ્થાપતી;
 એવી એક જ સુખતી ડાકુ વીતે, મુઢાત્મ વાયુ ફુંકે;
 પામી પામર માનવી મનાપીડા, વનવાસ લીધો દુઃખે.
 એવાં એ વનનાં દુઃખી હવે વળ્યાં, એવા નિવાસે જવા,
 ભૂમિ જે દુઃખવંચિતા નિવસવા, જ્યાં માર્ગ દુઃખો ભુલ્યાં;
 ગાઢા ને ઘનધોર એ વન વિષે, શાન્તિ મંહી એકલું,
 એના શિવ સિવાય સુહૃદ્લીણું, ઉભું અટુલું ભલું.
 જાણે મંદિર આ વને વસી રહ્યું, સંસારત્યાગી હશે,
 એને યે દુઃખડાં પડ્યાં જીવનમાં, એનાં સમાં કંઈ હશે;
 મંદિરે દુષ્ટિયાં મળે, મન દુઃખી, યાશે જરા મોડળાં,
 દુઃખીતો દુઃખીથી જ મેળ મળતાં, દુઃખી ભૂલાશે ભલા.
 જે સંસાર નિરાશ ને નિરસ હો, તે આશના એવી આ,
 માની એમ મને શિવાલય મંહી, વનવાસીઓ આવિયાં.

૫

શિવાલયો : શહેરી અને ગ્રામ્ય :

(મંદાકાન્તા)

મહારા ગામે શિવસદનશાં, મંદિરો ખુબ રહેતાં,
 જેને લોકો અભણુ ગરીબો દેવમંદિર કહેતાં;
 મુકી એમાં મૂરતિ વચમાં, ઠાઠથી ઠેઠ રાખી,
 આજુબાજુ વિવિધ વીજળી, દીપ મૂકી દીપાવી.
 આડા ઉભા તારના દોર ઉંચે,
 ઘણા ઠાઠથી ગોડવેલા દીસંતાં;
 પુર્યા સાથિયા હોય જાણે ગગનમાં,
 સમાધ મંહી શોભતા જગનિયંતા.

(હરિગીત)

મહાદેવજીને હોય જાણે તીવ્ર આશ વિલાસની,
 ત્યમ ભાતભાત વિલાસની વસ્તુ ભરેલી ભાસતી;
 ભાવિક (?) ભક્ત પૂજારીઓ ગાંજે ચડાવી કુંકતા,
 એ કુંકતા ગોટા ધુમાડામાં 'શિવોદ્ધમ' ખોલતા.
 ઘંટા નગારા નાદમાં મંત્રો સમાતા શ્લોકના,
 પોપટ સમા પઢતા પૂજારી અર્થ પણ જાણ્યા વિના;
 નહિ ભાવ એ ભક્તોતાણા, ગંભીર કે ઉંડાઉંડા,
 નહિ દેવ માટે સ્થાન જ્યાં, ના પ્રેમ કાવે આંસુડાં.
 આવી ગંભીરતા ભક્તિમાં ! અપવિત્ર આવાં સ્થાન જ્યાં,
 મૂર્તિ છતાં, મૂર્તિ સિવાયે, દેવનો વાસો ન ત્યાં.

(તોટક)

વિણ દુપણુ આ, વન ઉજ્જડ આ
 સ્થળમાં, શિવ વાસ કરી વસતા;
 ન પૂજારી પૂજા કરનાર હતા,
 નહિ ભક્ત નિરીક્ષક કોઇ હતા.
 નહિ કોઇ ઉતારતું આરતિયે,
 નહિ કોઇ ધરે ખીલીપત્ર પ્રીતે;
 સુમસામ સ્મશાન સમું સ્થળ આ,
 શિવવાસ દિસે કૈલાસ કરી.
 નથી દંભ નથી મદ માનવનો;
 ગણ મંદિરને મુર્તિ જ ખરી.

+

+

+

૬

ધ્યાનસ્થ તપસ્વી:— (પ્રભાતિયું)

શ્વેત છે કેશ જેના છવાયા શિરે એક અમધુત જોગી જટાળો,
 'તુંહી તુંહી'તણા ધ્યાનમાં આક્ર જેના કુન્જે મંદ જાણે પ્રવાળો

પાદનું પદ્મ આસન બનાવી, રૂંધી શ્વાસ નાસાગ્રપર હસ્ત ધારી,
શિવજીલીંગની પાસ લઇ સ્થાન યોગી ધરી ધ્યાન ઝેકાગ્ર ભારી.
એક જાણે હશે દેવતા શિવ, બીજા હશે માનવી શિવ આવા
એક એવા મહા તેજભંડારથી આપતા ત્યાં હતા જોગી બાવા:
યોગીજીની સમાધિ ન ત્રુટે, અમે એમ જહી પાસ બેઠા પ્રણામી,
જગૃતિની પ્રતિક્ષા કરતા અમે એકધ્યાને રહ્યા મૌનગામી.

x

x

x

(મંદાકાન્તા)

લાજે ઘેલી, શશી ગગનમાં જોઇ, વિકાસતી શી,
જાણે પેલી, કુમુદવહુની, પાંખડી ભાસતી શી ;
એવી રીતે કંઈ પળો વીતે, આંખડીને ઉઘાડી,
ધીમેધીમે ગભીર નયને, જોગીએ દ્રષ્ટિ માંડી.
નમાવ્યાં અમારાં અમે શીશ એને, કરી મેં અને માજીએ કાટિ ભાવો;
'કલ્યાણમસ્તુ'તણા શબ્દ ગુંજ્યા, અમારા હૃદે આપતા શાન્તિલ્હાવો.

(મરાડી સાખી)

જોગીજીએ જોયું ન જોયું કરી સ્મિતમુખડે હસિયા,
તપ્ત અમારાં હૃદય ખરેખર જાણે વાંચવા ત્યાં વસિયા;
જીભ અમારી કયમ કરી નહિ એક શબ્દ વદવા ઉપડી.
ત્યાં જ અમે ફરીને ઠરી બેઠા, મુગ્ધભાવમાં મન જકડી,
ફરી હસી જ્યમ વાંચી રહી ત્યમ તેજ ભારતી આંખડી;
ગર્જન કરતી ગંભીર વાણી, તપસી મુખથી જહાર પડી.

(લાવણી)

'ચિંતા ત્યજ માતા તું, આગક ! તું ત્યજ મનનો બાલિશ શોક,
તુજ હૃદયે કહી મુજને વીતી, હવે વહેતાં આંસુ રોક;
જાણુ ગીતાજી જે કહી દેતાં મંત્રત્યાગનો ભણતાં શીખ,
એ હું તમને આજ ભણાવું, ત્યાગો મનના તાપ વિવિધ:—

યોગિની હિક્ષા (ચરપટમંજરી)

જેતો શોક કર્યો નથી ઘટતો, અદ્વિત એ ઘટના તું ઘટાવે,
પડિતજન ધીરમંડિત મનમાં, ગતનગતા જન શોય જ ના'વે;
નથી એમ નહિ હું હતો પુરવે, નથી તેમ, હતો વળી ત્યાંય તું નહિ,
સૃષ્ટિ હતી પૂર્વે દીસતી, દીસતી વળી પુનઃ જશે જ સમાધ.
સુખદુઃખને કર સહન સુજન, શીત તાપ સમા વસિયા લિન્નલાવે,
નિયમ નહિ, નહિ નિત્ય સ્વલાવે, જાય જાય વળી પુનરપિ આવે;
તેને ધીર મને સમતા, સરવે સ્થિતિમાં ટકતી સમતાથી,
મોક્ષતણો નર એક જ એ અધિકારી, મુગારિ કહે મમતાથી.
નાશ નહિ નીપજે કદિએ ઉપજી જગ જે થકી વ્યાપ્ત રહ્યું થઇ,
એ અવિનાશી અનંતસ્વરૂપી આત્મવિનાશ કદી ન શકે થઇ;
'કર્મ' ખરો જનધર્મ, સર્વ જનનો અધિકાર 'સુકર્મે' સમાયો,
કર્મ ફળો નહિ પાસ, વસ્યાં વિલુવાસ, શું આશયી અર્થ કમાયો ?
સિદ્ધિ અસિદ્ધિ મંહી સમતા ધર, શોય ન, રાય ન, કામવિરાગી,
રાગરહિત થઈ કર કર્મ, રહી રત કર્મ મંહી ફળ ત્યાગી;
સ્થિર થવા શિખવે કહી યોગ, સદા નીતિએ ગણી યોગ્ય જ જ્ઞાની,
કુશળપણું રહ્યું એ કરણે, ગણુ કૃપણુ સકામ સદા અભિમાની.
ધ્યાન ધરે મુઠ વિષય વિષે, પગપગ ઉપજે મન 'સંગ' વિચારે,
સંગથી કામ, ને કામથી મોહ, વધે એમ 'સંગ' વળી પરિવાર;
મોહ કરે સ્મૃતિ નાશ, સ્મૃતિ થયે નષ્ટ જતી મન નિર્મળ બુદ્ધિ,
બુદ્ધિ ગયે ગણુ નાશ નકી, કર 'સંગ' કર્યા પૂર્વે મનશુદ્ધિ.
ઇન્દ્રિયદમન કરી મન નિયમ થકી નિષ્કામ સુકાર્ય કરે જે,
તે જન જાણુ જ વનજોગીથી કર્મજોગી થઇ શ્રેષ્ઠ ઠરે છે;
કર્મ ત્યજી તનના, મન એ જ અશુદ્ધ ધરી જન જે જગ ત્યાગે,
એ જન જન્મ ગયો જગ અફળ, વળે કંઈ કર્મ વિના ન વિરાગે.

નરસિંહ જનક સમા નર એક જ કર્મતણા સાધનથી તરિયા;
દેહ વિદેહ કરી રહી જગતે મુક્તિ સદેહ મહાવીર વરિયા.

કર્મ્યો જે કર્મો રહ્યાં જીવનમાં, નિષ્કામ કરવાં પડે,
ત્યાગે અન્ય સકામ કર્મ સહ એ, નિષ્કર્મ લાવે વડે;
એ સંન્યાસ થકી નથી શુભ કંઈ, જે કર્મથી વેગળાં,
એ સંન્યાસથી માનવાં જીવનનાં, નિષ્કામ કર્મો ભલાં.
કીધાં કાર્ય સકામ, ના ફળ મળે, વૈરાગ લેવા ચહે !
અજ્ઞાનીજન જાણતા 'જગતને, ત્યાગે ન કાર્યો રહે !'
એ વૈરાગ છતાં પીડાવશ થયો, કર્મો ત્યજતાં નથી,
ત્યાગે તોય કરાવતી પ્રયજ એ, દરપણ બળે પ્રકૃતિ.

ગણી પારકાં સુખ તે પારકાનાં,
સિવાયે, દુઃખો પારકાં માન તારાં;
ધરે નિત્ય સંસારીઓ એ નીતિ જો,
વસે ત્યાં જ સંન્યાસ નિજ દાસ થઈ જો.

સંસારીઓ એ વિદેહી સદાના,
સંન્યાસીને હોય સંન્યાસ શાના;
વસે ત્યાં વિભુ, હોય આવાસ એવા,
થઈ દાસ સ્વીકારતા દેવ સેવા.'

'રે રે મારાં બાળો, અમારી સંન્યાસ તણી દીક્ષા,
શોક તાપને ટાળો, ફરી ન રહે આ મંત્રતણી બીક્ષા;
ભણજો આ બહુ ભાવે, ધર્મમંત્ર આ વિશ્વ ગણી પ્યારે,
સકળ વિશ્વના નિયમે, લયકર તાપ-પિતા 'હું'પદ' તારે.

x

x

x

ત્યાગી કહી એમ, ક્યાં ! હા ! ગયા ક્યાં ?
અમે, હોય આ સ્વપ્ન માની ભ્રમાયાં !

ગયા સ્થૂળ દૃષ્ટિથી દૂર ક્યાંહિ,
ન જોયા અમે માનવીદેવ ત્યાંહિ.

જો કે જોગી થયા હતા દૂર ખરે, ગુંજ રહ્યાં મંત્રના;
તે તે અમૃતશાં મધુ વચનથી, હૈયાં અમારાં હતાં.
મારી એ વનમાડીને મનમૂકી, ભેટી પડ્યો ભાવથી;
પાછાં તોય રહ્યાં અમે હરખથી—તે શોક ! ના, ના, નથી.
એ મંત્રો હજીયે અમે, ધુમટમાં ગાજી રહ્યા જાણતાં;
સ્થાપી શાન્તિ ઉરે અમે ત્રિવિધ એ તોપે તપ્યાં ના છતાં.

મહારી વનમાડી, મનથી માની ‘મા’ ઘણીઘણી,
દહ હાથે ટેકા, ધ્રુજતા કરતી આંગળી ગૃહી;
હું ને મારી માડી, ફુગી હતાં પાછાં સુખી થવા,
દુઃખોના ધામેને, સુખસુધાની ધાર સિંચવા.
કરી મન મનસુખો, ‘પુનઃ અમે તો ત્યાં જ વસશું.’
મળ્યાં પ્રીતે પથે, પ્રથમના મારા ઘરભણી.

પેશાબનાં ભયંકર દર્દોની છેલ્લામાં છેલ્લી

અજબ શોધ !

‘ગોનો-કીલર’

(૨૭૨૮૬)

પ્રમેહ અને પેશાબને લગતાં તમામ દરદોનો

અમત્કારીક ઇલાજ

‘ગોનો-કીલર’ પેશાબ અને ધાતુનાં દરદો માટે એક જ છેલ્લી દવા છે, કે જેની ખરોખર કાષ્ઠપણ દવા છે જ નહિ. તેના સેવનથી દરદોને કદીપણ નારીપાસ થવું પડતું નથી. મોટા મોટા વૈદ્યો, લડીમો, ડોક્ટરોની દવાઓ અને ઇન્જેક્શનો લાઇ કંટાળી ગયા હો, અંગ્રેજ, જર્મન ફ્રેન્ચ અને અમેરિકન પેટન્ટ મેડિસિનો (દવાઓ)માં પૈસા ગુમાવી નિરાશ થઇ બેઠા હો ; ત્યારે છેવટના ઇલાજ તરીકે ગોનો-કીલર એક જ ખીનજોખમી વનસ્પતીક રામચાણ ઇલાજ છે. ચાહે તેટલા ભયંકર પ્રમાણમાં, ચાહે તેટલા વરસનો જુનો અથવા નવો પ્રમેહ, એટલે પેશાબ માર્ગે રસીનું વહેવું, તેમાં થતી બળતરા, પેશાબ થોડો થોડો તથા અટકીને આવવા, ગુમ્ભાગ (મુત્રાશય)ની અંદર આવેલો સોજો તથા થયેલા જખમ, અને સ્ત્રીઓના ભયંકર પ્રદર રોગો વગેરે પેશાબને લગતા તમામ વિકટ દરદોનો જડમુળથી નાશ કરી ખરાબ થયેલી ધાતુને સુધારીને સ્વચ્છ અને ઘટ કરે છે.

૫૦ ગાળોની ખાટલીની કીંમત રૂ. ૩), વી. પી. ખર્ચ જુદું.

એકલા ખનાવનાર

ડૉ. ડી. એન. જસાણી

૧૪૧, ગુલાબવાડી, મુંબઈ નં. ૪

TEL. ADD :—

“Gono-Killer”

મહાન હાસ્યલેખક શ્રી ૦ ખંધડીઆની મીઠી મધ
જેવી હાસ્યભરી કલમથી લખાયલું તદ્દન નવું જ

—: પાંચમું પુસ્તક :

દોહડહાપણ સાગર!

[સચિત્ર]

૨૨૫ પાનાનો દળદાર સચિત્ર સંગ્રહ, જે હાસ્યરસનો
હોજ જ નહિ, તળાવ જ નહિ, પરંતુ મોટો સાગર
છે. આ પુસ્તક તમે વાંચતા જાઓ અને હસતા જાઓ.
છેલ્લાં પાનાં વાંચતાં તમે હાલીડેઝીને થાકી જશો!
ઉંચા એન્ટીક કાગળો-પાકું સોનેરી પુઠું—ક્રિ. રૂ. ૨-૪-૦

— તૈયાર થાય છે —

“બુધ્ધિનું બજાર” બીજી આવૃત્તિ સચિત્ર
છપાય છે.

આ સિવાય તેમના બીજા પુસ્તકો*

વાજબી ભાવે મેળવવા માટેનું

- તમારું માનીતું સ્થળ -

ધી જનરલ બુક ડીપો

૧૧૬, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ, ૨

* તેમજ બીજાં કોઇપણ પુસ્તકો

જેમ કવિતા એ હૃદયનો ખોરાક છે,
જેમ અનાજ એ શરીરનો ખોરાક છે,
તેમ તમારાં કારખાનાંઓનાં બોઈલરો
અને ભઠ્ઠીઓનો ખોરાક શું ?
અમે કહીએ છીએ

કોલસા ! કોલસા ! કોલસા !
તેમાં પણ

સારો કોલસો અટલે અમારો કોલસો

—: તેનાં કારણો :—

૧. મુંબઈશરમાં આ કંપનીના માલીક વિલાયતી કોલસાના છુટક વેપારના પાયોનીયર છે.
૨. તેમને લીધે, તેમની પાસેથી ઘણા શીખીને બીજા આઠ કંપનીઓ રાટલો કુટી કાઢતાં શીખી છે !
૩. મોટાં મોટાં યુરોપીઅન હોટલો, અમલદારો વગેરે અમારો જ કોલસો વાપરે છે.
૪. કોલસાના વેપારમાં અમારો ૨૦ વર્ષનો અનુભવ છે.

બંગાલ કોલ, સી. પી. કોલ
સોફ્ટ કોક, હાર્ડ કોકના
છુટક અને જથ્થાબંધ, જીતા અને જાણીતા વેપારી

ધી એમ્પાયર કોલ કંપની

માલીક : દુર્લભદાસ મોતીભાઈ પંજવાણી
હીરા બીલ્ડીંગ, ૧ લો પારસીવાડો, મુંબઈ નં. ૪

તારતું સરનામું :—Coal office

